

Skuteczne prawo do obrony w sprawach karnych

Raport – Polska

wersja oryginalna:

Dorris de Vocht, Chapter 10 – Poland [w:] Taru Spronken,
Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith
(red.) Effective Criminal Defence in Europe, Intersentia 2010

Skuteczne prawo do obrony w sprawach kar nych

Raport – Polska

wersja oryginalna:

Dorris de Vocht, Chapter 10 – Poland [w:] Taru Spronken,
Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith
(red.) Effective Criminal Defence in Europe, Intersentia 2010

Autorka:

DORRIS DE VOCHT – dr nauk prawnych, adiunkt na Uniwersytecie Maasricht, specjalistka w zakresie prawa karnego i procedury karnej. Prowadzi zajęcia z zakresu procedury karnej na studiach licencjackich oraz magisterskich. W 2009 r. obroniła pracę doktorską na temat prawa do pomocy prawnej w polskim postępowaniu karnym. Jej główne zainteresowania badawcze koncentrują się na prawach proceduralnych podejrzanych na gruncie postępowań karnych w państwach UE.

Recenzentka:

MALGORZATA WĄSEK-WIADEREK – dr nauk prawnych, LL.M. z zakresu prawa europejskiego (Katholieke Universiteit Leuven). Od 2002 r. adiunkt w Katedrze Postępowania Karnego, Prawa Karnego Wykonawczego i Kryminalistyki Wydziału Prawa i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, ekspert Biura Studiów i Analiz Sądu Najwyższego, członek Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego.

Rozdział 10 – Polska

wersja oryginalna:

Dorris de Vocht, Chapter 10 - Poland [w:] Taru Spronken, Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith
(red.) *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia 2010

tlumaczenie na j. polski: Piotr Mleczeko

1. Wstęp

1.1. Informacje ogólne

Polska jest demokratyczną republiką parlamentarną położoną w centrum Europy. Państwo zajmuje obszar ponad 312 000 km² i zamieszkałe jest przez ok. 38,5 miliona ludzi.¹

Ustrój polityczny kraju określa Konstytucja RP, która definiuje Polskę jako demokratyczne państwo prawne, urzeczywistniające zasady sprawiedliwości społecznej.² Władza wykonawcza sprawowana jest przez rząd kierowany przez premiera. Władza ustawodawcza należy zarówno do rządu, jak i parlamentu składającego się z dwóch izb (Sejmu i Senatu). Prezydentowi przysługuje prawo weta wobec ustaw uchwalanych przez parlament.

Obszar państwa podzielony jest na 16 regionów administracyjnych (województw). Największym miastem i stolicą Polski jest Warszawa (1,7 miliona mieszkańców).

Różnorodność etniczna społeczeństwa polskiego została znacząco ograniczona z uwagi na wydarzenia drugiej wojny światowej oraz następującą po wojnie migrację: w okresie powojennym drastycznie zmniejszyła się liczba polskich obywateli pochodzenia żydowskiego, niemieckiego, ukraińskiego, białoruskiego i litewskiego.

Znaczna większość mieszkańców kraju należy do Kościoła Rzymskokatolickiego, co sprawia, że Polska należy do najbardziej religijnych państw w Europie.³ Liczebność mniejszości romskiej w Polsce jest dużo mniejsza niż w większości pozostałych krajów Europy Wschodniej; podobnie, mniejsze są też kontrowersje związane z obecnością Romów w społeczeństwie polskim. Szacuje się, że w Polsce zamieszkuje od 15 do 50 tysięcy Romów.⁴

---

¹ Szczegółowe informacje demograficzne znaleźć można w Roczniku Statystycznym Polski 2008, dostępnym pod adresem <http://www.stat.gov.pl/gus/5840_3697_ENG_HTML.htm>.

² Art. 2 Konstytucji RP z 1997 r.

³ Wyniki badań różnią się między sobą, ale ogólnie rzecz biorąc ok. 90-95% Polaków należy do Kościoła Katolickiego, zob. <http://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Catholicism_in_Poland>

⁴ <http://www.mongabay.com/reference/country_studies/poland/SOCIETY.html>.

1.2. Zarys systemu prawnego

1.2.1. Historia

Polski system prawny oparty jest na tradycji kontynentalnej (prawa rzymskiego) i kształtował się głównie pod wpływem systemu niemieckiego. Historia prawa i ustroju prawnego Polski bez wątpienia odzwierciedla bogatą historię polityczną państwa. Polska odzyskała niepodległość po zakończeniu I wojny światowej, po ponad stuletnim okresie rozbiorów skutkujących podziałem państwa pomiędzy kraje sąsiednie – Austrię, Prusy i Rosję. Niezależny byt Polski nie trwał jednak zbyt długo a kraj ponownie stracił niezależność – tym razem na rzecz Związku Radzieckiego.

W 1989 r. Polska jako pierwszy kraj Bloku Wschodniego obaliła reżim komunistyczny i rozpoczęła proces transformacji w demokratyczne państwo prawa. Choć w Polsce udało się zachować w okresie rządów komunistycznych znaczną autonomię, przemiana ta i tak wymagała fundamentalnych reform gospodarczych, społecznych i prawnych. Niedługo po rozpoczęciu procesu transformacji ustrojowej, Polska przystąpiła do Rady Europy i ratyfikowała Europejską Konwencję Praw Człowieka (EKPC). 1 maja 2004 r. Polska stała się członkiem Unii Europejskiej.

1.2.2. Źródła prawa

Konstytucja z 1997 r. określa katalog źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Polsce, który tworzą: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe i rozporządzenia.⁵ Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.⁶ Ustawy są podstawowymi aktami powszechnie obowiązującego prawa i uchwalane są przez Sejm. Ustawy wchodzi w życie po opublikowaniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.

Ponadto, istnieją akty prawa wewnętrznego, takie jak uchwały Sejmu, Senatu i Rady Ministrów oraz zarządzenia wydawane przez Prezydenta RP oraz ministrów. Rozporządzenia wydawane są na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie, wyłącznie przez organy wskazane wprost w Konstytucji.⁷

1.2.3. System sądownictwa

W Polsce istnieją trzy rodzaje sądów: powszechne, administracyjne i wojskowe.⁸ Struktura sądów powszechnych jest trójstopniowa: w kraju funkcjonują sądy rejonowe, sądy okręgowe i sądy apelacyjne. Sądy powszechne są właściwe do orzekania w sprawach

⁵ Art. 87 § 1 Konstytucji.

⁶ Angielska wersja tekstu polskiej Konstytucji dostępna jest na stronie internetowej Sejmu (izby niższej polskiego parlamentu): <<http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>>.

⁷ Zob. Rakowski i Rybicki. Organami właściwymi do wydawania rozporządzeń są Prezydent RP, Rada Ministrów, Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, Przewodniczący Komitetu będący członkiem Rady Ministrów oraz minister kierujący odpowiednim działem administracji publicznej [rządowej].

⁸ Art. 175 Konstytucji.

karnych i cywilnych, sprawach prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy i ubezpieczeń społecznych. Sąd Najwyższy jest najwyższym naczelnym organem sądownym i ma siedzibę w Warszawie.⁹

Trybunał Konstytucyjny posiada wyłączną kompetencję do wydawania opinii na temat zgodności przepisów prawa z Konstytucją. Trybunał może unieważnić akty prawne niezgodne z Konstytucją. Obywatele mogą wnieść do Trybunału skargę konstytucyjną. Do Trybunału mogą zwrócić się również sądy powszechne, wnosząc o udzielenie odpowiedzi na pytanie prawne dotyczące zgodności aktu prawnego z Konstytucją.¹⁰

1.2.4. Rola Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

Zgodnie z Konstytucją z 1997 r., ratyfikowane umowy międzynarodowe stanowią źródło powszechnie obowiązującego prawa.¹¹ [Ratyfikowana] umowa [międzynarodowa], po jej ogłoszeniu, stanowi część krajowego porządku prawnego i może być bezpośrednio stosowana.

EKPC, która weszła w Polsce w życie w 1993 r., wywarła poważny wpływ na reformy prawne przeprowadzane po upadku systemu komunistycznego. Liczne zmiany w przepisach procedury karnej były inspirowane treścią artykułów 5, 6 i 8 EKPC oraz orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.¹²

Od samego początku, obywatele Polscy bardzo aktywnie wnosili skargi do instytucji strasburskich. Polska była jednym z trzech krajów o najwyższej liczbie zgłoszonych skarg. Kodeks postępowania karnego przewiduje możliwość wznowienia postępowania karnego pod wpływem wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.¹³

Postanowienia EKPC są bezpośrednio stosowane przed sądami krajowymi. W praktyce, Konwencja najczęściej stosowana jest przez sądy wyższych instancji (Sąd Najwyższy i Trybunał Konstytucyjny). Szczególnie ważną rolę w implementowaniu norm strasburskich do systemu prawa polskiego odgrywa Trybunał Konstytucyjny.

---

⁹ Informacje w języku angielskim na temat polskiego Sądu Najwyższego dostępne są na oficjalnej stronie internetowej Trybunału pod adresem <<http://www.sn.pl/english/index.html>>.

¹⁰ Zob. art. 188-197 Konstytucji. Angielskie tłumaczenie Ustawy o Trybunale Konstytucyjnym znaleźć można na stronie internetowej Trybunału Konstytucyjnego pod adresem <<http://www.trybunal.gov.pl/eng/index.htm>>.

¹¹ Art. 91 Konstytucji.

¹² Istotny przykład takich zmian dotyczy uprawnienia do stosowania tymczasowego aresztowania, które w czasach komunistycznych przysługiwało prokuratorowi. Obecnie - z uwagi na niemożność zakwalifikowania prokuratora do kategorii urzędników uprawnionych do wykonywania władzy sądowej w rozumieniu art. 5 § 3 Konwencji - decyzja w przedmiocie tymczasowego aresztowania podjęta musi być przez sąd. Zob. np. wyrok ETPC z 4 lipca 2000 r. Niedbała p. Polsce, skarga nr 27915/95. Należy podkreślić, że w momencie wydania wyroku w sprawie Niedbała p. Polsce, normy polskiej procedury karnej zostały już odpowiednio zmienione.

¹³ Art. 540 § 3 kpk stanowi: „Postępowanie wznowia się na korzyść oskarżonego, gdy potrzeba taka wynika z rozstrzygnięcia organu międzynarodowego działającego na mocy umowy międzynarodowej ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską”.

Znacznie rzadziej postanowienia EKPC są bezpośrednio stosowane w praktyce sądów niższej instancji.

1.3. Zarys systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych

1.3.1. Informacje ogólne

Najważniejszymi aktami prawa [karnego] są uchwalone w 1997 r. kodeksy: karny (k.k.) oraz postępowania karnego (k.p.k.), które zastąpiły socjalistyczne kodeksy z 1969 r. Głównymi założeniami przeprowadzonej po upadku komunizmu reformy procedury karnej były:

- rozszerzenie kontroli sądowej nad postępowaniem przygotowawczym i osiągnięcie większej równowagi pomiędzy przedsądownym i sądownym etapem postępowania karnego;
- wzmocnienie kontradiktoryjnego charakteru postępowania sądowego;
- poprawienie pozycji podejrzanego (oskarżonego) oraz pokrzywdzonego w postępowaniu karnym.

Wkrótce po wejściu w życie nowe kodeksy stały się przedmiotem gwałtownej krytyki mediów oraz niektórych polityków. Zarzucano im nadmierny liberalizm i łagodność w obliczu narastającej przestępczości.¹⁴ Od daty wejścia w życie (1 września 1998 r.) k.p.k. był wielokrotnie nowelizowany. Najistotniejszą nowelę Kodeksu uchwalono w styczniu 2003 r. (weszła w życie 1 lipca 2003 r.) - dotyczyła ona niemal jednej trzeciej przepisów k.p.k.

Przestępstwo może przybrać formę zbrodni albo występku.¹⁵ Do pierwszej kategorii należą poważniejsze czyny zabronione, zagrożone karą co najmniej trzech lat pozbawienia wolności. Druga grupa obejmuje przestępstwa zagrożone karą grzywny w określonej wysokości lub karą ograniczenia wolności bądź karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc.¹⁶ Powyższe kategorie przestępstw (zbrodnie i występki) należy odróżnić od wykroczeń - drobnych bądź administracyjnych naruszeń prawa regulowanych w odrębnych kodeksach, materialnym i procedury. Wykroczenia nie są uznawane za przestępstwa w rozumieniu prawa karnego.

Postępowanie karne toczy się w pierwszej instancji przed *sądem rejonowym*. Poważniejsze sprawy rozpatrują *sądy okręgowe*. W ramach sądów rejonowych funkcjonują tzw. *sądy grodzkie* właściwe w sprawach wykroczeń i niektórych innych sprawach

¹⁴ Krajewski 2004, str. 401-402. Zob. też Zieliński 2003, str. 118, który zauważa, że istnieje pogląd, zgodnie z którym tendencja do ustanawiania rozbudowanych systemów gwarancji proceduralnych dla oskarżonego stanowi naruszenie zasady równości wobec prawa, jako że wówczas prawo chroni tych, którzy weszli z nim w konflikt a nie tych, którzy padli ofiarą czynów zabronionych.

¹⁵ Art. 7 k.k.

¹⁶ Ponadto, zbrodnię można popełnić wyłącznie umyślnie, podczas gdy - w okolicznościach opisanych przez ustawę - występki mogą mieć charakter nieumyślny. Zob. art. 7, 8 i 9 k.k. z 1997 r.

mniej wagi. Od orzeczenia sądu rejonowego przysługuje odwołanie do sądu okręgowego. Orzeczenia wydane w pierwszej instancji przez sąd okręgowy mogą być zweryfikowane przez jeden z sądów apelacyjnych. Skargi kasacyjne rozpatrywane są wyłącznie przez Sąd Najwyższy.¹⁷ Wykonywanie wyroków [w sprawach karnych] regulowane jest w odrębnym Kodeksie karnym wykonawczym, również uchwalonym w 1997 r.

1.3.2. Etapy postępowania karnego

Postępowanie karne składa się z trzech etapów: postępowania przygotowawczego, sądowego (postępowania przed sądem orzekającym w sprawie) oraz wykonawczego (postępowania prowadzonego po wydaniu prawomocnego orzeczenia). Polską procedurę karną uważa się za system mieszany: postępowanie przygotowawcze ma bowiem charakter głównie inkwizycyjny, podczas gdy proces charakteryzuje się większą kontradiktoryjnością.

Postępowanie przygotowawcze wszczyna się, jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa. Niezależnie od tego, czy prowadzone jest przez policję czy prokuratora, ten ostatni sprawuje zawsze nadzór nad postępowaniem. Postępowanie przygotowawcze może przybrać formę dochodzenia albo śledztwa.¹⁸ Chociaż od kilku lat różnice pomiędzy tymi dwoma rodzajami postępowania stopniowo się zacierają, tradycyjnie przyjmuje się, że dochodzenie prowadzone jest przez policję w mniej skomplikowanych sprawach, a śledztwo zarezerwowane jest dla bardziej złożonych spraw wymagających większego zaangażowania prokuratora.

Po zakończeniu śledztwa, prokurator podejmuje decyzję o tym, czy skierować sprawę do sądu. W przypadku podjęcia decyzji o skierowaniu sprawy do postępowania sądowego, w ciągu czternastu dni od zakończenia śledztwa do sądu musi trafić akt oskarżenia.¹⁹

Na etapie przygotowawczym, poprzedzającym rozprawę główną, mogą zostać podjęte dwa rodzaje czynności: wstępna kontrola oskarżenia oraz przygotowanie rozprawy. Ważne decyzje wpływające na pozycję oskarżonego mogą zostać podjęte przede wszystkim na pierwszym z tych etapów: przykładowo, jeżeli prokurator wniósł o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzania rozprawy,²⁰ prezes sądu zwołuje posiedzenie w celu rozpatrzenia takiego wniosku.²¹ Należy zauważyć, że - w porównaniu do stanu prawnego pod rządami k.p.k. z 1969 r. - obrońca oskarżonego ma

¹⁷ Murzynowski 2005, str. 386.

¹⁸ Murzynowski 2005, str. 395.

¹⁹ W przypadku dochodzenia, akt oskarżenia sporządza Policja a następnie zatwierdza prokurator (art. 331 § 1 k.p.k.). Jeżeli wobec podejrzanego zastosowano tymczasowe aresztowanie, akt oskarżenia powinien być złożony w terminie 7 dni (art. 331 § 3 k.p.k.).

²⁰ Możliwość taka, przewidziana w art. 335 k.p.k., została omówiona poniżej.

²¹ Art. 339 § 1 pkt 3 k.p.k.

obecnie szersze możliwości uczestniczenia w posiedzeniach sądu odbywających się na etapie przygotowawczym.

Rozprawy sądowe odbywają się ustnie i są zazwyczaj jawne.²² Co do zasady, na rozprawie przed sądem pierwszej instancji obecność oskarżonego jest obowiązkowa. Istnieją jednak określone wyjątki od tej reguły, umożliwiające sądowni kontynuowanie procesu pod nieobecność oskarżonego.²³

Jedną z naczelnych zasad polskiego procesu karnego jest tzw. zasada bezpośredniości, zgodnie z którą sąd powinien opierać się na dowodach uzyskanych [bezpośrednio] podczas rozprawy. Zasada ta podlega istotnym wyjątkom, umożliwiającym sądowni dopuszczenie dowodu w postaci protokołów zeznań (wyjaśnień) złożonych w trakcie postępowania przygotowawczego. I tak na przykład, protokół zeznań świadka może być odczytany w sytuacji, gdy świadek odmawia złożenia zeznań na rozprawie lub wówczas, gdy świadek oświadcza, iż określonych okoliczności nie pamięta. Ogólnie rzecz biorąc, dowody uzyskane na etapie postępowania przygotowawczego zachowują pełną moc dowodową w postępowaniu sądowym i mogą stanowić podstawę wyrokowania, o ile zostaną ujawnione (odczytane na głos) podczas rozprawy.²⁴

1.3.3. Uczestnicy postępowania karnego

Najważniejszymi uczestnikami postępowania karnego są: prokurator (oraz inne organy śledcze, np. policja), podejrzany/oskarżony, obrońca oraz sędzia. W polskim systemie prawa karnego nie występuje instytucja sędziego śledczego, która została zniesiona tuż po zakończeniu drugiej wojny światowej i nigdy nie wprowadzona ponownie. Kontrola sądowa nad postępowaniem przygotowawczym należy do sądów powszechnych.²⁵

Prokuratura Krajowa stanowi część Ministerstwa Sprawiedliwości. Na czele prokuratury stoi Minister Sprawiedliwości (pełniący funkcję Prokuratora Generalnego). Po upadku komunizmu uznano, że powołanie Ministra Sprawiedliwości na stanowisko najwyższego rangą prokuratora stanowić będzie zabezpieczenie przed wszelkimi naruszeniami i błędami jakie mogłyby wystąpić w okresie transformacji ustrojowej. Jednakże mnogość funkcji pełnionych przez Ministra niesie za sobą określone problemy, takie jak np. ryzyko wywierania presji politycznej na prokuraturę podczas wykonywania przez niego uprawnień ze sfery prawa karnego. Stan taki był krytykowany przez Unię Europejską podczas procesu akcesji Polski do UE; rola Ministra Sprawied-

---

²² W szczególnych okolicznościach sąd może postanowić o wyłączeniu jawności postępowania. Może tego dokonać np. wówczas, gdy choćby jeden z oskarżonych jest nieletni lub wówczas, gdy jawność mogłaby wywołać zakłócenie spokoju publicznego, obrażać dobre obyczaje lub ujawnić okoliczności, które ze względu na ważny interes państwa powinny być zachowane w tajemnicy. Zob. art. 359 i 360 k.p.k. z 1997 r.

²³ Rozważania o prawie oskarżonego do uczestniczenia w rozprawie zob. § 2.3.2.

²⁴ Kruszyński 2007, str. 198.

²⁵ Przykładowo, sądy powszechne uprawnione są do przesłuchiwania niektórych świadków w postępowaniu przygotowawczym. Określone metody śledcze, takie jak kontrolowanie i zapisywanie treści rozmów telefonicznych, wymagają upoważnienia sądowego.

liwości stanowi też przedmiot krytyki wewnętrznej.²⁶ Podjęto szereg prób rozwiązania tego problemu, jak do tej pory żadna z nich nie zakończyła się powodzeniem.²⁷

Orzekanie w sprawach karnych nie należy wyłącznie do sędziów zawodowych; w niektórych przypadkach, skład orzekający złożony jest zarówno z sędziów zawodowych jak i z ławników. Począwszy jednak od 2007 r. udział w procesie karnym tych ostatnich jest w istotny sposób ograniczony.²⁸

Innym sposobem uczestniczenia obywateli w postępowaniu karnym jest instytucja oskarżenia prywatnego, umożliwiająca składanie w sądzie prywatnych aktów oskarżenia. Z oskarżeniem prywatnym można wystąpić w odniesieniu do ograniczonej liczby przestępstw określonych w kodeksie karnym (np. zniesławienia i innych przestępstw przeciwko godności). Instytucja oskarżenia posiłkowego (istnieje niezależnie od oskarżenia prywatnego) umożliwia pokrzywdzonemu wspieranie oskarżenia wnoszonego przez prokuratora w przypadku wszystkich przestępstw ściganych z urzędu. Pokrzywdzony może też działać w charakterze oskarżyciela posiłkowego zamiast oskarżyciela publicznego, ale wyłącznie w sytuacji, gdy ten ostatni odstąpił od oskarżenia.

1.3.4. Postępowanie konsensualne i szczególne

Polska procedura karna przewiduje kilka alternatywnych mechanizmów rozstrzygnięcia sprawy, przypominających *guilty plea* [anglosaską instytucję procesową umożliwiającą sądowi wydanie wyroku bez przeprowadzenia postępowania dowodowego po przyznaniu się oskarżonego do winy - przyp tłum.]. Krótko mówiąc, na gruncie prawa polskiego istnieją trzy takie mechanizmy: wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia rozprawy na wniosek prokuratora (art. 335 k.p.k.), wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzania postępowania dowodowego (art. 387 k.p.k.) oraz przeprowadzenie, za zgodą stron, częściowego postępowania dowodowego (art. 388 k.p.k.). Trzy powyższe postępowania prowadzone są wyłącznie za zgodą podejrzanego. Wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzania postępowania dowodowego następuje z inicjatywy podejrzanego.²⁹

W polskiej literaturze występuje pogląd, że postępowanie w trybie art. 387 k.p.k. może skutkować naruszeniem prawa do obrony w przypadku, gdy po tym, jak oskarżony przyzna się do winy spodziewając się alternatywnego rozstrzygnięcia sprawy,

---

²⁶ Debata na ten temat zainicjowana została przez Waltosia, jednego z czołowych badaczy polskiego prawa karnego: Waltoś 2002a.

²⁷ Marguery 2008, str. 185-189.

²⁸ Na mocy nowelizacji k.p.k. z lipca 2007 r. sprawy rozpatrywane w pierwszej instancji przez sądy rejonowe bądź okręgowe są rozpoznawane, co do zasady, przez sąd orzekający w składzie jednego sędziego zawodowego. Przed wejściem w życie tej noweli zasadą ogólną było rozpatrywanie spraw karnych w pierwszej instancji przez sąd orzekający w składzie jednego sędziego zawodowego i dwóch ławników. Obecnie, skład trzech sędziów zawodowych orzeka wyłącznie w sprawach poważniejszych przestępstw (zbrodni).

²⁹ Taki wniosek może być uwzględniony jedynie w przypadku wyrażenia nań zgody przez prokuratora oraz, w odpowiednich przypadkach, przez pokrzywdzonego.

prokurator wycofa zgodę na zastosowanie procedury z art. 387 k.p.k. Jeżeli w takiej sytuacji sprawa podlegać będzie rozpoznaniu na zasadach ogólnych, prokurator może wykorzystać takie przyznanie się do winy oskarżonego. Fakt, że oskarżony nie ma gwarancji, iż prokurator nie wycofa zgody na danym etapie postępowania, stanowi istotny czynnik ryzyka z punktu widzenia praw oskarżonego.³⁰

Wspomniane trzy tryby rozstrzygnięcia postępowania są dość często stosowane w praktyce. Przykładowo, w roku 2008 ponad 9% wyroków skazujących wydanych zostało bez przeprowadzania postępowania dowodowego (art. 387 k.p.k.) a w przypadku ponad 34% postępowań zakończonych wydaniem wyroku skazującego, wyrok ten został wydany bez przeprowadzenia rozprawy na wniosek prokuratora (art. 335 k.p.k.).³¹

Ogólnie rzecz ujmując, w postępowaniach prowadzonych w trybie art. 335 k.p.k. orzekane są łagodniejsze kary niż po przeprowadzeniu „pełnego procesu”. Sąd rozpatruje omawiany wniosek prokuratora na etapie przygotowawczym postępowania sądowego. Oskarżony i jego obrońca mają prawo do obecności na posiedzeniu sądu dotyczącym rozpatrzenia takiego wniosku.

W postępowaniu konsensualnym istotne znaczenie ma pomoc prawna: zadaniem prawnika jest poinformowanie oskarżonego o skutkach alternatywnego postępowania i oszacowanie, czy bardziej korzystny będzie tryb konsensualny, czy też „pełen proces”. Mimo tego polska procedura karna nie przewiduje obligatoryjnego udziału obrońcy w tego typu postępowaniach: jedynie wówczas, gdy oskarżony złoży wniosek o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzania postępowania dowodowego sąd, *może* wyznaczyć mu obrońcę z urzędu.³² Jako że postępowanie w trybie konsensualnym w dalszym ciągu może skutkować nałożeniem na oskarżonego poważnych sankcji (np. tryb przewidziany w art. 335 k.p.k. może być stosowany w przypadku czynów zabronionych zagrożonych karą nieprzekraczającą 10 lat pozbawienia wolności), byłoby lepiej, gdyby (darmowa) pomoc prawna zapewniana była na szerszą skalę.

Ważną rolę w systemie polskiego prawa karnego odgrywają ponadto trzy rodzaje postępowań szczególnych: postępowanie uproszczone, postępowanie nakazowe i postępowanie przyspieszone. Znaczący odsetek wszystkich spraw karnych rozstrzygany jest w ramach jednego z tych postępowań. Przykładowo, w roku 2008 8% wszystkich wyroków skazujących wydanych zostało w postępowaniu nakazowym.³³ Ponieważ zasadniczym tematem niniejszego raportu jest prawo do obrony w zwyczajnym postępowaniu karnym, wspomniane szczególne rodzaje postępowań nie będą analizowane

³⁰ Wydaje się, że podobne ryzyko dotyczy trybu art. 335 [k.p.k.]. Zob. w tej kwestii Kulesza 2007, str. 32.

³¹ Postępowanie w trybie art. 335 k.p.k. zyskało szczególnie na znaczeniu w ciągu kilku ostatnich lat. W roku 2004 tego typu rozstrzygnięcia stanowiły 9% wszystkich wyroków skazujących. Por. informacje statystyczne o funkcjonowaniu systemu prawa karnego dostępne na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości: <http://www.ms.gov.pl/statystyki/prokur_dzial_1_pol_2008.pdf>.

³² Art. 387 § 1 k.p.k. We wszystkich innych sytuacjach, oskarżony może żądać wyznaczenie obrońcy z urzędu w zwykłym trybie art. 78 k.p.k. Kwestia świadczenia pomocy prawnej opisana została w § 2.2.2.

³³ Postępowanie nakazowe stosowane było jednak rzadziej: w 2004 r. odsetek ten wynosił aż 19%. Zob. <http://www.ms.gov.pl/statystyki/prokur_dzial_1_pol_2008.pdf>.

in extenso. Jednakże w kontekście prawa do obrony wspomnieć należy postępowanie przyspieszone, wprowadzone w 2007 r. W tym postępowaniu oskarżeni mogą zostać postawieni przed sądem niezwłocznie [po popełnieniu czynu przestępstwa] i zawsze muszą być reprezentowani przez obrońcę. Często jednak obrońca ma niewiele czasu na przygotowanie obrony. Jest to jeden z powodów, dla których omawiane postępowanie jest powszechnie krytykowane jako ograniczające prawo do obrony i nieskuteczne. Obecnie, parlament pracuje nad projektem nowelizacji ustawy [k.p.k] wprowadzającym istotne zmiany w postępowaniu przyspieszonym.³⁴

1.3.5. System pomocy prawnej

Nie istnieje zunifikowany system pomocy prawnej obejmujący różne dziedziny prawa. W sprawach karnych, decyzja o przyznaniu pomocy prawnej zawsze należy do sądu. Nie ma odrębnej grupy adwokatów zajmujących się udzielaniem pomocy prawnej: sędzia powołuje adwokata z listy przedłożonej przez lokalne organizacje samorządu zawodowego. Co do zasady, wszyscy adwokaci zobowiązani są do bezpłatnego świadczenia pomocy prawnej dla oskarżonego.³⁵ Wysokość wypłacanego przez Państwo wynagrodzenia regulowana jest w rozporządzeniu Ministra [Sprawiedliwości].³⁶

Darmowa pomoc prawna w sprawach karnych jest jednym z elementów polskiego systemu prawa karnego, który wymaga niezwłocznego usprawienia. W ciągu kilku ostatnich lat podejmowane były próby (np. przez Helsińską Fundację Praw Człowieka (HFPC) w Polsce) podniesienia świadomości politycznej problemów istniejących w tym obszarze.³⁷ Koalicja organizacji pozarządowych, wspierana przez Rzecznika Praw Obywatelskich, wielokrotnie zwracała się do Ministerstwa Sprawiedliwości o dokonanie reformy systemu pomocy prawnej. Przygotowano projekty aktów prawnych, ale, jak do tej pory, działania te nie przyniosły skutku w postaci rzeczywistej reformy organizacji bezpłatnej pomocy prawnej w sprawach karnych.

Jak wspomina Bojarski w swoim raporcie z monitoringu dostępności pomocy prawnej w Polsce, w kraju nie istnieje odrębny budżet pomocy prawnej. Koszty takiej pomocy pokrywa państwo ze środków poszczególnych sądów, określonych w ich bu-

³⁴ Informacje przedstawione przez M. Wąsek-Wiaderek, sierpień 2009.

³⁵ Z tego obowiązku mogą jednak zostać zwolnieni prawnicy pełniący funkcje w organach samorządu zawodowego. Więcej informacji na temat wyznaczenia obrońcy z urzędu w sprawach karnych, obligatoryjne-go i na żądanie podejrzanego, znaleźć można w § 2.2.2.

³⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu.

³⁷ Helsińska Fundacja Praw Człowieka we współpracy z Public Interest Law Initiative oraz innymi organizacjami pozarządowymi realizuje projekt „Promowanie dostępu do wymiaru sprawiedliwości w Europie Centralnej i Wschodniej” (*Promoting Access to Justice in Central and Eastern Europe*), którego głównym celem jest uświadamianie potrzeby reformy systemów pomocy prawnej w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. W ramach tego projektu powstał raport krajowy na temat dostępności bezpłatnej pomocy prawnej w Polsce. Raport ten został opublikowany w 2002 r. i jest dostępny pod adresem: <www.pili.org/>. W 2003 r. Fundacja Helsińska ponownie opublikowała raport krajowy w rozszerzonej formie: Bojarski 2003a.

dżetach ogólnie jako „koszty postępowania sądowego i prokuratorskiego”.³⁸ Oznacza to, że na decyzję sędziego o przyznaniu bądź nieprzyznaniu pomocy prawnej mogą wpłynąć ograniczenia finansowe budżetu danego sądu.³⁹

Brak wiarygodnych statystyk w tej dziedzinie utrudnia oszacowanie i ocenę funkcjonowania systemu pomocy prawnej. Przygotowując niniejszy raport skierowałam do Ministerstwa Sprawiedliwości zapytanie o wysokość rocznych wydatków na pomoc prawną w sprawach karnych. W odpowiedzi Ministerstwo stwierdziło, że takie informacje są niedostępne. Istnieją dane na temat środków przeznaczanych przez państwo na pomoc prawną (w ogóle), ale ani sądy ani Ministerstwo Sprawiedliwości nie zbiera danych statystycznych dotyczących kwestii takich jak rozdział funduszy pomiędzy sprawy karne oraz sprawy cywilne i innego rodzaju postępowania, liczba spraw, w których stronom przyznano pomoc prawną czy też rodzaje spraw, w których stronom przyznano pomoc prawną i przyczyny jej przyznania.⁴⁰

1.3.6. Polityczna i publiczna percepcja przestępczości

Ogólnie rzecz ujmując, wydaje się, że Polacy postrzegają problem walki z przestępczością w dość konserwatywny sposób. Okres postkomunistyczny charakteryzował się zasadniczymi zmianami wzorców przestępczości, zarówno o jakościowym jak i ilościowym charakterze. Tym samym liberalne reformy prawa karnego skonfrontowane zostały z rosnącym strachem przed przestępczością oraz nową, populistyczną polityką prawa i porządku. Krótko mówiąc, w ciągu kilku ostatnich lat wyróżnić można dwie, pozostające w sprzeczności ze sobą, tendencje: z jednej strony – dążenie do wprowadzenia liberalnej reformy prawa karnego, a z drugiej – chęć sięgania po rygorystyczne rozwiązania w polityce karnej. Początkowo, polityka karna i (w dużej mierze liberalna) reforma prawa karnego prowadzone były głównie przez ekspertów. Jednakże po roku 1998 w działaniach tych w coraz większym stopniu zaczęły uczestniczyć politycy ugrupowań konserwatywnych takich jak Prawo i Sprawiedliwość.⁴¹

1.4. Statystyka systemu prawa karnego

Dość szczegółowe dane publikowane są przez Ministerstwo Sprawiedliwości.⁴² Są to, między innymi, liczba spraw karnych rozpatrywanych każdego roku, liczba postępowań przygotowawczych, dane na temat zastosowania tymczasowego aresztowania oraz liczba wyroków skazujących i uniewinniających. Statystyki te nie obejmują jednak zagadnień dotyczących prawa do obrony (np. liczby postępowań karnych, w któ-

³⁸ Bojarski 2003a, str. 38 and 45.

³⁹ Zob. niżej § 2.2.2.

⁴⁰ Bojarski 2003a, str. 46.

⁴¹ Krajewski 2004, str. 377-407.

⁴² <<http://www.ms.gov.pl/statystyki/statystyki.php>>.

rych podejrzany (oskarżony) reprezentowany jest przez obrońcę) czy kwestii pomocy prawnej (takich jak liczba spraw, w których przyznano bezpłatną pomoc prawną).

Jedną z głównych bolączek polskiego systemu prawa karnego w okresie komunistycznym było przeludnienie więzień. Do pewnego stopnia problem ten istnieje również obecnie. Władze traktują redukcję populacji więziennej priorytetowo, ale kwestia ta jest złożona. W coraz liczniejszych sprawach toczących się przed sądami krajowymi oraz ETPC skarżący podnoszą kwestię niehumanitarnych bądź poniżających warunków (art. 3 EKPC) panujących w polskich więzieniach, przede wszystkim wynikających z przeludnienia cel.⁴³ Obecnie w Polsce uwięzionych jest 85 000 osób, z czego 10 000 to osoby tymczasowo aresztowane.⁴⁴

W Polsce występuje jeden z najwyższych w Europie Środkowo-Wschodniej wskaźników liczby więźniów w stosunku do ilości mieszkańców.⁴⁵

W Polsce na 100 000 mieszkańców przypada 221 więźniów. Chociaż wspomniany wskaźnik utrzymuje się na wysokim poziomie, statystyki pokazują, że w ciągu ostatnich kilku lat liczba zarówno osadzonych w zakładach karnych jak i tymczasowo aresztowanych spadła. Od 2003 r. liczby bezwzględne dotyczące osób tymczasowo aresztowanych przedstawiają się następująco: w 2003 r.: 37 207, w 2004 r.: 34 475, w 2005 r.: 35 142, w 2006 r.: 34 291, w 2007 r.: 31 722, i w 2008 r.: 24 848.⁴⁶ Dane statystyczne pokazują też częstsze stosowanie alternatywnych środków zapobiegawczych (w szczególności poręczenia).

Na koniec zauważyć należy, że zgodnie z informacjami statystycznymi przedstawionymi przez Ministerstwo Sprawiedliwości ogólny odsetek postępowań karnych zakończonych wyrokiem skazującym jest w Polsce bardzo wysoki. Wyroki uniewinniające zapadają w 2 do 3% wszystkich spraw.

---

⁴³ Memorandum skierowane do Rządu Polskiego, Ocena postępów implementacji zaleceń Komisarza Praw Człowieka Rady Europy z 2002 r., Strasburg, 20 czerwca 2007 r., CommDH(2007)13, dostępne pod adresem: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1155005&Site=COE#P195_19268>. Należy zauważyć, że art. 248 Kodeksu karnego wykonawczego zezwala dyrektorom zakładów karnych na umieszczenie osadzonych, „w szczególności uzasadnionych wypadkach”, przez czas nieoznaczony, w celach, w których powierzchnia wynosiła mniej niż ustawowe minimum (3 m² [na osobę]). Przepis ten został jednak uznany za niezgodny z konstytucją na mocy przełomowego orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 26 maja 2008 r. (sygn. SK 25/07), wskutek czego utraci moc obowiązującą z dniem 6 grudnia 2009 r.

⁴⁴ Oficjalne dane statystyczne obejmujące okres od 31 sierpnia 2009 r. znaleźć można na stronie internetowej Centralnego Zarządu Służby Więziennej <<http://www.sw.gov.pl/images/1242925436.pdf>> i <<http://www.sw.gov.pl/images/1253000444.pdf>>.

⁴⁵ Odpowiednie wskaźniki w innych krajach regionu wynoszą: na Białorusi - 468, Ukrainie - 323 i w Mołdawii - 227: Walmsley 2009.

⁴⁶ <http://www.ms.gov.pl/statystyki/prokur_dzial_2008.pdf>.

2. Uprawnienia materialnoprawne i ich realizacja

2.1. Prawo do informacji

2.1.1. Informacja o charakterze i podstawie oskarżenia

W kontekście przysługującego podejrzanemu prawa do informacji warto zauważyć, że w polskiej procedurze karnej występuje rozróżnienie pomiędzy „osobą podejrzaną” i „podejrzany”.

Osoba podejrzana może być ujęta i zatrzymana przez Policję na maksymalnie 48 godzin. Wobec osoby podejrzanej mogą być stosowane określone niejawne metody śledcze [kontrola operacyjna].⁴⁷ Jeżeli w ciągu pierwszego czterdziestoosmiodziesiętgodzinnego okresu zostanie złożony do sądu wniosek o tymczasowe aresztowanie, zatrzymanie może być przedłużone na kolejne 24 godziny, co oznacza, że pozbawienie wolności poprzedzające tymczasowe aresztowanie trwać może maksymalnie 72 godziny.⁴⁸ Zatrzymanie osoby podejrzanej może nastąpić, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo, a zachodzi obawa ucieczki lub ukrycia się tej osoby albo zatarcia śladów przestępstwa bądź też nie można ustalić jej tożsamości.⁴⁹

Za podejrzanego uważa się osobę, co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów albo której bezpośrednio (bez wydania takiego postanowienia) postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego.⁵⁰

INFORMACJE PRZEKAZYWANE OSOBIE PODEJRZANEJ I PODEJRZANEMU

Zatrzymany powinien zostać natychmiast poinformowany o przyczynach zatrzymania i o przysługujących mu prawach.⁵¹ Informacje te podawane są *zarówno* ustnie, *jak i* pisemnie. Zgodnie z art. 244 § 3 k.p.k., przyczyna zatrzymania powinna być podana w protokole zatrzymania. Odpis protokołu zatrzymania doręcza się zatrzymanemu. K.p.k. nie wymienia konkretnych praw, o których osoba podejrzana powinna zostać pouczona. Jednak od czasu uchwalenia noweli k.p.k. w styczniu

⁴⁷ Np. obserwacja czy przechwycenie komunikacji.

⁴⁸ Kruszyński 2007, str. 184.

⁴⁹ Art. 244 § 1 k.p.k.

⁵⁰ Art. 71 § 1 k.p.k. Różnice pomiędzy tymi dwoma sposobami formalnego „oskarżenia” podejrzanego zostaną omówione w dalszej części niniejszego raportu.

⁵¹ Art. 244 § 2 k.p.k. Brak informacji o przyczynach zatrzymania może stanowić podstawę zażalenia na [postanowienie o] zatrzymaniu. Zgodnie z art. 246 k.p.k. osoba podejrzana może złożyć zażalenie do sądu w przedmiocie zasadności, legalności oraz prawidłowości jej zatrzymania. Bez wątpienia, przesłanki te obejmują także brak stosownej informacji o przyczynach zatrzymania. Ponadto, zatrzymany może złożyć do prokuratora zażalenie na sposób prowadzenia czynności zatrzymania przez Policję (art. 15 § 7 Ustawy o Policji).

2009 r., art. 244 § 2 stanowi wprost, że zatrzymany powinien być poinformowany o przysługującym mu prawie do skorzystania z pomocy adwokata.

Co do zasady, przyjmuje się, że osoba podejrzana powinna zostać pouczona o prawie do skorzystania z pomocy obrońcy, prawie zwrócenia się do organu sądowego o kontrolę legalności zatrzymania, o prawie do zawiadomienia najbliższych o zatrzymaniu oraz, w przypadku cudzoziemców, o prawie do nawiązania kontaktu z urzędem konsularnym. Należy podkreślić, że przepisy nie ustanawiają obowiązku pouczenia osoby podejrzanej o prawie do zachowania milczenia [odmowy odpowiedzi na pytania]. Obowiązek taki istnieje wyłącznie w przypadku podejrzanego.⁵²

Do momentu formalnego postawienia zarzutów, osoba podejrzana nie może zostać przesłuchana.⁵³ Bez względu na powyższe, niezwłocznie po zatrzymaniu osoby podejrzanej Policja powinna pouczyć ją o przysługującym jej prawie do złożenia oświadczenia.⁵⁴ Takie oświadczenie, wciągnięte do protokołu zatrzymania, nie może być wykorzystane jako dowód w sądzie.⁵⁵ Protokół zatrzymania jest jednak dokumentem urzędowym co, zdaniem niektórych z polskich autorów, sprawia, że może być odczytany na rozprawie.⁵⁶ Pogląd ten jest jednak kwestionowany przez innych przedstawicieli doktryny.⁵⁷ Niezależnie od przypadku, należy podkreślić, że protokół zatrzymania nie może być odczytany w celu porównania wypowiedzi podejrzanego podczas procesu z jego wypowiedziami zapisanymi w trakcie zatrzymania. Treść protokołu może jednak posiadać pewną wartość przy dokonywaniu oceny wiarygodności wyjaśnień składanych przez oskarżonego na rozprawie.

Fakt braku obowiązku pouczenia osoby podejrzanej o prawie do zachowania milczenia można poddać krytyce z kilku powodów. Po pierwsze, oczywiste jest, że zatrzymany, który złożył oświadczenie, w którym przyznaje się do zarzucanego mu czynu, może czuć się zmuszony do powtórzenia tego oświadczenia na pierwszym formalnym przesłuchaniu. W konsekwencji, pomimo zakazu wykorzystywania pierwszego, nieformalnego przyznania się do winy w charakterze dowodu w postępowaniu sądowym, sam fakt złożenia takiego oświadczenia może wpłynąć na pozycję zatrzymanego i ograniczyć możliwość zastosowania przez niego danej strategii obrony na późniejszym etapie postępowania. Ponadto, sporządzony

---

⁵² Art. 300 w zbiegu z art. 175 k.p.k.

⁵³ Zeznania złożone przez świadka, któremu następnie przedstawiono zarzut popełnienia przestępstwa nie mogą być odczytane przed sądem i wykorzystane w charakterze dowodu (arg. a contrario ex. art. 389 § 1 k.p.k.).

⁵⁴ Art. 244 § 2 k.p.k.

⁵⁵ Oświadczenie to nie stanowi zeznania świadka i nie jest uzyskane w trakcie przesłuchania. Zob. art. 389 k.p.k.

⁵⁶ Zob. np. Klejnowska 2004, str. 227-228.

⁵⁷ Zob. np. Kmiecik 2000, str. 21.

niedawno raport przedstawicieli samorządów adwokackiego, sędziowskiego i prokuratorskiego wskazuje na istnienie praktyki składania w sądach przez funkcjonariuszy Policji zeznań dotyczących oświadczeń składanych przez osoby podejrzane podczas zatrzymania.⁵⁸

Jak już wspomniano, formalne przedstawienie zarzutów, „przekształcające” osobę podejrzaną w podejrzanego może przybrać dwie postaci: w stosunku do osoby podejrzanego można wydać pisemne postanowienie o przedstawieniu zarzutów (które zostanie doręczone tej osobie) albo też zarzuty mogą jej zostać przedstawione ustnie w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego. Krótko mówiąc, sporządzenie pisemnego postanowienia jest bardziej sformalizowanym sposobem przedstawienia zarzutów podejrzanemu. Istnieją jednak sytuacje, w których organy procesowe mogą przedstawić podejrzanemu zarzuty ustnie, na wstępie pierwszego przesłuchania, bez doręczenia pisemnego postanowienia, np. w przypadku prowadzenia dochodzenia czy w sprawie rozpatrywanej w postępowaniu przyspieszonym.⁵⁹ Sporządzenie pisemnego postanowienia o postawieniu zarzutów jest zawsze obowiązkowe w przypadku zastosowania tymczasowego aresztowania.⁶⁰

Ponadto, w przypadku formalnego postawienia zarzutów, podejrzany (albo jego obrońca) może zażądać podania mu ustnie podstaw zarzutów, a także sporządzenia pisemnego uzasadnienia postanowienia o postawieniu zarzutów. Podejrzany powinien zostać pouczone o przysługującym mu uprawnieniu do złożenia tego żądania.⁶¹ Choć trudno ocenić, z jaką częstotliwością podejrzani wnoszą o sporządzenie takiego pisemnego uzasadnienia, w polskiej literaturze występuje pogląd krytycznie odnoszący się do wartości takich uzasadnień.⁶²

---

⁵⁸ Daniuk i in. 2006, str. 30-31.

⁵⁹ Art. 517b § 3 i 325g § 1 k.p.k. Ponadto, w trakcie śledztwa, w wypadkach niecierpiących zwłoki, osobę podejrzaną o popełnienie przestępstwa można przesłuchać w charakterze podejrzanego przed wydaniem postanowienia o przedstawieniu zarzutów, o ile zachodzą warunki do sporządzenia takiego postanowienia, a w szczególności wtedy, gdy opóźnienie przesłuchania mogłoby spowodować zatarcie śladów lub dowodów przestępstwa (art. 308 § 2 k.p.k.).

⁶⁰ W przypadku śledztwa, postanowienie o postawieniu zarzutów może zostać sporządzone wyłącznie przez prokuratora. Jak już wspomniano wyżej, w przypadku dochodzenia, przedstawienie pisemnego postanowienia o postawieniu zarzutów nie jest wymagane. Policja może sporządzić taki dokument, ale w praktyce zarzuty przedstawiane są najczęściej podejrzanemu ustnie na początku pierwszego przesłuchania.

⁶¹ W uzasadnieniu należy w szczególności wskazać, jakie fakty i dowody zostały przyjęte za podstawę zarzutów. Doręcza się je podejrzanemu i ustanowionemu przez podejrzanego obrońcy w terminie 14 dni (art. 313 § 3 i 4 k.p.k.). Zob. Kruszyński 2007, str. 195-196.

⁶² Zdaniem Kuleszy (czołowego badacza polskiego prawa karnego i praktykującego adwokata), „Z reguły uzasadnienie te są lakoniczne, ogólnikowe a nawet wprowadzające w błąd co do podstawy dowodowej”, Kulesza 2007, str. 15. Zob. też: Kulesza 2005, str. 420-421. Ponadto, zgodnie z informacją uzyskaną od jednego z poznańskich adwokatów specjalizującego się w prawie karnym, uzasadnienie obejmuje zazwyczaj zaledwie kilka zdań a obrona często otrzymuje je dopiero po upływie kilku tygodni. Wypowiedź jednego z poznańskich adwokatów, sierpień 2009 r.

INFORMACJE PRZEKAZYWANE OSKARŻONEMU

Za oskarżonego uważa się osobę, przeciwko której wniesiono oskarżenie do sądu, a także osobę, co do której prokurator złożył wniosek o warunkowe umorzenie postępowania.⁶³ Oskarżony informowany jest o charakterze i podstawie kierowanego przeciwko niemu oskarżenia za pośrednictwem aktu oskarżenia składanego przez prokuratora w sądzie pod koniec postępowania przygotowawczego.⁶⁴ Akt oskarżenia powinien zawierać co najmniej dokładne określenie zarzucanego oskarżonemu czynu, wskazanie, że czyn został popełniony w warunkach recydywy, wskazanie przepisów ustawy karnej, pod które zarzucany czyn podpada oraz uzasadnienie oskarżenia. Uzasadnienie powinno przytaczać fakty i dowody, na których oskarżenie się opiera, a w miarę potrzeby wyjaśnić podstawę prawną oskarżenia i omówić okoliczności, na które powołuje się oskarżony w swej obronie.⁶⁵

2.1.2. Informacje na temat stosownych dowodów/materiałów znajdujących się w dyspozycji organów procesowych

DOSTĘP DO DOWODÓW/MATERIAŁÓW PRZED ZAMKNIĘCIEM POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO

Uzyskanie przez podejrzanego lub jego obrońcę wglądu do akt sprawy (a także sporządzanie odpisów i odpłatne wydawanie odpisów uwierzytelnionych) w toku postępowania przygotowawczego wymaga zgody prowadzącego to postępowanie (Policji bądź prokuratora). Do niedawna kwestia ta była regulowana w art. 156 § 5 k.p.k.⁶⁶ Osoba podejrzana nie jest uznawana za stronę postępowania przygotowawczego. Może ona jednak zwrócić się do prokuratora bądź sądu o udostępnienie akt.

W praktyce, w trakcie postępowania przygotowawczego obronie często odmawia się dostępu do akt sprawy. Szczególnie w bardziej skomplikowanych sprawach, uniemożliwianie podejrzanemu uzyskania dostępu do akt aż do zakończenia postępowania wydaje się być zasadą, a nie wyjątkiem. Ze względu na powyższe, przepis art. 156 § 5 k.p.k., a także oparta na nim praktyka, stała się przedmiotem powszechnej krytyki w polskiej literaturze przedmiotu. Główne zarzuty dotyczyły następujących kwestii: braku ustanowienia w przepisach wyjątkowego charakteru odmowy udostępnienia akt, braku określenia jakichkolwiek (szczegółowych)

---

⁶³ Art. 71 § 2 k.p.k.

⁶⁴ Art. 331 § 1 k.p.k.

⁶⁵ Art. 332 k.p.k.

⁶⁶ Art. 156 § 5 k.p.k.: „Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, w toku postępowania przygotowawczego stronom, obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym udostępnia się akta, umożliwia sporządzanie odpisów i kserokopii oraz wydaje odpłatnie uwierzytelnione odpisy lub kserokopie tylko za zgodą prowadzącego postępowanie przygotowawcze (...)”.

przesłanek, na których musiałyby opierać się decyzja odmowna, braku kontroli sądowej lub możliwości zaskarżenia odmowy udzielenia dostępu, oraz nieustanowienie specjalnego trybu zapoznawania się z aktami dla podejrzanych, w stosunku do których zastosowano tymczasowe aresztowanie.⁶⁷

Jeżeli chodzi o tę ostatnią kwestię, warto zauważyć, że w 2008 r. art. 156 § 5 został uznany za niezgodny z Konstytucją przez Trybunał Konstytucyjny, w szczególności, w takim zakresie, w jakim odnosi się do podejrzanych, wobec których zastosowano izolacyjny środek zapobiegawczy oraz przysługującego im na mocy art. 5 i 6 EKPC prawa do skutecznego odwołania się od orzeczenia o zastosowanie tego środka.⁶⁸ Trybunał Konstytucyjny orzekł, że zaskarżony przepis nie spełnia kryterium proporcjonalności bowiem umożliwia nadmierne ograniczenie praw jednostki, w tym prawa do obrony. Ponadto, w opinii TK omawiany przepis nie spełnia testu subsydiarności, ponieważ efektywność postępowania przygotowawczego można zagwarantować innymi, mniej dolegliwymi dla obywatela metodami.

Na to, że art. 156 § 5 k.p.k. oraz jego praktyczne zastosowanie mogłoby skutkować naruszeniem gwarancji, o których mowa w art. 5 ust. 4 EKPC, zwrócił już uwagę ETPC w wyrokach wydawanych jeszcze przed orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego.⁶⁹ Powołując się na orzecznictwo ETPC, Trybunał Konstytucyjny orzekł, że zakres akt, które powinny być udostępnione aresztowanemu i jego obrońcy, powinien być wyznaczany przez efektywność prawa do obrony a jawne muszą być wszystkie te materiały postępowania przygotowawczego, które uzasadniają wniossek prokuratora o zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania.

W rezultacie publikacji omawianego wyroku w Dzienniku Ustaw, prokuratorzy zostali zobowiązani do stosowania art. 156 § 5 w sposób zgodny z orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego. W międzyczasie, norma ta została częściowo zmieniona. 28 sierpnia 2009 r. do art. 156 k.p.k. dodano § 5a, który stanowi, że w toku postępowania przygotowawczego podejrzanemu i jego obrońcy udostępnia się dowody wskazane we wniosku o zastosowanie (albo przedłużenie) tymczasowego aresztowania.

Prokurator będzie jednak mógł odmówić zgody na udostępnienie poszczególnych dowodów, gdy znajdzie uzasadnioną obawę, że uzyskanie przez podejrzanego lub jego obrońcę dostępu do akt sprawy 1) zagrażałoby bezpieczeństwu publicznemu czy narażałoby na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia pokrzywdzonego lub innego uczestnika postępowania; 2) groziłoby zniszczeniem lub ukryciem dowodów albo tworzeniem dowodów fałszywych; 3) groziłoby uniemożliwieniem

⁶⁷ Zob. m.in. Kruszyński 1998, str. 148, Wąsek-Wiaderek 2003a, str. 65 i Wąsek-Wiaderek 2003b, str. 260.

⁶⁸ Wyrok z 3 czerwca 2008 r., sygn. K 42/07, skrót w języku angielskim: <www.trybunal.gov.pl/eng/>.

⁶⁹ Zob. np. wyrok ETPC z 6 listopada 2007 r. Chruściński p. Polsce, skarga nr 22755/04 oraz wyrok ETPC z 15 stycznia [2008 r.], Łaszkiwicz p. Polsce, skarga nr 28481/03. Zgodnie z ustaloną linią orzecniczą Europejskiego Trybunału Praw Człowieka tymczasowo aresztowany, co do zasady, powinien mieć dostęp do akt śledztwa przynajmniej w zakresie niezbędnym do podważenia zasadności i legalności aresztowania.

ujęcia współsprawcy czynu zarzucanego podejrzanemu lub sprawców innych czynów ujawnionych w toku postępowania; 4) ujawniałyby prowadzone czynności operacyjno-rozpoznawcze; lub 5) zagrażałyby utrudnieniem postępowania przygotowawczego w inny bezprawny sposób.

Na odmowę udostępnienia akt sprawy w postępowaniu przygotowawczym służy zażalenie, które rozpatruje prokurator. Nie można odmówić udostępnienia określonych kategorii dokumentów.⁷⁰ W razie udostępnienia akt sprawy tymczasowo aresztowanemu, dokumenty wysyłane są do aresztu śledczego, gdzie podejrzany może sporządzić notatki z akt. Ta sama zasada dotyczy podejrzanych przebywających na wolności: mogą oni uzyskać wgląd do akt postępowania za zgodą prokuratora i sporządzić notatki w prokuraturze.

DOSTĘP DO DOWODÓW/MATERIAŁÓW NA KOŃCOWYM ETAPIE POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO

Pod koniec postępowania przygotowawczego obronie przysługują dwie dodatkowe możliwości uzyskania wglądu do akt sprawy:

- zaznajomienie się z materiałami postępowania udostępnionymi przez organ prowadzący postępowanie; oraz
- samodzielne zaznajomienie się z aktami przed terminem takiego zaznajomienia się, o którym mowa powyżej.⁷¹

Różnica między tymi możliwościami polega na tym, że w pierwszym przypadku czynność udostępnienia akt dokonywana jest przez organ prowadzący śledztwo (który przedstawia je podejrzanemu i jego obrońcy), podczas gdy w drugim to obrońca wykonuje przysługujące jej prawo do osobistego zaznajomienia się z materiałami przed udostępnieniem ich przez prowadzącego postępowanie przygotowawcze.

W praktyce, prezentując obronie treść akt sprawy, organ procesowy ustnie informuje podejrzanego i jego obrońcę o najistotniejszych fragmentach akt. Może to polegać na odczytywaniu określonych materiałów bądź przedstawianiu ich podsumowania.

Podczas prezentacji podejrzany i jego obrońca mogą wypowiadać się co do przedstawionych materiałów i składać wyjaśnienia. W praktyce, czynność taka może trwać kilka godzin, ale nie dłużej niż jeden dzień. Często obrońca zapoznaje się z aktami wcześniej i wykorzystuje czas przeznaczony na końcowe zaznajomienie się z materiałami postępowania do poinformowania swojego klienta o najważniej-

---

⁷⁰ Nie można odmówić obronie zezwolenia na sporządzenie odpisu protokołu czynności, w której strona uczestniczyła lub miała prawo uczestniczyć, jak również dokumentu pochodzącego od niej lub sporządzonego z jej udziałem (art. 157 § 3 k.p.k.).

⁷¹ Obie możliwości reguluje art. 321 k.p.k.

szych z nich. Materiały przedstawiane są na komendzie Policji albo w prokuraturze, a jeżeli podejrzany jest tymczasowo aresztowany – w miejscu jego odosobnienia.⁷²

Obrona powinna złożyć wyraźny wniosek o końcowe zaznajomienie się z aktami sprawy.⁷³ Podejznanego poucza się o przysługującym mu prawie do złożenia tego wniosku przed pierwszym przesłuchaniem.⁷⁴ Organ procesowy powinien wyznaczyć „odpowiedni termin” na zaznajomienie się z materiałami postępowania.⁷⁵ Wymóg taki został wprowadzony w 2003 r. wraz z nowelizacją omawianego artykułu; wcześniej, organ prowadzący postępowanie był obowiązany do pouczenia obrońcy z urzędu o prawie przejrzenia akt przed zamknięciem postępowania. W przypadku niezłożenia wniosku, postępowanie zamyka się bez końcowego zaznajomienia się z aktami. W praktyce, obrońcy korzystają z uprawnienia do przejrzenia akt sprawy na tym etapie postępowania wyłącznie w bardziej skomplikowanych sprawach.⁷⁶

DOSTĘP DO DOWODÓW/MATERIAŁÓW PO ZAMKNIĘCIU POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO

Po zamknięciu postępowania przygotowawczego, przysługujące obronie prawo wglądu do akt sprawy nie podlega już ograniczeniu. Podejrzany i jego obrońca mają prawo do uzyskania wglądu do akt sprawy i sporządzania z nich odpisów. Na wniosek oskarżonego lub jego obrońcy wydawane są – odpłatnie – kserokopie dokumentów z akt sprawy. Prezes sądu może w razie uzasadnionej potrzeby zarządzić wydanie odpłatnie uwierzytelnionych odpisów z akt sprawy. Jeżeli zachodzi niebezpieczeństwo ujawnienia informacji niejawnych, przeglądanie akt, sporządzanie odpisów i kserokopie odbywa się z zachowaniem rygorów określonych przez prezesa sądu lub sąd. Uwierzytelnionych odpisów nie wydaje się, chyba że ustawa stanowi inaczej.⁷⁷ Ponadto, zgodnie z art. 157 § 1 k.p.k. oskarżony może bezpłatnie uzyskać jeden uwierzytelniony odpis każdego orzeczenia wydanego w jego sprawie.

Prokurator może przeglądać akta sprawy na każdym jej etapie oraz żądać przesłania mu ich w tym celu. Nie jest to jednak dozwolone, jeżeli ograniczałoby to dostęp do akt innym uczestnikom postępowania, a zwłaszcza oskarżonemu i jego

---

⁷² Daniuk i in. 2006, str. 45-51.

⁷³ Art. 321 § 1 k.p.k.

⁷⁴ Informacje te zawarte są w pisemnym pouczeniu przekazanym podejrzanemu przed rozpoczęciem pierwszego przesłuchania (art. 300 k.p.k.).

⁷⁵ Art. 321 § 1 i 2 k.p.k. Zob. § 2.4.2 poniżej.

⁷⁶ Wypowiedź jednego z poznańskich adwokatów, sierpień 2009 r.

⁷⁷ Zob. art. 156 § 1, 2, 3 i 4 k.p.k.

obrońcy. W razie przesłania akt prokuratorowi jest on obowiązany udostępnić je oskarżonemu i jego obrońcy.⁷⁸

Chociaż po zamknięciu postępowania obronie przysługuje nieograniczone prawo wglądu do akt sprawy, niektórzy prawnicy uważają, że w czasie procesu oskarżenie posiada dużo łatwiejszy dostęp do akt niż obrona.⁷⁹ Nie wiadomo jednak, jak powszechny jest to problem.

2.1.3. Informacje na temat przysługujących uprawnień (pouczenie)

K.p.k. stanowi, że przed pierwszym przesłuchaniem należy pouczyć podejrzanego o jego określonych uprawnieniach i obowiązkach.⁸⁰ Informacje takie przekazywane są podejrzanemu przez prowadzącego przesłuchanie (funkcjonariusza bądź prokuratora) na standardowym formularzu. Chociaż k.p.k. nie posługuje się terminem ‚pouczenie‘, wspomnianą pisemną informację na temat przysługujących uprawnień można traktować jako jego odpowiednik [autorka posługuje się terminem „letter of rights”, powszechnie tłumaczonym na jęz. polski właśnie jako „pouczenie”, w art. 300 k.p.k. określenie to pojawia się – przyp. tłum.]. Uprawnienia, o których mowa w tym dokumencie, to m.in.: prawo do odmowy składania wyjaśnień lub odmowy odpowiedzi na pytania, prawo do składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia, prawo do korzystania z pomocy obrońcy, do końcowego zaznajomienia z materiałami postępowania oraz prawo do przesłuchania z udziałem ustanowionego obrońcy.⁸¹

K.p.k. stanowi, że po przeczytaniu podejrzanzy potwierdza otrzymanie pouczenia podpisem. Pomimo uznania go za potwierdzenie faktu pouczenia podejrzanego o przysługujących mu prawach, sam podpis nie stanowi oczywiście gwarancji tego, że podejrzanzy zrozumiał prawa i obowiązki, o których mowa w formularzu. Przepisy nie nakładają na prowadzącego postępowanie wyraźnego obowiązku sprawdzenia, czy podejrzanzy zrozumiał znaczenie przysługujących mu praw. Co więcej, nie istnieje prawny obowiązek przedstawienia ustnego wytłumaczenia lub wyjaśnienia informacji podanych na formularzu [pouczenia].⁸²

Zgodnie z raportem przygotowanym przez Naczelną Radę Adwokacką, wspomniane wyżej zasady są, ogólnie rzecz biorąc, przestrzegane w praktyce. W raporcie przeczy-

---

⁷⁸ Zob. art. 158 k.p.k. Jednakże, zdaniem niektórych prawników w praktyce trudno jest uzyskać dostęp do akt przesłanych do prokuratury (wyowiedź jednego z poznańskich adwokatów, sierpień 2009 r.).

⁷⁹ Jurkiewicz 2001.

⁸⁰ Art. 300 k.p.k.

⁸¹ Zob. załącznik I do treści niniejszego raportu.

⁸² W tym kontekście należy wskazać jeden z wyroków ETPC dotyczący Polski, w którym Trybunał podkreślił, że w okolicznościach sprawy stwierdzenie, że skarżąca została pouczona o prawie odmowy składania zeznań oraz o prawie skorzystania z pomocy obrońcy, nie może być uznane za wiarygodne w tym sensie, że podpisanie formularza i fakt braku ustanowienia przez skarżącą obrońcy nie może być uznany za jasne i jednoznaczne zrzeczenie się prawa do obrony gwarantowanego w ramach prawa do rzetelnego procesu: wyrok ETPC z 31 marca 2009 r., Płonka p. Polsce, skarga nr 20310/02, § 37.

tać można, że prowadzący przesłuchanie zawsze pytają podejrzanych o to, czy zrozumieli oni treść doręczonego pouczenia. Ponadto, jeżeli pojawią się jakiegokolwiek wątpliwości, przesłuchujący udzielają dodatkowych, precyzyjnych wyjaśnień dotyczących uprawnień przysługujących podejrzanemu.⁸³

Pomimo tego, zwraca się uwagę (czyni to np. HFPC), że język formularza jest zbyt trudny i oficjalny oraz że wyjaśnienia dotyczące możliwości realizowania opisywanych praw nie są w pełni zrozumiałe. I tak na przykład, formularz wspomina o prawie do korzystania z pomocy obrońcy, ale nie informuje podejrzanego, co należy zrobić, aby uprawnienie to można było zrealizować. Z powyższego wynika, że rzeczywisty efekt przedstawienia pisemnego pouczenia będzie często zależał od tego, czy (i w jakim stopniu) organ procesowy przekaze [podejrzanemu] dodatkowe informacje na temat jego uprawnień. W literaturze pojawiają się też głosy krytyczne (praktykujących adwokatów) dotyczące niedostatecznej ilości czasu, jaką podejrzany ma na zapoznanie się z pouczeniem przed pierwszym przesłuchaniem.⁸⁴

Przepisy nie ustanawiają obowiązku przedstawienia podejrzanemu pisemnego tłumaczenia pouczenia o przysługujących mu uprawnieniach. Jednakże, jako że pierwsze przesłuchanie podejrzanego musi odbyć się w obecności tłumacza (zob. § 2.4.4 poniżej), podejrzany będzie mógł uzyskać ustne tłumaczenie pouczenia. Poza tym, należy zauważyć, że z informacji zebranych podczas ostatniej wizyty delegacji Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom (CPT) [w Polsce] wynika, iż w większości skontrolowanych jednostek Policji i Straży Granicznej dostępne są protokoły zatrzymań (zawierające między innymi pouczenie o przysługujących zatrzymanym uprawnieniach do zawiadomienia osoby trzeciej o fakcie zatrzymania, skontaktowania się z prawnikiem oraz poddaniu się badaniu lekarskiemu) w różnych językach obcych.

Z drugiej jednak strony raport CPT wspomina też o niewielkiej liczbie zatrzymanych, którzy twierdzili, że nie byli pouczeni o przysługujących im prawach lub nie zrozumieli otrzymanego pouczenia. Co prawda otrzymali oni odpis protokołu zatrzymania i zostali poproszeni o podpisanie się pod jego częścią dotyczącą uprawnień, ale delegacja odniosła wrażenie, że czynności te traktowane były jako element biurokratycznej procedury i miały niewiele wspólnego z rzeczywistym zagwarantowaniem pełnego zrozumienia praw przez zatrzymanego i zapewnieniem mu możliwości skutecznego wykonywania tychże praw.⁸⁵

Poza informacjami przekazywanymi w pouczeniu, przed każdym przesłuchaniem oskarżony powinien zostać pouczone o przysługującym mu prawie do odmowy udzielenia odpowiedzi na poszczególne pytania lub składania wyjaśnień.⁸⁶

⁸³ Daniuk i in. 2006, str. 20-22.

⁸⁴ Lewandowski 2008, str. 61.

⁸⁵ Zob. raport dla rządu polskiego z wizyty przedstawicieli Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) w dniach 4-15 października 2004 r. dostępny pod adresem: <www.cpt.coe.int/documents/pol/2006-11-inf-eng.pdf>, p. 16-17>.

⁸⁶ Art. 175 § 1 k.p.k. Przepis art. 386 § 2 [1?] k.p.k. wyraźnie nakazuje przewodniczącemu składu orzekającego pouczyć oskarżonego o przysługującym mu prawie odmowy wyjaśnień lub odpowiedzi na pytania.

2.2. Prawo do obrony

2.2.1. Przysługujące podejrzanemu (oskarżonemu) prawo do obrony

Oskarżonemu przysługuje prawo do działania w swojej obronie.⁸⁷ Przepisy nie ustanawiają obowiązku pouczenia podejrzanego o tym uprawnieniu; dotyczy to zarówno etapu postępowania przygotowawczego, jak i sądowego.⁸⁸

K.p.k. stanowi ponadto, że udział obrońcy w postępowaniu nie wyłącza osobistego działania w nim oskarżonego. Prawo do samodzielnego działania w swojej obronie przysługuje też podejrzanemu (oskarżonemu), który musi mieć obrońcę (zob. § 2.2.2, śródtytuł „Obowiązkowa obrona”).⁸⁹

Chociaż prawo podejrzanego do obrony dotyczy wszystkich etapów postępowania karnego (łącznie z postępowaniem odwoławczym i kasacyjnym), należy zauważyć, że przepisy nie zawierają gwarancji obecności tymczasowo aresztowanego oskarżonego na rozprawie apelacyjnej.⁹⁰ Tym samym przysługujące takiemu oskarżonemu prawo do obrony na tym etapie postępowania może ulec ograniczeniu.

W przypadku postępowania kasacyjnego, należy zauważyć, iż skarga kasacyjna musi być sporządzona przez obrońcę lub pełnomocnika będącego adwokatem albo radcą prawnym.⁹¹ Ustanowiony obrońca lub pełnomocnik nie ma obowiązku złożenia kasacji, ale jeżeli odmówi jej złożenia, zobowiązany jest do zawiadomienia o swojej decy-

⁸⁷ Art. 6 k.p.k. Zob. art. 42 § 2 Konstytucji RP: „Každy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony *we wszystkich stadiach postępowania*. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu’ (wyróżnienie autorki).

⁸⁸ Bez względu na powyższe, pouczenie doręczane podejrzanemu na początku pierwszego przesłuchania wspomina o prawie odmowy udzielenia odpowiedzi lub składania wyjaśnień a także o prawie do składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia.

⁸⁹ Art. 86 § 2 k.p.k.

⁹⁰ Oskarżony pozbawiony wolności może wnioskować o zarządzenie sprowadzenia go na rozprawę. Jednakże wniosek taki może zostać oddalony, jeżeli sąd odwoławczy uzna za wystarczającą obecność obrońcy. Jeżeli sąd nie zarządzi sprowadzenia oskarżonego, który nie ma obrońcy, wyznaczy mu obrońcę z urzędu (art. 451 k.p.k.). Zob. w tej kwestii Wąsek-Wiaderek 2000. Z orzecznictwa Trybunału w Strasburgu wynika, że obecna norma ustanowiona w art. 451 k.p.k., choć zmieniona pod wpływem wyroków ETPC, w praktyce nadal może skutkować naruszeniem art. 6 § 1 EKPC. Zob. wyrok ETPC z 9 czerwca 2009 r. *Sobolewski p. Polsce* (nr 2), skarga nr 19847/07, w którym Trybunał orzekł, że „(...) w okolicznościach, w których zakres konkretnej apelacji złożonej do sądu nie ogranicza się jedynie do kwestii prawnych, art. 6 Konwencji wymaga, aby w przypadku braku istotnych przeciwwskazań oskarżonemu przysługiwało prawo uczestnictwa w rozprawie odwoławczej, o którym powinien być uprzednio pouczony” (§ 41). Chociaż linia orzecznicza Sądu Najwyższego dotycząca wykładni art. 451 k.p.k. pozostaje w pełnej zgodności z orzecznictwem ETPC (w kilku wyrokach Sąd Najwyższy podkreślił, że oskarżeni pozbawieni wolności powinni zostać sprowadzeni na rozprawę apelacyjną w sytuacji, gdy sąd odwoławczy ma orzekać co do dowodów oraz okoliczności faktycznych sprawy), nadal zdarza się, że niektóre sądy odwoławcze niewłaściwie stosują ten przepis i uznają za wystarczającą obecność [samego] obrońcy. Zazwyczaj taka błędna wykładnia art. 451 k.p.k. będzie skutecznie podniesiona w skardze kasacyjnej.

⁹¹ Art. 526 § 2 k.p.k.

zji zarówno sąd, jak i klienta. Z informacji HFPC wynika, że adwokaci często odmawiają złożenia kasacji powołując się na brak podstaw do złożenia skargi.⁹² Aktualne orzecznictwo Sądu Najwyższego podkreśla wagę uprawnienia oskarżonego do złożenia kasacji. W 2008 r. Sąd Najwyższy orzekł, że poinformowanie na piśmie sądu o braku podstaw do wniesienia kasacji powinno przybrać formę opinii prawnej, a nie jednozdaniowego oświadczenia.⁹³ Ponadto, zgodnie z orzecznictwem SN, trzydziestodniowy termin na złożenie skargi kasacyjnej rozpoczyna bieg w dniu, w którym oskarżony uzyskał informację o tym, że obrońca z urzędu nie zamierza złożyć kasacji.⁹⁴ W orzecznictwie wyrażony został także pogląd, że sąd powinien wyznaczyć drugiego obrońcę, jeżeli pierwszy nienależycie wykonuje swoje obowiązki.⁹⁵

Niestety, zasady ustalone w orzecznictwie Sądu Najwyższego nie zawsze są stosowane w praktyce i nadal zdarza się, że obrońcy [bezzasadnie] odmawiają złożenia (potencjalnie skutecznej) kasacji, pozbawiając [tym samym] oskarżonego prawa do przedstawienia sprawy Sądowi Najwyższemu.⁹⁶ W dwóch wydanych niedawno orzeczeniach ETPC orzekł o naruszeniu [postanowień Konwencji] polegającym na niezawiadomieniu oskarżonego przez (odwoławcze) sądy krajowe o nowym terminie na złożenie kasacji, jaki przysługiwał mu po odmowie sporządzenia kasacji przez obrońcę z urzędu.⁹⁷

Jak słusznie wskazano w dwóch zdaniach odrębnych do wspomnianych wyroków, żałować należy, że ETPC oparł swoje rozstrzygnięcie wyłącznie na fakcie niepoinformowania skarżącego o nowym terminie, bowiem rzeczywisty problem, z jakim borykać się muszą oskarżeni pozostający w trudnej sytuacji materialnej polega na tym, że zgodnie z prawem polskim, obrońca może dość łatwo pozbawić swojego klienta prawa do rozpatrzenia sprawy przez Sąd Najwyższy, odmawiając sporządzenia skargi kasacyjnej.⁹⁸

⁹² Bojarski 2003a, str. 96.

⁹³ Postanowienie z 10 września 2008 r. (sygn. II KZ 43/08). Orzeczenie to jest krytykowane w polskiej literaturze przedmiotu, m.in. ze względu na fakt, że konkretne przyczyny, dla których obrońca uznaje wniesienie kasacji za bezzasadne, są zastrzeżone dla jego relacji z oskarżonym i z tego względu obrońca zobowiązany jest jedynie do zawiadomienia sądu o (samym) fakcie niedostrzeżenia przez siebie podstaw do wniesienia kasacji. Zob. np. Bojańczyk 2009.

⁹⁴ Postanowienie z 6 maja 2008 r. (sygn. II KZ 16/08).

⁹⁵ Zob. postanowienia z 12 marca 2008 r. (sygn. II KZ 1/08), 10 września 2008 r. (II KZ 43/08) i 21 października 2008 r. (IV KZ 68/08). Informacje przedstawione przez M.Wąsek-Wiaderek, luty 2009.

⁹⁶ Zobacz np. trzy wyroki ETPC, w których Trybunał orzekł, że z uwagi na odmowę wniesienia kasacji przez obrońcę z urzędu skarżącym nie można zarzucić niewyczerpania krajowych środków odwoławczych: ETPC wyrok z 9 czerwca 2009 r. Sobolewski p. Polsce (nr 2), skarga nr 19847/07, wyrok z 9 czerwca 2009 r., Strzałkowski p. Polsce, skarga nr 31509/02 oraz wyrok z 21 lipca 2009 r., Seliwiak p. Polsce, skarga nr 3818/04.

⁹⁷ Wyrok ETPC z 19 marca 2009 r. Kulikowski p. Polsce, skarga nr 18353/03 oraz wyrok ETCP z 19 marca 2009 r. Antonicelli p. Polsce, skarga nr 2815/05.

⁹⁸ Zob. zdania odrębne sędziów Bonello i Mijovica do wyroku z 19 marca 2009 r.

2.2.2. Prawo do porady lub reprezentacji prawnej

Podejrzanemu i oskarżonemu przysługuje prawo do korzystania z pomocy obrońcy na wszystkich etapach postępowania karnego.⁹⁹ Przed pierwszym przesłuchaniem podejrzanego poucza się o przysługujących mu uprawnieniach, w tym o prawie do korzystania z pomocy obrońcy.¹⁰⁰ Prawo do korzystania z pomocy obrońcy przysługuje też zatrzymanemu (osobie podejrzaney), który nie posiada jeszcze statusu podejrzanego: ma on prawo skontaktować się z adwokatem, a także bezpośrednio z nim porozmawiać.¹⁰¹ Niezwłocznie po zatrzymaniu Policja powinna pouczyć osobę podejrzaną o prawie do skontaktowania się z adwokatem i prawie do rozmowy z nim.¹⁰² Należy zauważyć, że brak jest gwarancji poufności takiej rozmowy, jako że zatrzymujący może zastrzec, iż będzie obecny przy rozmowie zatrzymanego z adwokatem.

W praktyce rzadko zdarza się, aby obrońcy uczestniczyli w postępowaniu w tak wczesnym jego stadium.¹⁰³ Wynika to z kilku przyczyn: po pierwsze, na początkowym etapie postępowania następującym bezpośrednio po zatrzymaniu zatrzymanemu nie przysługuje prawo do bezpłatnej pomocy prawnej. Powyższe oznacza, że z prawa do kontaktu z adwokatem po zatrzymaniu skorzystać mogą tylko ci podejrzeni, którzy są w stanie samodzielnie ponieść koszty wynajęcia prawnika. Nawet jednak wówczas, realizacja prawa do pomocy prawnej w tym stadium postępowania może wiązać się z trudnościami, chociażby wynikającymi z tego, że w praktyce zatrzymani często dowiadują się, iż mogą wykonać [tylko] jeden telefon. W takiej sytuacji zatrzymani kontaktują się raczej z rodziną bądź znajomymi [a nie z adwokatem].

Poza tym, [aby skorzystać z pomocy adwokata,] zatrzymany powinien podać co najmniej jego nazwisko. Brak jest przepisów, które obligowałyby Policję do udzielenie w tym zakresie zatrzymanemu jakiegokolwiek pomocy a w komendach, co do zasady, nie ma wykazów obrońców. Ponadto, brak jest gwarancji, że adwokat, z którym skontaktuje się zatrzymany, będzie mógł w krótkim czasie pojawić się w miejscu przesłuchania. W ramach zwykłego postępowania przygotowawczego, w polskim systemie prawa karnego nie istnieje żaden system dyżurów adwokackich, gwarantujący możliwość uzyskania przez zatrzymanych pomocy prawnej o niestandardowych porach (w weekendy, wieczorami). Jednak, ponieważ pomoc obrońcy jest obowiązkowa w po-

⁹⁹ Art. 6 k.p.k. i art. 42 § 2 Konstytucji RP.

¹⁰⁰ Art. 300 k.p.k. Zobacz też pouczenie wspomniane w punkcie 2.6.

¹⁰¹ Art. 245 § 1 k.p.k.

¹⁰² Jak już wspomniano, obowiązek ten nie był wcześniej wyraźnie sformułowany w przepisach procedury karnej (które stanowiły, że zatrzymanego należy poinformować o przysługujących mu prawach bez wyszczególnienia, o które prawa chodzi), ale od czasu nowelizacji ustawy z 15 stycznia 2009 r. art. 244 § 2 k.p.k. stanowi obecnie, że zatrzymanego „należy natychmiast poinformować [...] o przysługujących mu prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata” (wyróżnienie autorki).

¹⁰³ zob. Daniuk i in. 2006, str. 24-33.

stępowaniu przyspieszonym, adwokaci zobowiązani są do pełnienia dyżurów w celu świadczenia pomocy prawnej w tego typu sprawach.¹⁰⁴

Adwokata świadczącego pomoc prawną zatrzymanemu uznaje się za „obrońcę” po formalnym przedstawieniu zatrzymanemu zarzutów. Do momentu postawienia zarzutów, adwokat może działać na rzecz osoby podejrzanej w charakterze pełnomocnika. Jako że k.p.k. przyznaje szereg uprawnień procesowych wyłącznie obrońcy, fakt posiadania tego statusu przez adwokata jest istotny [z punktu widzenia podejrzanego].

OBOWIĄZKOWA OBRONA

W niektórych przypadkach korzystanie z usług obrońcy jest obowiązkowe. [W tym kontekście] należy rozróżnić okoliczności osobiste wpływające na zdolność podejrzanego do występowania we własnej obronie oraz okoliczności związane z wagą i stopniem skomplikowania sprawy.

Jeżeli chodzi o pierwszą kategorię, podejrzany musi posiadać obrońcę jeżeli [podejrzany] jest (1) nieletni, (2) głuchy, niemy lub niewidomy, (3) zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności, albo, gdy (4) sąd uzna to za niezbędne ze względu na okoliczności utrudniające obronę.¹⁰⁵

Ponadto, oskarżony musi mieć obrońcę w postępowaniu przed sądem okręgowym jako sądem pierwszej instancji, jeżeli zarzucono mu poważne przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat trzech lat (zbrodnię) lub gdy jest pozbawiony wolności.¹⁰⁶ Jak już wspomniano, obowiązek posiadania obrońcy występuje także w postępowaniu przyspieszonym.

Jeżeli we wspomnianych okolicznościach podejrzany (oskarżony) nie ma obrońcy z wyboru, prezes sądu właściwego do rozpoznania sprawy wyznacza mu obrońcę z urzędu.¹⁰⁷ Obowiązujące obecnie przepisy polskiego postępowania karnego nie wymagają (obowiązkowej) obecności obrońcy podczas którejkolwiek z czynności proce-

---

¹⁰⁴ W polskiej literaturze przedmiotu pojawił się pogląd o istnieniu rozbieżności dotyczącej ochrony interesów oskarżonych: o ile w postępowaniu zwyczajnym pomoc prawna nie jest obowiązkowa nawet w poważnych sprawach, w toku postępowania przyspieszonego dostępna jest nawet dla osób podejrzanych o mniej poważne przestępstwa (zazwyczaj o prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu). Zob. np. Arciuch 2008. Postępowanie przyspieszone opisane jest w § 1.3.4.

¹⁰⁵ W takich okolicznościach obrońca ma obowiązek brać udział zarówno w rozprawie, jak i w tych posiedzeniach, na których obowiązkowy jest udział oskarżonego (art. 79 k.p.k.).

¹⁰⁶ Udział obrońcy jest również obowiązkowy w rozprawie apelacyjnej i kasacyjnej, jeżeli prezes sądu lub sąd uzna to za konieczne (art. 80 k.p.k.). Przepis ten nie ma zastosowania w postępowaniu przygotowawczym; jest natomiast stosowany tylko po skierowaniu sprawy do sądu. Zobacz uchwałę Sądu Najwyższego z 20 stycznia 2004 r. (III KK 226/03).

¹⁰⁷ W takim przypadku udział obrońcy w rozprawie głównej jest obligatoryjny (art. 81 § 1 k.p.k.).

sowych postępowania przygotowawczego: obecność adwokata jest obowiązkowa wyłącznie w trakcie postępowania sądowego.¹⁰⁸

Poza przypadkami obowiązku posiadania obrońcy podczas całego postępowania, istnieją sytuacje, w których podejrzany (oskarżony) obowiązany jest do skorzystania z pomocy obrońcy przy dokonywaniu określonych czynności procesowych (tzw. przymus adwokacki). Obowiązek taki istnieje np. wówczas, gdy podejrzany (oskarżony) chce złożyć kasację czy apelację od wyroku do sądu wyższej instancji (sądu okręgowego).

POMOC PRAWNA DLA PODEJRZANYCH (OSKARŻONYCH) W TRUDNEJ SYTUACJI MATERIALNEJ

Podejrzani (oskarżeni) pozostający w trudnej sytuacji materialnej mogą otrzymać darmową pomoc prawną w dwóch przypadkach, a mianowicie wówczas, gdy istnieje obowiązek wyznaczenia obrońcy z urzędu (zob. wyżej) oraz wówczas, gdy podejrzanemu (oskarżonemu) wyznaczono obrońcę z urzędu ze względu na niezdolność podejrzanego (oskarżonego) do samodzielnego poniesienia kosztów pomocy prawnej.

Uzasadnieniem faktu przyznania darmowego obrońcy w pierwszym przypadku jest konieczność uczestniczenia w postępowaniu obrońcy w tych wszystkich sprawach, w których oskarżony jest z jakiegoś powodu „bezbronny”, a taka „bezbronność” ogranicza jego zdolność do działania we własnej obronie. Co do zasady, w przypadku obowiązkowej obrony sytuacja majątkowa podejrzanego (oskarżonego) nie jest brana pod uwagę: jeżeli podejrzany nie posiada obrońcy z wyboru, otrzyma bezpłatną pomoc prawną niezależnie od swojej sytuacji finansowej. Teoretycznie, w przypadku skazania sąd może nałożyć na oskarżonego obowiązek zwrotu kosztów obowiązkowej pomocy prawnej, jednak z badań HFPC wynika, że w praktyce dzieje się tak rzadko.¹⁰⁹

Ramy prawne przyznawania pomocy prawnej podejrzanym (oskarżonym) znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej (drugi przypadek) określa art. 78 § 1 k.p.k. Oskarżony,¹¹⁰ który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, jeżeli wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny.¹¹¹ W sytuacji przyznania darmowej

---

¹⁰⁸ Inaczej regulował tę kwestię k.p.k. przed nowelizacją z lipca 2003 r.: w przypadku obowiązkowego wyznaczenia obrońcy jego obecność na etapie końcowego zaznajomienia się z materiałami postępowania był obowiązkowa (art. 321 k.p.k. przed nowelizacją).

¹⁰⁹ Rzeczywisty rozmiar tego zjawiska nie jest jednak znany: Bojarski 2003a, str. 102.

¹¹⁰ Artykuł wspomina tylko o oskarżonym, ale stosuje się go też względem podejrzanego (ponieważ, jak już wspomniano wcześniej, wszystkie przepisy k.p.k. zawierające określenie „oskarżony” w znaczeniu ogólnym odnoszą się także do podejrzanego).

¹¹¹ Sąd może cofnąć wyznaczenie obrońcy z urzędu, jeżeli w późniejszym czasie okaże się, że nie istnieją okoliczności, na podstawie których go wyznaczono (art. 78 § 2 k.p.k.).

pomocy prawnej, podejrzany (oskarżony) nie jest zobowiązany do poniesienia choćby części kosztów, które w całości obciążają Skarb Państwa.¹¹²

Nie ma przepisu, który wprost nakładałby na władze sądowe obowiązek poinformowania podejrzanego (oskarżonego) o jego prawie do żądania wyznaczenia bezpłatnego obrońcy z urzędu. Co więcej, uprawnienie, o którym mowa w art. 78 § 1 k.p.k., nie jest wymieniane w pouczeniu przekazywanym podejrzanemu na początku pierwszego przesłuchania. Jeżeli jednak prokurator uzna, że podejrzany nie jest w stanie ponieść kosztów postępowania, prokurator powinien pouczyć go o prawie wystąpienia z żądaniem wyznaczenia obrońcy z urzędu.¹¹³ Przepis ten jest krytykowany, ponieważ jego skutkiem jest przyznanie prokuratorowi swobody decydowania o tym, czy podejrzany zostanie bądź nie zostanie poinformowany o warunkach, trybie oraz prawie do skorzystania z możliwości żądania bezpłatnej pomocy prawnej.¹¹⁴

Na wszystkich etapach postępowania karnego decyzja o przyznaniu obrońcy z urzędu należy do sędziego: to sędzia, biorąc pod uwagę okoliczności majątkowe dotyczące podejrzanego (oskarżonego), postanawia o uwzględnieniu bądź nieuwzględnieniu żądania o wyznaczenie obrońcy z urzędu oraz (w tym pierwszym przypadku) wyznacza konkretnego adwokata.¹¹⁵ Obrońcy wyznaczani są zgodnie z kolejnością na liście przedstawionej sądowi przez okręgową radę adwokacką, bez względu na specjalizację lub dostępność danego adwokata. W konsekwencji, do występowania w skomplikowanych sprawach karnych wyznaczeni mogą być adwokaci z niewielkim bądź żadnym doświadczeniem prawnokarnym. Choć z formalnego punktu widzenia, [wyznaczając obrońcę z urzędu] sędzia nie ma obowiązku uwzględnić preferencji podejrzanego (oskarżonego), nie oznacza to, że sytuacja taka nie może wystąpić w praktyce. Wyznaczony adwokat jest z reguły zawiadamiany o fakcie wyznaczenia na piśmie.

Jedną z największych słabości polskiego systemu pomocy prawnej jest fakt przyznania sądowi niezwykle dużej swobody decyzyjnej w przedmiocie rozpatrzenia wniosku o pomoc prawną. Brak jest jasno określonych kryteriów określających możliwość ubiegania się o pomoc prawną. Art. 78 § 1 k.p.k. zawiera jedyne a zarazem dość ogólne określenie (finansowych) przesłanek przyznania podejrzanemu (oskarżonemu) darmowej pomocy prawnej.¹¹⁶ Brak jest wyraźnych wytycznych co do rodzaju

---

¹¹² Pomimo tego, że k.p.k. przewiduje możliwość poniesienia kosztów pomocy prawnej przyznanej z urzędu, w praktyce wszyscy ubodzy oskarżeni zwalniani są z kosztów sądowych.

¹¹³ Obowiązek ten ustanowiony został w art. 138 § 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości Regulamin wewnętrzny urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury z sierpnia 2007 r.

¹¹⁴ Bojarski 2003a, str. 102-103.

¹¹⁵ Zgodnie z art. 81 § 1 k.p.k. obrońcę z urzędu wyznacza wówczas prezes sądu właściwego do rozpoznania sprawy. Jednakże w praktyce, wniosek o wyznaczenie obrońcy rozpatruje przewodniczący wydziału karnego sądu albo sędzia prowadzący postępowanie: Bojarski 2003a, str. 101.

¹¹⁶ „Oskarżony, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny.”

informacji, jakie powinny być przedstawione¹¹⁷ przez wnioskodawcę lub obiektywnych kryteriów, na których oparta powinna być decyzja o (nie) wyznaczeniu obrońcy z urzędu. W konsekwencji praktyka jest niejasna i niejednolita. Przykładowo, badania przeprowadzone przez HFPC wykazały, że niektórzy sędziowie uwzględniają przeszłe okoliczności majątkowe, zdolność krewnych do poniesienia kosztów obrońcy oraz inne czynniki.¹¹⁸ Ponadto, zdarza się, że sądy odwoławcze odmawiają wyznaczenia obrońcy z urzędu w trybie art. 78 k.p.k. do wniesienia skargi kasacyjnej (albo wniosku o wznowienie postępowania), biorąc pod uwagę nie tylko sytuację finansową oskarżonego ale też szansę powodzenia takiego środka prawnego w danej sprawie, co niewątpliwie stoi w sprzeczności z treścią art. 78 k.p.k. Na szczęście, takie rozstrzygnięcia występują dość rzadko.¹¹⁹

Istotne jest także to, że sądy finansują koszty bezpłatnej pomocy prawnej z własnych, niekiedy ograniczonych, budżetów.¹²⁰ Nierzadko sędziowie zmuszeni są odrzucać wnioski z uwagi na ograniczone środki pozostające w dyspozycji sądów.^{121 122} Na postanowienie w przedmiocie żądania wyznaczenia obrońcy z urzędu nie przysługuje zażalenie.

Chociaż obrońcą z urzędu może być wyznaczony wyłącznie adwokat, w Polsce istotną rolę w systemie pomocy prawnej odgrywają uniwersyteckie kliniki prawa. W takich klinikach studenci świadczą pomoc prawną dla ubogich obywateli, mię-

---

¹¹⁷ Z reguły oskarżeni [wnoszący o wyznaczenie obrońcy z urzędu] powinni co najmniej przedstawić dokumenty potwierdzające fakt otrzymywania świadczeń socjalnych albo zaświadczenie z urzędu skarbowego potwierdzające wysokość osiąganego dochodu. Zob. Kruszyński 2007, str. 194.

¹¹⁸ Bojarski 2003a, str. 100-108.

¹¹⁹ Informacje przedstawione przez M. Wąsek-Wiaderek, lipiec 2009. Przykładowo, postanowienie Sądu Najwyższego z 12 czerwca 2007 r., sygn. V KZ 36/07, opublikowane w Lex Nr 475341; zob. też *mutatis mutandis* postanowienie Sądu Najwyższego z 28 czerwca 2007 r., sygn. II KK 36/07. Orzeczenie SN dopuszczające taką praktykę zostało zdecydowanie skrytykowane w literaturze: Stefański 2008, str. 142-146.

¹²⁰ Bojarski 2003a, str. 45.

¹²¹ Wywiad z sędzią Sądu Rejonowego w Puławach (województwo lubelskie, 2004 r.) przeprowadzony przez autorkę niniejszego raportu w ramach badań doktoranckich dotyczących pomocy prawnej w polskiej procedurze karnej. Badania te, zakończone w lipcu 2009 r., objęły wywiady z sędziami, akademikami i 13 adwokatami specjalizującymi się w prawie karnym przeprowadzone w Poznaniu, Lublinie i Warszawie w trakcie wielokrotnych wizyt autorki w Polsce w 2003, 2004 i 2007 roku. Ponadto, w 2004 r. autorka spędziła kilka tygodni w poznańskich i lubelskich kancelariach śledząc codzienną praktykę dwóch obrońców. Wyniki tych badań zostały opublikowane w: De Vocht 2009. Kwestia ograniczeń finansowych budżetów sądowych w kontekście pomocy prawnej omówiona została też przez Bojarskiego (2003b): „W obecnej sytuacji finansowej wymiaru sprawiedliwości przy decydowaniu o przyznawaniu pomocy prawnej sądy - zmuszone szukać oszczędności - mogą opierać swoje rozstrzygnięcia na przesłankach ekonomicznych, a nie merytorycznych”, oraz Rekosha (2002): „Finanse odgrywają ważną rolę. Systemy wymiaru sprawiedliwości są zasadniczo niedoinwestowane i dotknięte tendencją włączania środków przeznaczonych na finansowanie pomocy prawnej do puli budżetowej administracji sądownictwa. Jeden z polskich sędziów uczestniczących w ankiecie Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka stwierdził bez ogródek, że prezes jego sądu dał sędziom wybór: albo zmniejszą przyznaną pomoc prawną albo w zimie będą siedzieć w płaszczach na salach sądowych.”

¹²² Informacje przedstawione przez M. Wąsek-Wiaderek, sierpień 2009. Więcej informacji na temat klinik prawa w Polsce znaleźć można pod adresem: <http://www.fupp.org.pl/index_eng.php>.

dzy innymi w sprawach karnych. Na przykład, w ramach Kliniki Prawa Uniwersytetu w Lublinie, studenci raz w miesiącu odwiedzają areszty śledcze, gdzie rozmawiają z osadzonymi i świadczą pomoc prawną pod nadzorem prawników-wykładowców uniwersyteckich.^{123 124}

BEZPŁATNA POMOC PRAWNA W TRAKCIE POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO

Teoretycznie prawo do bezpłatnej pomocy prawnej dotyczy wszystkich etapów postępowania [karnego]. W większości przypadków istnienie okoliczności uzasadniających (albo nakazujących) obowiązkowe wyznaczenie obrońcy z urzędu da się określić już na etapie postępowania przygotowawczego. W takiej sytuacji, prokurator zobowiązany jest do niezwłoczne wyznaczenie obrońcy przez sąd. Jeżeli jednak oskarżyciel złoży taki wniosek na początkowym etapie postępowania, to w praktyce, do wyznaczenia dojdzie najwcześniej po posiedzeniu, na którym sąd postanawia o zastosowaniu [wobec podejrzanego] tymczasowego aresztowania (i które musi się odbyć w ciągu 72 godzin od zatrzymania).¹²⁵

Jak już wspomniano wcześniej, udział obowiązkowo wyznaczonego obrońcy nie jest obowiązkowy w żadnym momencie postępowania przygotowawczego. Oznacza to, że pomimo możliwości wyznaczenia obrońcy na wczesnym etapie postępowania, aż do rozpoczęcia rozprawy głównej brak jest czynności procesowych, w których udział obrońcy byłby obowiązkowy.

Co więcej, należy zauważyć, że darmowa pomoc prawna przyznawana na wniosek podejrzanego (oskarżonego) znajdującego się w trudnej sytuacji materialnej, nie

---

¹²³ Daniuk i in. 2006, str. 34-36.

¹²⁴ „Tak długo, jak długo nie będzie funkcjonował skuteczny system darmowej pomocy prawnej dla zatrzymanych przez Policję osób w trudnej sytuacji materialnej, prawo dostępu do adwokata pozostanie, w większości przypadków, w sferze czystej teorii”: Raport dla rządu polskiego z wizyty przedstawicieli Europejskiego Komitetu ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT), w dniach 4-15 października 2004 r., dostępny pod adresem: <www.cpt.coe.int/documents/pol/2006-11-inf-eng.pdf>. Z powyższego wynika jedna z rekomendacji CPT, a mianowicie: konieczność „niezwłoczne wprowadzenie w pełni funkcjonalnego i należycie finansowanego systemu pomocy prawnej dla zatrzymanych przez Policję, których nie stać na poniesienie kosztów reprezentacji prawnej, który to system działać będzie od samego momentu zatrzymania [danej osoby] przez Policję. W razie konieczności, należy dokonać nowelizacji odpowiednich aktów prawnych” (str. 62) (wyróżnienie autorki).

¹²⁵ Zgodnie z art. 83 § 1 k.p.k. prawo ustanowienia obrońcy przysługuje, co do zasady, oskarżonemu. Jednakże do czasu ustanowienia obrońcy przez oskarżonego pozbawionego wolności, obrońcę może ustanowić inna osoba. Oskarżonego niezwłocznie zawiadamia się o takim ustanowieniu, które zawsze będzie mieć charakter wyłącznie tymczasowy: ustanowienie stanie się ostateczne po zatwierdzeniu przez podejrzanego (oskarżonego). Zanim jednak to nastąpi, obrońca może działać na rzecz podejrzanego (oskarżonego), np. poprzez złożenie zażalenia na postanowienie o tymczasowym aresztowaniu. Zob. Grzegorzcyk 2004, str. 293. Ustanowienie obrońcy przez inną osobę jest też możliwe w przypadku nieletniego bądź ubezwłasnowolnionego: w takiej sytuacji przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której pieczęć oskarżony pozostaje, może podejmować na jego korzyść wszelkie czynności procesowe, a przede wszystkim ustanowić obrońcę (art. 76 k.p.k.).

obejmuje etap postępowania następującego po zatrzymaniu. Podobnie jak dzieje się to w przypadku obowiązkowego wyznaczenia obrońcy z urzędu, w praktyce wyznaczenie takiego obrońcy na żądanie podejrzanego zasadniczo następuje dopiero na pierwszym posiedzeniu sądu dotyczącym zastosowania aresztu tymczasowego. Brak możliwości wyznaczenia obrońcy z urzędu na początkowym etapie przesłuchań policyjnych stanowił przedmiot krytyki ze strony CPT.¹²⁶

WYBÓR ADWOKATA

Jeżeli podejrzany (oskarżony) jest w stanie ponieść koszty pomocy prawnej, przysługuje mu prawo wyboru adwokata wedle własnego uznania.¹²⁷ W przypadku wyznaczenia adwokata przez sąd – w przypadku obrony obowiązkowej bądź żądania podejrzanego (oskarżonego) – (nieograniczone) prawo wyboru nie przysługuje.¹²⁸

Wszyscy członkowie adwokatury mają obowiązek świadczenia darmowej pomocy prawnej.¹²⁹ Rzeczywista liczba adwokatów świadczących taką pomoc nie jest jednak znana, ponieważ organy samorządu adwokackiego nie zbierają danych na ten temat.

K.p.k. nie ustanawia ograniczeń w tej kwestii, a jedynie stanowi, że obrońcą może być wyłącznie osoba uprawniona do obrony według przepisów o ustroju adwokatury.¹³⁰ Istnieje jednak limit dotyczący liczby obrońców, których może ustanowić podejrzany (oskarżony): zgodnie z k.p.k., oskarżony może mieć jednocześnie nie więcej niż trzech obrońców.¹³¹

WYNAGRODZENIE ADWOKATÓW

Oplaty za czynności adwokackie ustanowionych obrońców regulowane są w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości.¹³² Chociaż rozporządzenie to wymienia wyłącznie stawki minimalne, w praktyce mało prawdopodobnym jest przyznanie przez sędzie-

¹²⁶ Zgodnie z art. 81 § 2 k.p.k. na uzasadniony wniosek oskarżonego lub jego obrońcy prezes sądu właściwego do rozpoznania sprawy może wyznaczyć nowego obrońcę w miejsce dotychczasowego. Wymóg należytego uzasadnienia wniosku o wyznaczenie nowego obrońcy wynika też z orzecznictwa Sądu Najwyższego (Wyrok SN z 20 marca 1986 r., sygn. I KR[7]/86, OSPiKA 1987 nr 7-8). Zob. też: Wiliński 2006, str. 321-322.

¹²⁷ Z obowiązku tego zwolniona jest tylko nieliczna grupa adwokatów pełniących funkcje w organach adwokatury.

¹²⁸ Art. 82 k.p.k. Zob. § 3.1 poniżej.

¹²⁹ Art. 77 k.p.k.

¹³⁰ Rozporządzenie z 28 września 2002 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu.

¹³¹ Stawka za świadczenie pomocy prawnej dla podejrzanego w trakcie postępowania przygotowawczego wynosi w przypadku dochodzenia 180 zł i 300 zł w przypadku śledztwa (art. 14 § 1 Rozporządzenia w sprawie opłat za czynności adwokackie oraz ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu).

¹³² Bojarski 1999, str. 52-62. Zob. Daniuk i in. 2006, str. 51.

go wynagrodzenia przewyższającego minimum. W określonych przypadkach stawki minimalne przyznawane są za udział w poszczególnych etapach i rodzajach postępowania sądowego i przygotowawczego. Przykładowo, stawka minimalna za działanie w postępowaniu przygotowawczym ma charakter ryczałtowy i nie zależy od rzeczywistego nakładu pracy adwokata.¹³³

Trudno jest ogólnie określić stosunek tych stawek do stawek rynkowych, jednakże, z reguły wynagrodzenie przyznawane za świadczenie pomocy prawnej jest dużo niższe niż to otrzymywane od klientów prywatnych.

Zauważyć należy, że nie wszystkim adwokatom odpowiada istnienie obowiązku świadczenia pomocy prawnej z urzędu. Wynika to nie tylko z konieczności wykonywania dodatkowej pracy (z uwagi na stosunkowo niewielką liczbę adwokatów w Polsce, ich obciążenie pracą i tak jest duże), ale także związane jest z kwestią specjalizacji prawników, która nie jest, co do zasady, brana pod uwagę w momencie wyznaczania obrońcy przez sąd. Taki brak uwzględnienia specjalizacji może skutkować ustanowieniem obrońcą w skomplikowanej sprawie karnej np. adwokata specjalizującego się w prawie cywilnym. Z drugiej jednak strony, istnieje grupa (zazwyczaj młodych) adwokatów dopiero co rozpoczynających praktykowanie prawa, którzy skłonni są przyjąć dużo spraw z urzędu zapewniających istotną część osiąganego przez nich dochodu.

JAKOŚĆ DARMOWEJ POMOCY PRAWNEJ

Istnieją pewne przesłanki uzasadniające pogląd, że w niektórych przypadkach jakość pomocy prawnej świadczonej z urzędu jest niższa niż jakość usług świadczonych na rzecz klientów prywatnych. HFPC otrzymuje liczne skargi klientów, którzy są niezadowoleni z pomocy prawnej świadczonej przez obrońców z urzędu.¹³⁴ Najczęściej skargi takie dotyczą bezczynności adwokatów (nieinformowanie klientów, brak wizyt u klientów pozbawionych wolności, nieodpowiadanie na telefony i listy).

Niewielkiej skali badanie ankietowe przeprowadzone przez HFPC wśród adwokatów pokazuje, że ponad połowa respondentów „przyznała”, że zasadniczo byłaby bardziej skłonna odwiedzać „płacących” klientów niż tych przydzielonych z urzędu.¹³⁵ Około 25% badanych prawników stwierdziło, że jakość pomocy prawnej [z urzędu]

---

¹³³ Bojarski 2003a, str. 78.

¹³⁴ Bojarski 2003a, str. 78.

¹³⁵ Bojarski 2003a, str. 126. Trzy najczęściej wskazywane powody zadowolenia z wynajętego adwokata to: „Stara się / Wykazuje zaangażowanie”; „Jest dobrze zaznajomiony z moją sprawą i aktami”; „Mówi mi, co dzieje się w sprawie”. Trzy najczęściej wskazywane powody zadowolenia z adwokata z urzędu to: „Przychodzi na rozprawę”; „Jest miły / uprzejmy”; „Jest dobrze zaznajomiony z moją sprawą i aktami”. Zdaniem Bojarskiego, autora Raportu z Monitoringu (Monitoring Report), wyniki tego badania uzasadniają postawienie pytania o to, czy klienci mają inne oczekiwania wobec obrońcy z urzędu, skoro „sam fakt jego obecności na rozprawie jest wart pochwały”.

jest z reguły niższa.¹³⁶ Natomiast badanie przeprowadzone przez HFPC wśród klientów adwokatów w sprawach cywilnych i karnych wykazało, że istnieje zauważalna różnica pomiędzy powodami zadowolenia z pracy adwokatów zatrudnionych prywatnie i wyznaczonych z urzędu.¹³⁷

Niezależnie od powyższego, są prawnicy, którzy w swej codziennej praktyce sprawy „komercyjne” i „urzędówki” traktują w jednakowy sposób.¹³⁸

Świadczenie przez obrońców bezpłatnej pomocy prawnej nie podlega odrębnym bądź szczególnym zasadom etyki zawodowej. Zauważyć jednak należy, że od kilku ostatnich lat nadzór dyscyplinarny samorządu adwokackiego jest krytykowany za brak skuteczności.¹³⁹

PRYWATNOŚĆ KONSULTACJI I KOMUNIKACJI Z ADWOKATEM

Podejrzany, który został zatrzymany i przebywa na komisariacie, ma prawo do nawiązania kontaktu z adwokatem oraz odbycia z nim bezpośredniej rozmowy. Odnosi się to także do osoby podejrzanej.¹⁴⁰ Jak już wspomniano, brak jest gwarancji poufności takiej rozmowy, jako że zatrzymujący może zastrzec, iż będzie obecny przy rozmowie podejrzanego z adwokatem. W praktyce to zastrzeżenie ma ograniczone znaczenie, ponieważ rzadko zdarza się, aby obrońcy uczestniczyli w postępowaniu w tak wczesnym jego stadium.¹⁴¹

W okresie tymczasowego aresztowania, komunikacja (ustna i korespondencyjna) [pomiędzy zatrzymanym i jego obrońcą] jest co do zasady poufna: zasada taka ustanowiona została w Kodeksie karnym wykonawczym¹⁴² i k.p.k.¹⁴³ Jedyne ograniczenie prawa do prywatności porozumiewania się z obrońcą, które ustanawia k.p.k., dotyczy okresu pierwszych 14 dni tymczasowego aresztowania: w tym czasie prokurator

---

¹³⁶ Wywiady z adwokatami specjalizującymi się w prawie karnym prowadzone w ramach badań doktorskich (zob. przypis 121). Niektórzy z zapytanych prawników twierdzili, że sprawom „komercyjnym” i urzędowym poświęcają równą uwagę. Inni jednak przyznawali, że sprawom z urzędu poświęcają mniej czasu oraz, że w przypadku kolizji zobowiązań priorytetowo traktują sprawy placących klientów.

¹³⁷ Zob. § 3.2 poniżej.

¹³⁸ Art. 245 § 1 k.p.k.

¹³⁹ Daniuk i in. 2006, str. 24-33. Zobacz § 2.2.2 dotyczący przyczyn nieobecności obrońców podczas pierwszej fazy postępowania przygotowawczego po zatrzymaniu.

¹⁴⁰ *Kodeks karny wykonawczy*. Odpowiednie przepisy tego Kodeksu to art. 215 dotyczący tymczasowo aresztowanych i art. 8 § 3 odnoszący się do skazanych pozbawionych wolności.

¹⁴¹ Art. 73 § 1 k.p.k.

¹⁴² Art. 73 § 2 k.p.k. K.p.k. nie wyszczególnia konkretnych przesłanek uzasadniających ingerencję w prawo do poufności porozumiewania się. Postanowienie prokuratora w tej kwestii nie podlega nadzorowi sądowemu (brak możliwości zaskarżenia). W ciągu pierwszych 14 dni tymczasowego aresztowania prokurator może również zastrzec kontrolę korespondencji podejrzanego z obrońcą (art. 73 § 3 k.p.k.). Co do zasady, niedozwolone jest odczytywanie treści poufnej korespondencji (np. listów do i od adwokata).

¹⁴³ Jak już wspomniano, ten rodzaj nadzoru można też zastosować w ciągu pierwszych godzin od zatrzymania (zgodnie ze zdaniem pierwszym art. 245 § 1 k.p.k.).

udzielając zezwolenia na porozumiewanie się może „w szczególnie uzasadnionym wypadku” zastrzec, że będzie przy tym obecny sam lub będzie obecna osoba przez niego upoważniona.¹⁴⁴ Po upływie pierwszych 14 dni tymczasowego aresztowania nie można już nadzorować spotkań zatrzymanego [obrońcy?] i jego klienta (ani nakładać innego rodzaju ograniczeń uprawnienia do porozumiewania się z obrońcą pod nieobecność innych osób).

W praktyce, omawiany nadzór nad przebiegiem konsultacji stosowany jest niezbyt często: zazwyczaj ma to miejsce w przypadku złożonych spraw związanych z przestępczością zorganizowaną i korupcją. Nie oznacza to jednak, że działania takie nie mogą wpłynąć na możliwości prowadzenia obrony. Ponieważ nadzór taki najczęściej wykonywany jest w obecności zatrzymanego i jego obrońcy,¹⁴⁵ niektórzy adwokaci albo przekładają pierwszą wizytę u swojego klienta albo decydują się na ograniczenie tematyki rozmowy do niezbędnego minimum i pominięcie szczegółowego omówienia sprawy.¹⁴⁶ Bez wątplenia takie działania wpłyną na możliwość uzyskania przez podejrzanego praktycznej i skutecznej pomocy prawnej na decydującym etapie postępowania: pierwszych 14 dni tymczasowego aresztowania, w trakcie których mają miejsce najważniejsze przesłuchania.

Wydaje się jednak, że większość adwokatów nie uważa tej formy nadzoru za poważne zagrożenie dla efektywności obrony w sprawach karnych. Dzieje się tak nie tylko dlatego, że omawiane środki stosowane są w niektórych postępowaniach, ale też z uwagi na wrażenie, że osoby nadzorujące spotkania z obrońcami w rzeczywistości nie przysłuchują się toczącej się wówczas rozmowie.¹⁴⁷

Pozostaje jednak pytanie, czy sama obecność osoby trzeciej nie stanowi naruszenia poufności: jak podkreśla HFPC, naruszenie tajemnicy adwokackiej nie wymaga rzeczywistego przechwycenia bądź podsłuchania komunikacji pomiędzy obrońcą a jego klientem.¹⁴⁸ Ponadto, dość ogólna opinia adwokatury polskiej o tym aspekcie procedury karnej wynika prawdopodobnie również z tego, że wielu adwokatów ma nadal tendencję zajmowania pasywnej postawy w początkowych stadiach postępowania karnego. Fakt ten może stanowić wyjaśnienie powodów uznawania za do-

---

¹⁴⁴ Wywiady z obrońcami prowadzone w ramach badań doktoranckich (zob. przypis 121).

¹⁴⁵ Tamże.

¹⁴⁶ „W opinii Trybunału już samo autentyczne i oparte na rozsądnych podstawach przekonanie co do tego, że rozmowa jest słuchana, może ograniczać skuteczność reprezentacji interesów klienta przez prawnika” (wyrok ETPC z 13 marca 2007 r., *Castravet p. Moldowie*, skarga nr 23393/05, § 51).

¹⁴⁷ Wywiady z obrońcami prowadzone w ramach badań doktoranckich (zob. przypis 121).

¹⁴⁸ Wyrok z 17 lutego 2004 r. (sygn. SK 39/02).

puszczalną praktyki przekładania pierwszej, kompleksowej rozmowy z aresztowanym klientem do momentu upływu terminu 14 dni od daty tymczasowego aresztowania.¹⁴⁹

W 2004 r. Trybunał Konstytucyjny orzekł, że wspomniana wyżej postać nadzoru jest zgodna z konstytucyjnym prawem do obrony.¹⁵⁰ Jednak nie jest jasne, czy nadzór polegający na obecności upoważnionej osoby, w trybie przewidzianym i realizowanym w polskiej procedurze karnej, stanowi naruszenie artykułu 6 EKPC.¹⁵¹ Co do zasady, przysługujące oskarżonemu prawo do porozumiewania się z przedstawicielem prawnym bez udziału osób trzecich uznawane jest za podstawowy składnik prawa do sprawiedliwego procesu w demokratycznym społeczeństwie. ETPC przy wielu okazjach podkreślał znaczenie poufności konsultacji oskarżonego i jego pełnomocnika. Zgodnie z orzecznictwem strasburskiego Trybunału nadzór dopuszczalny jest wyłącznie w przypadku zaistnienia „bardzo doniosłych przyczyn” (*very weighty reasons*) uzasadniających jego zastosowanie, a nadzór w postaci obecności osoby uprawnionej powinien zawsze stanowić „ostateczne remedium” (*ultimum remedium*).¹⁵²

ETPC nie wydał przeciwko Polsce orzeczenia w kwestii nadzoru nad kontaktami z obrońcą w trybie obecnie obowiązującego art. 73 k.p.k. Trybunał zajął się analogiczną instytucją istniejącą pod rządami poprzedniego kodeksu postępowania karnego orzekając, że stosowanie tego rodzaju nadzoru przez okres dłuższy niż pięć miesięcy stanowi naruszenie art. 6 § 3 (c) w związku z art. 6 § 1 EKPC.¹⁵³ Trybunał zauważył w tym kontekście, że w postanowieniu prokuratora o nadzorowaniu kontaktów oskarżonego z obrońcą wymieniono tylko podstawę prawną, a nie wskazano natomiast przesłanek [faktycznych] wydania postanowienia. Trybunał zauważył ponadto, że osoby nadzorujące konsultacje były nie tylko obecne w pomieszczeniu, w którym skarżący odbywał rozmowy ze swoim obrońcą, ale też przysłuchiwały się tych rozmowom. Zdaniem Trybunału, fakt, że organy ścigania aktywnie przygotowywały akt oskarżenia przeciwko Rybackiemu [skarżącemu] w połączeniu z długim okresem trwania tego etapu postępowania, umacnia przekonanie, iż brak nieskrępowanej możliwości kontaktu z adwokatem w tym okresie negatywnie wpłynął na możliwość skutecznego wykonywania prawa do obrony [przez skarżącego].¹⁵⁴ Jak już wspomniano, wyrok w sprawie Rybackiego dotyczył stanu prawnego przed uchwaleniem obec-

¹⁴⁹ Zdaniem niektórych Polskich autorów, nadzorowanie takie stanowi naruszenie art. 6 EKPC. Przykładowo, Kruszyński twierdzi, że: „nawet jeżeli stoi to w sprzeczności z orzecznictwem ETPC, [zastrzeżenie obecności osoby trzeciej w trybie art. 73 k.p.k.] stanowi normę prawa polskiego i nie może zostać zaskarżone.”: Kruszyński 2007, str. 195.

¹⁵⁰ Zobacz m.in.: Wyroki ETPC z 28 listopada 1991 r. S. p. Szwajcarii, skarga nr 12629/87 i 13965/88; z 1 stycznia 2001 r., *Lanz p. Austrii*, skarga nr 24430/94; oraz z 12 marca 2003 r., *Ocalan p. Turcji*, skarga nr 46221/99.

¹⁵¹ Wyrok ETPC z 13 stycznia 2009 r., *Rybacki p. Polsce*, skarga nr 52479/99.

¹⁵² Zob. § 57 i n. wyroku.

¹⁵³ Poprzedni Kodeks postępowania karnego umożliwiał ponadto prokuratorowi odmowę wyrażenia zgody na spotkanie aresztowanego klienta z adwokatem.

¹⁵⁴ Za wyjątkiem rozpraw w drobniejszych sprawach odbywających się w mniejszych salach sądowych.

nie obowiązującego k.p.k., kiedy to możliwość nadzorowania spotkań adwokata i jego aresztowanego klienta istniała w trakcie niemal całego postępowania przygotowawczego. Trybunał stwierdził, że sposób kontaktów Rybackiego z obrońcą uniemożliwił skarżącemu skuteczne wykonywanie prawa do obrony z uwagi na obecność funkcjonariuszy Policji w pomieszczeniu, w którym odbywały się rozmowy z prawnikiem oraz przysłuchiwanie się przez nich tym rozmowom. To, czy takie (ogólne) rozważania mogą znaleźć zastosowanie w obecnej sytuacji, jak na razie pozostaje niewiadomą. W dużym stopniu zależeć to będzie od tego, czy władze wykażą istnienie wystarczających („bardzo doniosłych”) podstaw, udowadniając, że tego rodzaju nadzór był niezbędny i uzasadniony danymi okolicznościami.

K.p.k. nie zawiera przepisu wyrażającego wprost prawo [oskarżonego] do niezakłóconej konsultacji z obrońcą w trakcie rozprawy. Zazwyczaj oskarżony i jego adwokat nie siedzą obok siebie na sali sądowej. Co do zasady, obrońca zasiada na ławie przed swoim klientem. Niezakłócone porozumiewanie się w czasie rozprawy jest znacznie bardziej utrudnione w sytuacji, gdy oskarżeni uznawani są za niebezpiecznych lub oskarżeni są o poważne przestępstwa. Są wówczas umieszczani w specjalnej „klatce” znajdującej się w pewnej odległości od adwokatów. Obrońca albo jego klient może jednak poprosić przewodniczącego składu orzekającego o przerwę na konsultowanie się z adwokatem

2.3. Uprawnienia proceduralne

2.3.1. Prawo do odpowiadania z wolnej stopy

Decyzję o zastosowaniu tymczasowego aresztowania podejmuje sąd. Do chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji okres stosowania tymczasowego aresztowania nie może przekroczyć dwóch lat.¹⁵⁵ Tymczasowe aresztowanie może nastąpić wówczas, gdy spełnione zostaną ogólne¹⁵⁶ i szczególne przesłanki jego zastosowania. K.p.k. wymienia następujące szczególne przesłanki tymczasowego aresztowania:

- Zachodzi uzasadniona obawa ucieczki lub ukrywania się oskarżonego, zwłaszcza wtedy, gdy nie można ustalić jego tożsamości albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu;
- Zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne;
- Potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona groźącą oskarżonemu surową karą, jeżeli oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni lub

---

¹⁵⁵ Z wyjątkiem okoliczności szczególnych wymienionych w art. 263 k.p.k.

¹⁵⁶ Środek ten można zastosować w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania, a wyjątkowo także w celu zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa (art. 249 § 1 k.p.k.).

występku¹⁵⁷ zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo gdy sąd pierwszej instancji skazał go na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata.

- W wyjątkowych okolicznościach tymczasowe aresztowanie może nastąpić także wtedy, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony, któremu zarzucano popełnienie zbrodni lub umyślnego występkę, popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, a zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził.¹⁵⁸

Co więcej, tymczasowe aresztowanie można zastosować jedynie wówczas, gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo popełnienia przez oskarżonego przestępstwa. Tymczasowego aresztowania nie stosuje się, jeżeli wystarczający jest inny środek zapobiegawczy.¹⁵⁹ Inne środki zapobiegawcze przewidziane w polskiej procedurze karnej to, m.in. poręczenie, dozór Policji,¹⁶⁰ nakaz powstrzymania się od prowadzenia określonego rodzaju pojazdów lub wykonywania określonej działalności i zakaz opuszczania kraju. Wolnościowe środki zapobiegawcze, takie jak poręczenie stosuje prokurator (w postępowaniu przygotowawczym) albo sąd (w postępowaniu sądowym).

Stosując tymczasowe aresztowanie sąd może zastrzec, że środek ten ulegnie zmianie z chwilą złożenia w sądzie, nie później niż w wyznaczonym terminie, określonego poręczenia [majątkowego].¹⁶¹ Istnieją dwie wersje poręczenia: majątkowe i społeczne. W pierwszym przypadku wymagane jest złożenie zabezpieczenia pieniężnego. Wysokość, rodzaj i warunki poręczenia [majątkowego], a w szczególności termin złożenia przedmiotu poręczenia, należy określić w postanowieniu. Przedmioty lub sumy poręczenia majątkowego przekazuje się lub przelewa na rzecz Skarbu Państwa. Z chwilą ustania poręczenia majątkowego przedmiot poręczenia zwraca się, a sumę poręczenia zwalnia się, jednakże w razie prawomocnego skazania oskarżonego na karę pozbawienia wolności następuje to z chwilą rozpoczęcia odbywania przez niego kary.

W przypadku poręczenia społecznego, osoba trzecia – np. pracodawca podejrzanego – składa oświadczenie, że oskarżony stawi się na każde wezwanie i nie będzie w sposób bezprawy utrudniał postępowania. Zapewnienie takie można także przy-

---

¹⁵⁷ Rozróżnienie pomiędzy zbrodnią a występkiem - zobacz § 1.3.1.

¹⁵⁸ Art. 258 § 1, 2 i 3 k.p.k.

¹⁵⁹ Art. 249 § 1, Art. 257 § 1 oraz art. 259 § 1, 2, 3 k.p.k.

¹⁶⁰ Dozór Policji oznacza, że podejrzany musi stosować się do wymagań określonych przez prokuratora; przykładowo, podejrzany może być obowiązany do zgłaszania się na Policji w wyznaczonych terminach (art. 275 k.p.k.).

¹⁶¹ Art. 257 § 2 k.p.k.

jąc od każdej osoby godnej zaufania.¹⁶² Jeżeli następnie oskarżony nie stawi się w sądzie, udzielający poręczenia może zostać ukarany karą porządkową (pieniężną).¹⁶³

Podjeźrzany i jego obrońca mogą w każdym czasie złożyć wniosek o uchylenie poręczenia.¹⁶⁴ W przedmiocie takiego wniosku rozstrzyga prokurator na etapie postępowania przygotowawczego, a po wniesieniu aktu oskarżenia do sądu – sąd, przed którym sprawa się toczy. Wniosek o zastosowanie poręczenia majątkowego wraz z konkretną propozycją co do jego wysokości może zostać włączony do treści każdego zażalenia na postanowienie o tymczasowym aresztowaniu.

Należy stwierdzić, że w praktyce tymczasowe aresztowanie stosowane jest nadal dość często. Zasada ogólna, zgodnie z którą tymczasowe aresztowanie powinno być stosowane wyłącznie wtedy, gdy inne środki zapobiegawcze nie są wystarczające (jako *ultimum remedium*), nie znajduje odzwierciedlenia w codziennej praktyce. Liczne skargi składane do ETPC dotyczą długości okresu tymczasowego aresztowania oraz (braku) właściwych i wystarczających podstaw jego zastosowania. Orzecznictwo Trybunału w Strasburgu pokazuje, że zarzuty te często są zasadne.¹⁶⁵

Podkreślić jednak należy, że praktyka stosowania tymczasowego aresztowania uległa poprawie w porównaniu z sytuacją sprzed 1989 r., kiedy to o tymczasowym aresztowaniu mógł zdecydować prokurator. Była to jedna z głównych bolączek polskiego systemu prawa karnego. Jak już wspomniano w § 1.4, statystyki pokazują, że w ciągu ostatnich kilku lat liczba przypadków zastosowania tymczasowego aresztowania zmniejszyła się znacząco. Jednocześnie daje się zauważyć częstsze stosowanie alternatywnych środków zapobiegawczych (a w szczególności poręczenia).

Ogólnie rzecz biorąc, adwokaci często podważają zastosowanie tymczasowego aresztowania wykorzystując odpowiednie środki odwoławcze dostępne w polskiej procedurze karnej. Z drugiej jednak strony z empirycznego badania przeprowadzonego przez Izydorczyka wynika, że stosunkowo rzadko zdarza się, aby obrońca był obecny na pierwszym posiedzeniu, na którym sąd podejmuje decyzję o zastosowaniu tymczasowego aresztowania. Zdaniem Izydorczyka jedną z głównych przyczyn takiego stanu rzeczy jest krótki termin, w którym sąd musi podjąć decyzję o aresztowaniu oraz fakt niewyznaczania obrońców na tak wczesnym etapie postępowania.

Poza tym badacz argumentuje, że adwokaci czasem nie stawiają się na takich posiedzeniach, bo obawiają się, że ich obecność zostanie zinterpretowana jako swe-

¹⁶² Zob. art. 266-275 k.p.k.

¹⁶³ Art. 285 w zbiegu z art. 287 § 1 k.p.k.

¹⁶⁴ Zgodnie z art. 254 k.p.k. oskarżony może składać w każdym czasie wniosek o uchylenie postanowienia o tymczasowym aresztowaniu, lub o zmianę tymczasowego aresztowania na mniej dolegliwy środek zapobiegawczy.

¹⁶⁵ Przykładowo: Wyroki ETPC z 28 lipca 2005 r., *Czarnecki p. Polsce*, skarga nr 75112/01, 25 maja 2006 r., *Golek p. Polsce*, skarga nr 31330/02, 4 maja 2006 r., *Celejewski p. Polsce*, skarga nr 17584/04, 20 czerwca 2006 r., *Drabek p. Polsce*, skarga nr 5270/04, 6 lipca 2006 r., *Telecki p. Polsce*, skarga nr 56552/00, 8 stycznia 2008 r., *Marczuk p. Polsce*, skarga nr 4646/02. W większości przypadków naruszenie art. 5 ETPC polega na braku „właściwego i wystarczającego” uzasadnienia dalszego pozbawienia wolności.

go rodzaju przyznanie się do winy przez oskarżonego, które może podważyć jego linię obrony w dalszej części postępowania. obrońcy częściej uczestniczą [natomiast] w posiedzeniach, na których sąd orzeka w przedmiocie przedłużenia tymczasowego aresztowania.¹⁶⁶

2.3.2. Prawo oskarżonego do bycia obecnym na rozprawie

Jedną z naczelnych zasad polskiej procedury karnej nie tylko daje oskarżonemu prawo, ale i nakłada nań obowiązek obecności na rozprawie głównej.¹⁶⁷ Co za tym idzie, w polskim prawie karnym nie funkcjonuje instytucja procesu zaocznego w pierwotnym znaczeniu tego terminu. Sprawa może być rozpoznana pod nieobecność oskarżonego wyłącznie w określonych postępowaniach szczególnych.¹⁶⁸ Orzeczenie musi zostać uchylone, jeżeli sprawę rozpoznano podczas nieobecności oskarżonego, której obecność była obowiązkowa.¹⁶⁹

Od zasady obowiązkowej obecności oskarżonego istnieje jednak szereg wyjątków, dzięki którym sąd może przeprowadzić bądź kontynuować rozprawę częściowo pod nieobecność oskarżonego. Wyjątki te dotyczą sytuacji, gdy:

- oskarżony, który złożył już wyjaśnienia, opuszcza salę rozprawy bez zezwolenia przewodniczącego;
- oskarżony, który złożył wyjaśnienia i został zawiadomiony o terminie rozprawy odroczonej lub przerwanej, nie stawia się na tę rozprawę bez usprawiedliwienia;
- współoskarżony, który usprawiedliwił swoje niestawiennictwo, nie stawia się na rozprawę odroczoną lub przerwana (sąd może wówczas prowadzić rozprawę w zakresie nie dotyczącym bezpośrednio nieobecnego oskarżonego, jeżeli nie ograniczy to jego prawa do obrony);
- oskarżony wprawia się ze swej winy w stan niezdolności do udziału w rozprawie lub w posiedzeniu, w którym jego udział jest obowiązkowy (sąd może wtedy prowadzić postępowanie pomimo jego nieobecności, nawet jeżeli oskarżony nie złożył jeszcze wyjaśnień);
- oskarżony, zawiadomiony o terminie rozprawy, oświadcza, że nie weźmie udziału w rozprawie, uniemożliwia doprowadzenie go na rozprawę albo zawiadomiony o niej osobiście nie stawia się na rozprawę bez usprawiedliwie-

---

¹⁶⁶ Izydorczyk 2002, str. 135-172. Chociaż omawiane badanie empiryczne przeprowadzono ponad 10 lat temu (w latach 1998-2001), Izydorczyk twierdzi, że obecna praktyka jest dość podobna. Izydorczyk 2008, str. 36.

¹⁶⁷ Przewodniczący składu orzekającego może wydać zarządzenie w celu uniemożliwienia oskarżonemu opuszczenia sądu przed zakończeniem rozprawy. Ponadto, może zarządzić niezwłoczne zatrzymanie i doprowadzenie na rozprawę oskarżonego, który się nie stawiał.

¹⁶⁸ Postępowanie uproszczone i postępowanie nakazowe; istnieje prawo do złożenia sprzeciwu wobec wyroków wydanych zaocznie, skutkiem protestu będzie ponowne przeprowadzenie rozprawy w obecności oskarżonego.

¹⁶⁹ Art. 439 § 1 pkt 11 k.p.k.

nia (sąd może wówczas prowadzić postępowanie bez udziału oskarżonego, chyba że uzna jego obecność za niezbędną).¹⁷⁰

Większość z powyższych wyjątków pojawiła się dopiero wraz z uchwaleniem Kodeksu [postępowania karnego] z 1997 r. a efektem ich wprowadzenia było osłabienie znaczenia zasady obowiązkowej obecności oskarżonego. Wyroku wydanego w wyżej opisanym okolicznościach nie uważa się za wyrok zaoczny.

Obrońca może działać w imieniu nieobecnego klienta bez konieczności spełnienia jakichkolwiek wymogów formalnych. Jak już wspomniano, uczestnictwo obrońcy w rozprawie głównej jest obowiązkowe w przypadku obowiązkowej obrony.

2.3.3. Prawo do domniemania niewinności

Prawo do domniemania niewinności gwarantowane jest zarówno przez Konstytucję,¹⁷¹ jak i w k.p.k.¹⁷² Podejrzanego (oskarżonego) uznaje się za niewinnego dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu. Organy sądowe związane są zasadą obiektywizmu, co oznacza, że są obowiązane badać oraz uwzględniać okoliczności przemawiające zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego.¹⁷³ W trakcie postępowania przygotowawczego lub sądowego, zakazane jest ujawnianie mediom jakichkolwiek materiałów dotyczących danych osobowych podejrzanego lub okoliczności sprawy, chyba że za zgodą zainteresowanej osoby.¹⁷⁴

Ogólnie rzecz biorąc, nic nie wskazuje na fakt nieprzestrzegania zasady domniemania niewinności w praktyce. W szczególności, nie można uznać, że niski wskaźnik niewinności w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych jest dowodem na stosowanie faktycznego domniemania winy – najprawdopodobniej taki stan rzeczy wynika z faktu kierowania do sądu jedynie dobrze udokumentowanych aktów oskarżenia. Trybunał w Strasburgu wydał jednak szereg niekorzystnych dla Polski wyroków dotyczących tymczasowego aresztowania i domniemania niewinności. W kilku sprawach stwierdzono naruszenie artykułu 5 § 3 lub artykułu 6 § 2 EKPC, które wyrażało się w tym, że polskie sądy uzasadniały przedłużenie tymczasowego aresztowania brakiem przyznania się przez podejrzanego do winy albo oko-

---

¹⁷⁰ Wyjątki te wymienione są w art. 376 i 377 k.p.k.

¹⁷¹ Art. 42 § 3 Konstytucji.

¹⁷² Art. 5 k.p.k.

¹⁷³ Art. 4 k.p.k.

¹⁷⁴ Jedynie w przypadku istnienia ważnego interesu społecznego, prokurator lub sąd może wyrazić zgodę na ujawnienie danych osobowych lub wizerunku podejrzanego: Kruszyński 2007, str. 193.

licznością, iż materiał dowodowy zgromadzony w sprawie przeciwko oskarżonemu wskazywał na fakt popełnienia przez niego przestępstwa, o które został oskarżony.¹⁷⁵

2.3.4. Prawo do zachowania milczenia

Prawo do zachowania milczenia wynika z k.p.k.¹⁷⁶ Ustanawiający je przepis stanowi, że podejrzany (oskarżony) ma prawo składać wyjaśnienia; może jednak bez podania powodów odmówić odpowiedzi na poszczególne pytania lub ogólnie odmówić składania wyjaśnień. Podejrzany powinien zostać pouczone o przysługującym mu uprawnieniu do zachowania milczenia. Zgodnie z przepisami procedury karnej, pouczenie powinno zostać udzielone co najmniej dwukrotnie w trakcie postępowania:

- przed przesłuchaniem; i
- na rozprawie głównej, po odczytaniu aktu oskarżenia.

Przed pierwszym przesłuchaniem informacja ta przedstawiana jest na piśmie: uprawnienia, o których mowa w art. 175 § 1 k.p.k. wchodzi w zakres treści standaryzowanego dokumentu (pouczenia) przekazywanemu podejrzanemu przed rozpoczęciem pierwszego przesłuchania.

Nic nie wskazuje na to, że w praktyce informacja o prawie do zachowania milczenia nie jest udostępniana zgodnie z odpowiednimi przepisami prawa. Bez wątpienia przyznanie się do winy podejrzanego odgrywa ważną rolę w postępowaniu karnym. Przykładowo, przyznanie się jest niezbędną przesłanką przeprowadzenia alternatywnego postępowania konsensualnego (takiego jak wydanie wyroku bez przeprowadzenia rozprawy na wniosek prokuratora: zob. § 1.3.4) albo uzyskania statusu *świadka koronnego*. Jak już wspomniano wyżej, w kilku, niekorzystnych dla Polski orzeczeniach Trybunału w Strasburgu wskazano, że orzekające o tymczasowym aresztowaniu sądy krajowe kierowały się faktem nieprzyznania się podejrzanego do winy.¹⁷⁷ Taka praktyka stanowi wyraźne naruszenie zasady domniemania niewinności.

Odmienne niż w przypadku podejrzanego przepisy nie ustanawiają obowiązku pouczenia osoby podejrzanej o przysługującym jej prawie do zachowania milczenia (zob. § 2.1.1.).

Zgodnie z orzecnictwem Sądu Najwyższego, fakt skorzystania przez podejrzanego (oskarżonego) z przysługującego mu prawa do zachowania milczenia nie może być uznawany za okoliczność obciążającą.¹⁷⁸ Co za tym idzie, wykonywanie prawa do zachowania milczenia nie może wpływać na orzeczoną karę.¹⁷⁹ Powyższa zasada znaj-

¹⁷⁵ Wyroki ETPC z 4 października 2005 r., *Górski p. Polsce*, skarga nr 28904/02, 7 marca 2006 r., *Leszczak p. Polsce*, skarga nr 36576/03, 6 lutego 2007 r., *Garycki p. Polsce*, skarga nr 14348/02, 9 grudnia 2008 r., *Wojciechowski p. Polsce*, skarga nr 5422/04, 3 lutego 2009 r., *Kauczor p. Polsce*, skarga nr 45219/06.

¹⁷⁶ Art. 175 § 1 k.p.k.

¹⁷⁷ Zob. § 2.3.3.

¹⁷⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z 4 listopada 1977 r. (V KR 176/177, OSNKW 1/1987, poz. 7).

¹⁷⁹ Kruszyński 2007, str. 193.

duże także zastosowanie w przypadku przedstawienia przez podejrzanego wyjaśnień niezgodnych z prawdą podczas przesłuchania.

Oskarżony nie ma obowiązku dowodzenia swej niewinności ani obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść.¹⁸⁰ Przepisy nie nakładają jednak na organy prowadzące postępowanie obowiązku pouczenia podejrzanego (oskarżonego) o przyługującym mu prawie do wolności od samooskarżenia.¹⁸¹

2.3.5. Prawo do uzasadnionego rozstrzygnięcia

Polska procedura karna przewiduje kilka rodzajów rozstrzygnięć:

- Zarządzenia: wydawane wtedy, gdy ustawa nie wymaga wydania wyroku lub postanowienia; w zależności od etapu postępowania rozstrzygnięcia podejmowane przez sędziego, prokuratora lub Policję przyjmują postać zarządzeń.
- *Orzeczenia*: rozstrzygnięcia proceduralne dotyczące kwestii prawnych; wydawane są w dwóch formach: pierwsza z nich to postanowienie, wydawane wtedy, gdy ustawa nie wymaga wydania wyroku; K.p.k. stanowi, czy postanowienie wydaje sędzia [sąd], prokurator czy Policja; drugi rodzaj orzeczeń to wyroki.¹⁸²

Prawo do uzasadnionej decyzji nie jest wprost wymienione w Konstytucji, ale można wywieść je z określonych przepisów k.p.k. Przykładowo, Kodeks ustanawia obowiązek uzasadnienia postanowienia.¹⁸³ Co więcej, istnieje przepis, który stanowi, jakie elementy powinny znaleźć się w uzasadnieniu wyroku.¹⁸⁴ Rozstrzygnięcia dotyczące kwestii środków zapobiegawczych, np. tymczasowego aresztowania, także wymagają szczegółowego uzasadnienia.¹⁸⁵

Niewystarczające lub niespójne uzasadnienie wyroku wydanego w pierwszej instancji może zostać podniesione jako podstawa odwoławcza. Co więcej, bardzo często

---

¹⁸⁰ Art. 74 § 1 k.p.k.

¹⁸¹ Jednakże istnieje wyjątek od zasady braku obowiązku podejrzanego (oskarżonego) dowodzenia swej niewinności lub dostarczania dowodów na swoją niekorzyść, którym jest obowiązek poddania się określonym czynnościom śledztwa (np. badaniom psychologicznym czy psychiatrycznym) wspomnianym w art. 74 § 2 k.p.k. Obowiązki te wymienione są w pouczeniu przekazanym podejrzanemu na początku pierwszego przesłuchania.

¹⁸² Art. 93 § 1 k.p.k. Zob. Marguery 2008, str. 184-185.

¹⁸³ Art. 94 k.p.k.

¹⁸⁴ Art. 424 k.p.k.

¹⁸⁵ Zgodnie z art. 251 § 1 k.p.k. uzasadnienie postanowienia o zastosowaniu środka zapobiegawczego (np. tymczasowego aresztowania) musi „zawierać przedstawienie dowodów świadczących o popełnieniu przez oskarżonego przestępstwa oraz przytoczenie okoliczności wskazujących na istnienie podstawy i konieczność zastosowania środka zapobiegawczego. W wypadku tymczasowego aresztowania należy ponadto wyjaśnić, dlaczego nie uznano za wystarczające zastosowanie innego środka zapobiegawczego”.

zarzut braku stosownego i kompletnego uzasadnienia wyroków wydawanych w drugiej instancji podnoszony jest w skargach kasacyjnych.

Przy okazji niektórych rozstrzygnięć, organy, w praktyce, po prostu kopiują treść odpowiednich przepisów prawa, bez odwoływania się do konkretnych okoliczności dotyczących sprawy. Przykładowo, uzasadnienia wymaga zastrzeżenie prokuratora dotyczące obecności osoby trzeciej podczas konsultacji pomiędzy adwokatem i jego aresztowanym klientem (zob. § 2.2.2). Prokurator musi wyjaśnić powody takiego zastrzeżenia z uwagi na istnienie kodeksowego wymogu, zgodnie z którym zastrzeżenia tego dokonać można wyłącznie w „szczególnie uzasadnionym wypadku”.

W praktyce jednak uzasadnienie tego rodzaju często bywa dość ogólne: wielu prokuratorów podaje jedynie treść stosownego przepisu uzupełnioną o stwierdzenie, że zastrzeżenie takie jest niezbędne ze względu na interes prowadzonego postępowania. Bez wątpliwości ogólne i niejednoznaczne brzmienie omawianego przepisu (coż bowiem oznacza określenie „szczególnie uzasadniony wypadek”?) nie stanowi dla organów procesowych zbytnej mobilizacji do przedstawiania bardziej szczegółowego uzasadnienia tego rodzaju rozstrzygnięć.

2.3.6. Prawo do złożenia odwołania

Rozróżnić należy pomiędzy dwoma środkami odwoławczymi [dostępnymi w polskim procesie karnym]: zażaleniem i apelacją. Pierwszy złożyć można od określonego postanowienia i czynności niebędących prawomocnymi wyrokami. Zażalenie przysługuje na postanowienia sądu zamykające drogę do wydania wyroku, postanowienia co do środka zabezpieczającego oraz na inne postanowienia w wypadkach przewidzianych w ustawie.

Prawo do wniesienia zażalenia przysługuje stronom, a także osobie, której postanowienie bezpośrednio dotyczy, chyba że ustawa stanowi inaczej.¹⁸⁶ W zależności od sytuacji (np. rodzaju [zaskarżanego] orzeczenia) zażalenie należy wnosić do sądu bądź prokuratora. Należy podkreślić, że niektóre istotne (wpływające na sytuację obrony) rozstrzygnięcia dokonywane w postępowaniu przygotowawczym nie podlegają kontroli sądowej. I tak na przykład, zażalenie na postanowienie prokuratora o odmowie udostępnienia obronie akt sprawy można złożyć wyłącznie do prokuratora wyższego szczebla.¹⁸⁷ Ponadto, nie podlega zaskarżeniu postanowienie prokuratora o nadzorowaniu rozmów adwokata z klientem w ciągu pierwszych 14 dni od zatrzymania.¹⁸⁸

Apelację można wnieść przeciwko wszystkim wyrokom sądów pierwszej instancji. Termin na jej wniesienie wynosi 14 dni. W niektórych przypadkach apelacja może być złożona jedynie przez adwokata.¹⁸⁹ Chociaż apelacja może dotyczyć zarówno ustaleń

¹⁸⁶ Art. 459 § 1 i 2 k.p.k.

¹⁸⁷ Zob. § 2.1.2.

¹⁸⁸ Zob. § 2.2.2.

¹⁸⁹ Art. 446 § 1 k.p.k.: „Apelacja od wyroku sądu okręgowego, która nie pochodzi od prokuratora (...) powinna być sporządzona i podpisana przez adwokata.”

faktycznych jak i prawnych, sąd odwoławczy może przeprowadzić postępowanie dowodowe jedynie w ograniczonym zakresie. Sąd rozpatrujący apelację związany jest określonymi ograniczeniami dotyczącymi zmiany wyroku wydanego w pierwszej instancji. Przykładowo, sąd odwoławczy nie może skazać oskarżonego, który został uniewinniony w pierwszej instancji.¹⁹⁰ Jak już wspomniano, brak jest gwarancji doprowadzenia tymczasowo aresztowanego oskarżonego na rozprawę apelacyjną: sąd odwoławczy może oddalić stosowny wniosek, jeżeli uzna za wystarczającą obecność obrońcy.¹⁹¹

2.4. Uprawnienia dotyczące skutecznej obrony

2.4.1. Prawo do badania sprawy

ZASADA „RÓWNOŚCI BRONI” (ŁĄCZNIE Z PRAWEM DO OBECNOŚCI PODCZAS CZYNNOŚCI ŚLEDZTWA)

Podobnie jak w większości systemów kontynentalnych, możliwości wpływania na (przebieg i wynik) postępowania przez obronę [w polskim procesie karnym] podlegają liczniejszym ograniczeniom w postępowaniu przygotowawczym niż w sądowym.

Jednakże podkreślić należy, że – przynajmniej w teorii – równorzędność pozycji procesowej obrony i oskarżenia jest niewątpliwie większa od czasu wejścia w życie nowego k.p.k. Przykładowo, obecnie obowiązujące przepisy postępowania karnego przyznają obrońcy prawo do bycia obecnym podczas przesłuchania jego klienta.¹⁹² Ponadto, istotny jest fakt zwiększenia przysługujących obronie możliwości zaskarżenia postanowienia o tymczasowym aresztowaniu. Za rządów reżimu komunistycznego decyzja o zastosowaniu bądź przedłużeniu tymczasowego aresztowania, co do zasady, podejmowana była w obecności prokuratora ale pod nieobecność podejrzanego i jego obrońcy. Regulacja obecnie obowiązującego k.p.k. w znacznym stopniu zniósła tę nierówność dzięki ustanowieniu zasady, że obrońca ma prawo bycia obecnym na wszystkich posiedzeniach sądu, na których rozstrzygana jest kwestia tymczasowego aresztowania.¹⁹³

Niezależnie do niewątpliwego wzmocnienia kontrydiktoryjnego charakteru postępowania przygotowawczego, jakie nastąpiło dzięki tym i innym zmianom w prawie, nietrudno zauważyć, że poszerzenie zakresu uprawnień nie spowodowało (jak do tej pory) zauważalnej zmiany praktyki. Ogólnie rzecz biorąc, polscy obrońcy przyjmują raczej pasywną postawę na etapie postępowania przygotowawczego, czego przy-

---

¹⁹⁰ Art. 454 k.p.k.

¹⁹¹ Zob. § 2.2.1.

¹⁹² Art. 301 k.p.k. Uprawnienie takie nie zostało wprost sformułowane w poprzednim k.p.k. z 1969 r.

¹⁹³ Poszerzoną analizę zasady „równości broni” w polskim postępowaniu karnym znaleźć można w Wąsek -Wiaderek 2003b.

kładem jest sporadyczne uczestniczenie adwokatów w czynnościach dowodowych lub przesłuchaniach.¹⁹⁴

Tak pasywne podejście można uzasadnić kilkoma przyczynami. Przede wszystkim, nadal istnieją istotne utrudnienia proceduralne, ograniczające możliwości prowadzenia obrony na etapie przedsądowym. Zdecydowanie najbardziej dolegliwym jest w wielu przypadkach ograniczony dostęp do akt sprawy.¹⁹⁵ To, że obrona nie posiada dostępu do akt sprawy bez wątplenia wpłynie na jej zdolność do skorzystania z pozostałych uprawnień proceduralnych, takich jak prawo do żądania wykonania czynności śledztwa i (skuteczne) zaskarżenie tymczasowego aresztowania.

Po wtóre, beczynność obrońców w postępowaniu przygotowawczym wynika z przyczyn natury praktycznej. Najważniejszą z nich jest nieprzyznanie prawa do korzystania z usług obrońcy z urzędu osobom podejrzanym (w odróżnieniu od podejrzanych). Ponadto, w praktyce, wyznaczenie (darmowego) obrońcy rzadko następuje przed pierwszym posiedzeniem sądu [przesłuchaniem] dotyczącym zastosowania aresztu tymczasowego.¹⁹⁶

Przypadki wyznaczenia obrońców w postępowaniu przygotowawczym dotyczą przede wszystkim obowiązkowej obrony: wyznaczenie obrońcy z urzędu na wniosek podejrzanego (ze względu na jego [trudną] sytuację finansową) zazwyczaj następuje na późniejszym etapie postępowania. W konsekwencji mało prawdopodobne jest ustanowienie na wczesnym etapie postępowania obrońcy dla podejrzanych, którzy nie są w stanie samodzielnie ponieść kosztów pomocy prawnej.

W końcu, istotny wpływ na rolę obrońcy w postępowaniu przygotowawczym mają względy związane z tradycją lub strategią procesową. Polscy obrońcy przywykli do pasywności w postępowaniu przygotowawczym, ponieważ w okresie komunistycznym aktywne uczestniczenie w nim było w większości wypadków niemożliwe. Pomimo późniejszych zmian poprawiających sytuację obrony, wielu adwokatów nadal uważa, że pozostawanie biernym podczas śledztwa czy dochodzenia jest często najlepszą strategią: po pierwsze zapobiega „drażnieniu” prokuratora (co mogłoby zaszkodzić sprawie) a po drugie, uniemożliwia oskarżeniu uzyskanie wglądu w strategię procesową obrony w tak wczesnym stadium postępowania, pozbawiając ją elementu zaskoczenia w czasie procesu.¹⁹⁷

Oczywistym jest, że taka strategia obrony nie uwzględni faktu, że wyniki postępowania przygotowawczego mają niezwykle istotne znaczenie dla sprawy. Co za tym

---

¹⁹⁴ Na temat przesłuchiwanie podejrzanych w obecności adwokata zob. Kruszyński 2007, str. 195. „Adwokat może być obecny w trakcie przesłuchania, jeżeli podejrzany tego zażąda. W praktyce, żądanie skonsultowania się z adwokatem na tym etapie postępowania zgłaszane jest najczęściej przez podejrzanych zdolnych do samodzielnego opłacenia prawnika. W innych przypadkach obecność adwokata podczas przesłuchania jest rzadkością.

¹⁹⁵ Zob. § 2.1.2.

¹⁹⁶ Zob. § 2.2.2.

¹⁹⁷ Wywiady z obrońcami prowadzone w ramach badań doktoranckich (zob. przypis 121.). W kwestii bierności obrońców w postępowaniu przygotowawczym zob. Kulesza 2005, str. 419-422 oraz Kulesza 2007.

idzie, w sytuacji, gdy obrona nie wykorzysta przysługujących jej możliwości wpływania na przebieg tego etapu postępowania, bezczynność taką nie zawsze będzie można odpowiednio zrekompensować na rozprawie.

PRAWO DO PRZEDSTAWIANIA DOWODÓW, BADANIA OKOLICZNOŚCI FAKTYCZNYCH I ZADAWANIA PYTAŃ POTENCJALNYM ŚWIADKOM

W toku postępowania przygotowawczego podejrzanemu i jego obrońcy przysługuje prawo do składania wniosków o przeprowadzenie określonych czynności w postępowaniu. Taki wniosek należy złożyć prokuratorowi bądź Policji (w zależności od tego, kto prowadzi postępowanie). Wszystkie wnioski dowodowe rozpatrywane są w oparciu o przepisy k.p.k., które zawierają (wyczerpującą) listę pięciu przesłanek oddalenia wniosku dowodowego:¹⁹⁸

Podejrzanemu i jego obrońcy nie można odmówić wzięcia udziału w czynnościach przeprowadzanych z ich inicjatywą.¹⁹⁹ Prawo składania wniosków obejmuje też prawo żądania przesłuchania potencjalnych świadków przez Policję. Jak każdy wniosek dowodowy, także i ten wniosek może zostać oddalony.²⁰⁰

Co więcej, obrońca uprawniony jest do uczestniczenia we wszystkich czynnościach, które nie mogą zostać powtórzone na rozprawie (są to tzw. *czynności niepowtarzalne*) takie jak oględziny miejsca popełnienia przestępstwa.²⁰¹ W określonych okolicznościach obrona może zwrócić się do sądu z żądaniem przesłuchania świadka przez sąd na etapie postępowania przygotowawczego.²⁰²

Po końcowym zaznajomieniu się z materiałami postępowania, podejrzany i jego adwokat mogą składać wnioski o uzupełnienie śledztwa. Wniosek taki powinien zostać złożony w terminie 3 dni od daty końcowego zaznajomienia.²⁰³

Poza prawem żądania uzupełnienia śledztwa, obronie przysługuje prawo do uczestniczenia w czynnościach śledztwa prowadzonych z inicjatywy organów procesowych (Policji lub prokuratury). Wniosek o dopuszczenie do takich czynności może zostać oddalony wyłącznie „w szczególnie uzasadnionym wypadku” oraz „ze względu

---

¹⁹⁸ Art. 170 § 1 i pkt 1-5 k.p.k.: „§ 1. Oddala się wniosek dowodowy, jeżeli: (1) przeprowadzenie dowodu jest niedopuszczalne, (2) okoliczność, która ma być udowodniona, nie ma znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy albo została już udowodniona zgodnie z twierdzeniem wnioskodawcy, (3) dowód jest nieprzydatny do stwierdzenia danej okoliczności, (4) dowodu nie da się przeprowadzić, (5) wniosek dowodowy w sposób oczywisty zmierza do przedłużenia postępowania.”

¹⁹⁹ Jednakże można odmówić sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności, gdy spowodowałoby to „poważne trudności” (art. 315 w zbiegu z art. 318 zdanie drugie k.p.k.).

²⁰⁰ Na podstawie art. 170 k.p.k.

²⁰¹ Art. 316 § 1 i 2 k.p.k.

²⁰² Jeżeli zachodzi niebezpieczeństwo, że świadka nie będzie można przesłuchać na rozprawie (bo np. opuści kraj albo jest poważnie chory), podejrzany lub jego obrońca może złożyć wniosek o przesłuchanie świadka przez sąd (316 § 3 k.p.k.).

²⁰³ Art. 321 § 5 k.p.k.

du na ważny interes śledztwa”.²⁰⁴ Jak widać, są to określenia dość ogólne, co skutkuje przyznaniem organom prowadzącym postępowanie szerokiej swobody decyzyjnej.

Po zakończeniu postępowania przygotowawczego oskarżony i jego adwokat mogą składać wnioski o przeprowadzenie dowodów podczas rozprawy. Oskarżonego wzywa się do składania wniosków dowodowych w terminie 7 dni od doręczenia mu aktu oskarżenia.²⁰⁵ Po tym okresie, obronie przysługuje też prawo do składania wniosków dowodowych na rozprawie. Przewodniczący składu orzekającego decyduje o uwzględnieniu bądź nieuwzględnieniu wniosków dowodowych oraz o zarządzeniu czynności dowodowych. Jak już wspomniano, wnioski dowodowe mogą zostać oddalone w sytuacji, gdy spełniona zostanie jedna z enumeratywnie wyszczególnionych przesłanek.²⁰⁶

Warto wspomnieć, że kolejność, w jakiej świadkowie (i biegli) przesłuchiwani są na rozprawie zmieniła się po uchwaleniu nowego k.p.k. z 1997 r. Pod rządami starego Kodeksu z 1969 r., pierwszeństwo w zadawaniu pytań przysługiwało sędziom, a nie stronom. Kolejność ta uległa zmianie w celu zwiększenia aktywności stron postępowania: obecnie, co do zasady, po swobodnym wypowiedzeniu się świadka, na wezwanie przewodniczącego pytania zadawać mogą inne osoby, w następującej kolejności: oskarżyciel publiczny, oskarżyciel posiłkowy, pełnomocnik oskarżyciela posiłkowego, oskarżyciel prywatny, powód cywilny, pełnomocnik powoda cywilnego, biegły, podmiot, o którym mowa w art. 416 k.p.k. (podmiot, który uzyskał korzyść majątkową z przestępstwa), *obrońca, oskarżony*, i na końcu – członkowie składu orzekającego.²⁰⁷ Z powyższego wynika, że w przypadku wezwania świadka przez obronę, pierwszeństwo w zadawaniu pytań powinno przysługiwać oskarżonemu i jego obrońcy.

Panuje jednak ogólne przekonanie, że jak do tej pory modyfikacja przepisów o kolejności zadawania pytań nie doprowadziła do istotnych zmian w praktyce.²⁰⁸ Przesłuchiwanie świadków i biegłych nadal z reguły zdominowane jest przez przewodniczącego składu orzekającego.

Chociaż w teorii prawa te przysługują w równym stopniu wszystkim oskarżonym, z oczywistych powodów podejrzanemu (oskarżonemu), który nie korzysta z pomocy obrońcy w większości przypadków trudniej będzie odpowiednio stosować uprawnienie do składania wniosków o przeprowadzenie określonych czynności śledztwa.

---

²⁰⁴ Ponadto, wniosek podejrzanego pozbawionego wolności może zostać nieuwzględniony, jeżeli sprowadzenie takiego podejrzanego na miejsce czynności wiązałoby się z poważnymi trudnościami. Zob. art. 317 k.p.k.

²⁰⁵ Art. 338 § 1 k.p.k.

²⁰⁶ Art. 170 § 1 k.p.k. wymienia pięć przesłanek, zob. 4.1.

²⁰⁷ Jednak w razie potrzeby członkowie składu orzekającego mogą zadawać dodatkowe pytania poza kolejnością. Strona, na której wniosek świadek został dopuszczony, zadaje pytania przed pozostałymi stronami (art. 370 § 1, 2, 3 k.p.k.).

²⁰⁸ Wywiad z sędzią Sądu Rejonowego w Poznaniu przeprowadzony przez autorkę niniejszego raportu w ramach badań doktoranckich (zob. przypis 121).

Korzystanie z takich praw może okazać się [też] trudniejsze dla oskarżonych w trudnej sytuacji materialnej.

Dane empiryczne dotyczące praktyki stosowania tych uprawnień obrony są skąpe. Wiadomo jednak, że, co do zasady, obrona bardzo rzadko zgłasza wnioski dowodowe w postępowaniu przygotowawczym. Jak już wspomniano, polscy obrońcy wolą czekać do rozprawy. Badania przeprowadzone przez Girdwoynia pokazują, że w przypadku złożenia przez obrońcę wniosku o przeprowadzenie dowodu, mało prawdopodobne jest, iż wnioskodawca będzie rzeczywiście obecny przy jego przeprowadzeniu.²⁰⁹

Także w czasie rozprawy polscy adwokaci prezentują dość pasywną postawę podczas ustalania faktycznych okoliczności sprawy. W szczególności zachowują oni dużą wstrzeźliwość w prowadzeniu „prywatnego” śledztwa na własną rękę. Tradycyjnie, wyjaśnianie spraw karnych uznaje się za prerogatywę organów sądowych [procesowych?]. Co ciekawe, z badania Girdwoynia wynika, że zdaniem większości zapytanych adwokatów prowadzenie „prywatnego śledztwa” jest zabronione. Tymczasem ani przepisy k.p.k., ani zasady etyki zawodowej nie ustanawiają takiego zakazu.

PRAWO DO PRZEPROWADZENIA DOWODU Z OPINII BIEGŁEGO

W postępowaniu przygotowawczym opinie biegłych są zazwyczaj uzyskiwane z inicjatywy oskarżenia. Obronie przysługują w tym zakresie określone uprawnienia: gdy dopuszczono dowód z opinii biegłych albo instytucji naukowej lub specjalistycznej, podejrzanego i jego obrońcy oraz pokrzywdzonemu i jego pełnomocnikowi doręcza się postanowienie o dopuszczeniu tego dowodu i zezwala na wzięcie udziału w przesłuchaniu biegłych oraz na zapoznanie się z (pisemną) opinią biegłych.²¹⁰

Jeżeli obrona żąda powołania biegłego musi złożyć wniosek do prokuratora (w postępowaniu przygotowawczym) albo do sądu (na rozprawie). Wnioski tego rodzaju nie są regulowane przez przepisy szczególne.²¹¹ Jeżeli sąd przychyli się do wniosku obrony o powołanie biegłego, powoła tzw. „biegłego sądowego” z listy biegłych prowadzonej w każdym sądzie okręgowym lub inną osobę posiadającą odpowiednią wiedzę w danej dziedzinie. W polskiej procedurze karnej nie funkcjonuje instytucja „prywatnej” opinii biegłego: opinia przygotowana na żądanie obrony przez biegłego nieustanowionego przez sąd nie będzie dopuszczona w charakterze opinii biegłego.

Chociaż w teorii prawa te przysługują w równym stopniu wszystkim podejrzanym (oskarżonym), trudniej będzie odpowiednio stosować uprawnienie do składania wniosków o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego podejrzanym (oskarżonym)

²⁰⁹ Girdwoyn 2004, str. 18-19. Główne powody takiego stanu rzeczy to: (1) brak czasu; (2) fakt braku możliwości wpływania na prowadzone czynności; oraz (3) przyjęta strategia obrony.

²¹⁰ I w tym przypadku można odmówić sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności, gdyby miało to spowodować „poważne trudności” (art. 318 k.p.k.).

²¹¹ Ogólne wnioski dowodowe regulowane są w art. 315 k.p.k. (postępowanie przygotowawcze) i art. 170 § 1 k.p.k. (rozprawa).

niekorzystającym z pomocy obrońcy. Ponadto, państwo poniesie koszty opinii biegłego jedynie wtedy, gdy biegły zostanie już oficjalnie ustanowiony przez sędziego. Ponieważ szansa, że to nastąpi nie jest zbyt duża, podejrzani nieczęsto decydują się wydawać pieniądze na opinie biegłych, szczególnie wówczas, gdy znajdują się w trudnej sytuacji materialnej.

2.4.2. Prawo do odpowiedniego czasu i odpowiednich możliwości przygotowania obrony

WEZWANIA I ZAWIADOMIENIA

Ogólna zasada stanowi, że podejrzany i jego obrońca uprawnieni do wzięcia udziału w czynności procesowej powinni zostać zawiadomieni o jej czasie i miejscu.²¹²

Czynności nie przeprowadza się, jeżeli osoba uprawniona nie stawiła się, a brak jest dowodu, że została o niej powiadomiona, oraz jeżeli zachodzi uzasadnione przypuszczenie, że niestawiennictwo wynikało z powodu przeszkód żywiołowych lub innych wyjątkowych przyczyn, a także wtedy, gdy osoba ta usprawiedliwiła należyce niestawiennictwo i wnosi o nieprzeprowadzenie czynności bez jej obecności.²¹³

Jako że termin, w którym powiadomienie takie powinno zostać przesłane, nie został wyszczególniony, jego długość w wielu wypadkach uzależniona jest od uznania organów procesowych. W nielicznych przypadkach ustawodawca jest bardziej konkretny. I tak, na przykład, przepisy stanowią wprost, że pomiędzy doręczeniem zawiadomienia a terminem rozprawy głównej powinno upłynąć co najmniej siedem dni.²¹⁴ Jeżeli obrona uzna, że potrzebuje więcej czasu na przygotowanie się do sprawy, przysługuje jej naturalnie prawo do zwrócenia się do sądu o odroczenie rozprawy. Przewodniczący składu orzekającego podejmuje wówczas decyzję o uwzględnieniu bądź nieuwzględnieniu takiego wniosku.

W odniesieniu do niektórych z czynności procesowych k.p.k. stanowi wprost, że organy prowadzące postępowanie nie są zobowiązane czekać na przybycie obrońcy. Przykładowo, jeżeli chodzi o prawo podejrzanego do obecności obrońcy w czasie przesłuchania, niestawiennictwo obrońcy „nie tamuje przesłuchania”.²¹⁵

W (co najmniej) jednym przypadku, przepisy stanowią wprost, że organy nie są obowiązane do zawiadomienia obrońcy. Chodzi tu o (pierwsze) przesłuchanie, na

---

²¹² Chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 117 § 1 k.p.k.). Przykładowe wyliczenie czynności procesowych, w których ma prawo uczestniczyć oskarżony, znajduje się w art. 315-318 k.p.k., który dotyczy czynności śledztwa przeprowadzanych w postępowaniu przygotowawczym.

²¹³ Chyba, że ustawa stanowi inaczej (art. 117 § 2 k.p.k.).

²¹⁴ W razie niezachowania tego terminu rozprawa ulega odroczeniu na wniosek skarżonego lub jego obrońcy zgłoszony przed rozpoczęciem przewodu sądowego (art. 353 k.p.k.).

²¹⁵ Art. 301 k.p.k. Zdaniem niektórych adwokatów, powszechną praktyką organów procesowych jest rozpoczęcie przesłuchań bez czekania na przybycie obrońcy (wypowiedź jednego z poznańskich adwokatów, sierpień 2009 r.).

którym sąd orzeka o zastosowaniu tymczasowego aresztowania. Do udziału w takim przesłuchaniu należy dopuścić ustanowionego obrońcę, jeżeli się stawi, natomiast zawiadomienie obrońcy o terminie przesłuchania nie jest obowiązkowe.²¹⁶ Ponieważ o takim przesłuchaniu zawsze powiadamia się prokuratora, omawiana regulacja (niepotrzebnie) zaburza równowagę pomiędzy oskarżeniem i obroną. Chociaż bez wątpienia tego rodzaju przesłuchania zarządzane są z niewielkim wyprzedzeniem, wydaje się, że w większości przypadków zawiadomienie obrońcy o przesłuchaniu (choćby telefoniczne) byłoby możliwe.

OGRANICZONA DOSTĘPNOŚĆ AKT SPRAWY

Jak już wspomniano, brak dostępu do akt sprawy uznawany jest za jedną z największych przeszkód w skutecznym prowadzeniu obrony podczas postępowania przygotowawczego.²¹⁷

Jeżeli chodzi o zaznajamianie się z aktami na końcu postępowania przygotowawczego, k.p.k. stanowi, że organy prowadzące postępowanie powinny wyznaczyć „odpowiedni termin” na przejrzenie materiałów postępowania.²¹⁸ Ów termin powinien odpowiadać wadze lub zawiłości sprawy a pomiędzy datą doręczenia zawiadomienia podejrzanemu i jego obrońcy a datą zaznajomienia się powinno upłynąć co najmniej siedem dni.²¹⁹

2.4.3. Prawo do zachowania „równości broni” przy przesłuchiowaniu świadków

PRAWO DO WZYWANIA ŚWIADKÓW

Na każdym etapie postępowania podejrzanemu (oskarżonemu) przysługuje prawo do składania wniosków dowodowych (w tym do wzywania określonych świadków i zadawania im pytań).²²⁰ W postępowaniu przygotowawczym wnioski takie składane są Policji lub prokuratorowi a w postępowaniu sądowym – sędziemu prowadzącemu rozprawę. Jak wspomniano wyżej, wszystkie wnioski dowodowe rozpatrywane są w oparciu o ogólną normę k.p.k. zawierającą pięć przesłanek oddalenia

²¹⁶ Taki obowiązek istnieje wyłącznie wówczas, gdy oskarżony o to wnosi, a zawiadomienie takie nie utrudni przeprowadzenia czynności (art. 249 § 3 k.p.k.).

²¹⁷ Zob. § 2.1.2.

²¹⁸ Art. 321 § 2.

²¹⁹ Art. 321 § 1 i 2 k.p.k. W opinii Sądu Najwyższego, ustalając taki termin organy procesowe powinny wziąć pod uwagę przynajmniej „obszerność materiału dowodowego i jego czytelności oraz subiektywne możliwości podejrzanego co do zapoznania się z nimi”. Uchwała Sądu Najwyższego z 22 września 1995 r. (I KZP 31/95 OSNKW 1995/11-12).

²²⁰ Zob. § 2.4.1.

tego rodzaju wniosków. Lista tych przesłanek jest zamknięta, ale same przesłanki określone są dość ogólnie.²²¹

Co do zasady, w postępowaniu przygotowawczym świadkowie przesłuchiwani są przez Policję i prokuratora. W pewnych jednak okolicznościach, w toku postępowania przygotowawczego obrona może żądać przesłuchania świadka przez sąd.²²²

Na postanowienie o oddaleniu wniosku o wezwanie (i przesłuchanie) określonego świadka nie przysługuje zażalenie. Jeżeli jednak pierwszy wniosek został oddalony, obrona może złożyć ten sam wniosek dowodowy ponownie.²²³ Można też przywołać fakt odmowy przeprowadzenia określonych czynności dowodowych jako podstawę apelacji wnoszonej do sądu drugiej instancji.²²⁴ W praktyce [odwoławczej] obrona często podnosi taką okoliczność.

Jak już wskazano, choć bezpośredniość jest jedną z naczelnych zasad polskiego postępowania karnego, istnieją ważne wyjątki od tej reguły, które umożliwiają sądowi wykorzystanie w charakterze dowodów protokołów zeznań (wyjaśnień) złożonych w postępowaniu przygotowawczym.²²⁵ Z orzecznictwa ETPC wynika, że nieuwzględnienie wniosku obrony o przesłuchanie świadka na rozprawie i późniejsze użycie zeznań świadka złożonych na przedsądowym etapie postępowania może skutkować naruszeniem prawa do obrony ustanowionym w art. 6 EKPC.²²⁶

PRAWO DO UCZESTNICZENIA W PRZESŁUCHANIU ŚWIADKÓW

W postępowaniu przygotowawczym podejrzany i jego obrońca mają prawo uczestniczyć w przesłuchaniu świadków, którego przeprowadzenia zażądali.²²⁷ Jednakże można odmówić sprowadzenia oskarżonego pozbawionego wolności, gdyby jego obecność miała wiązać się z „poważnymi trudnościami”.²²⁸ W sytuacji, gdy świadek nie jest przesłuchiwany na wniosek obrony, podejrzany lub jego obrońca może złożyć wniosek o dopuszczenie do udziału w przesłuchaniu, ale taki wniosek może zostać nieuwzględniony ze względu na ważny interes śledztwa.²²⁹ We

---

²²¹ Art. 170 § 1 i pkt 1-5 k.p.k. Szczególnie ogólny charakter ma trzecia przesłanka, zgodnie z którą wniosek zostanie oddalony, jeżeli dowód jest nieprzydatny do stwierdzenia danej okoliczności.

²²² Zob. § 2.4.1.

²²³ Art. 170 § 4 k.p.k.

²²⁴ Błąd w ustaleniach faktycznych może uzasadniać uchylenie orzeczenia sądu pierwszej instancji, jeżeli błąd ów mógł mieć wpływ na treść tego orzeczenia (art. 438 pkt 3 k.p.k.).

²²⁵ Zob. § 1.3.2.

²²⁶ Zob. wyrok ETPC z 4 listopada 2008 r., Demski p. Polsce, skarga nr 22695/03. Obecnie ETPC rozpatruje dwie skargi wniesione przeciwko Polsce w tej kwestii: Jakubczyk p. Polsce, skarga nr 17354/04 i Chmura p. Polsce, skarga nr 18475/05.

²²⁷ Art. 315 § 2 k.p.k.

²²⁸ Art. 318 § 2 k.p.k.

²²⁹ Art. 317 § 2 k.p.k.

wszystkich przypadkach z faktu dopuszczenia obrony do przesłuchania wynika przysługująca jej możliwość aktywnego w nim uczestniczenia (np. zadawania pytań, zgłaszania uwag).

Na rozprawie obronie przysługuje, co do zasady, nieograniczone prawo uczestniczenia w przesłuchiwanie świadków. Jak już stwierdzono, z przepisów o kolejności przesłuchiwanie świadków wynika, że podejrzany i jego obrońca mogą zadawać pytania zanim uczyni to sąd.²³⁰ Prawo do zadawania pytań świadkowi na rozprawie może jednak ulec ograniczeniu w przypadku świadka anonimowego. W takiej sytuacji, przesłuchanie musi zostać przeprowadzone w warunkach, które wyłączają możliwość ujawnienia tożsamości świadka.²³¹

2.4.4. Prawo do bezpłatnego tłumaczenia ustnego i pisemnego

TŁUMACZENIE USTNE

Prawo do korzystania z pomocy tłumacza regulowane jest w k.p.k. Zgodnie z regulującym tę kwestię przepisem, który został wprowadzony do kodeksu w 2003 r. podejrzany (oskarżony) ma prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, „jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim”.²³² Potrzebę wezwania tłumacza w postępowaniu przygotowawczym ocenia Policja albo prokurator a w postępowaniu sądowym – sąd. Tłumacz powinien być wyznaczony przez organ procesowy, oskarżony nie może zatrudnić własnego tłumacza.²³³

Tłumacza wzywa się „do czynności z udziałem oskarżonego”, w tym konsultacji pomiędzy oskarżonym i jego obrońcą.²³⁴ Z opinii aktywnych tłumaczy wynika, że w praktyce sądy i prokuratorzy zachowują w tej kwestii dość dużą staranność: procedura wzywania tłumacza jest stosowana automatycznie w każdym przypadku, gdy osoba (oskarżony, świadek) jest cudzoziemcem albo pochodzi z zagranicy.²³⁵ Z uwagi na duży automatyzm tej procedury często zdarza się, że tłumacz jest wzy-

---

²³⁰ Zob. § 2.4.1.

²³¹ Art. 184 k.p.k.

²³² Art. 72 k.p.k.

²³³ W praktyce, jeżeli potrzebny jest tłumacz, sekretarz w sądzie lub prokuraturze korzystając ze spisu tłumaczy przysięgłych danego języka dzwoni do tłumaczy, pytając o możliwość stawienia się w danym terminie. Niektóre sądy nawiązały bliską współpracę z wybranymi tłumaczami, których uznają za bardziej kompetentnych, i zwracają się do nich częściej.

²³⁴ Kruszyński 2007, str. 193. Zob. Grzegorzczak 2004, str. 262.

²³⁵ Informacje na temat praktyki tłumaczy wykorzystane w niniejszej części raportu uzyskane zostały dzięki uprzejmości Pań J. Miler-Cassino i Z. Rybińskiej (tłumaczek przysięgłych praktykujących w Warszawie), we współpracy z D. Kierzkowską (prezesem Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIŚ), październik 2009 r.

wany do cudzoziemca z prawem pobytu w Polsce, który całkiem sprawnie posługuje się językiem polskim.²³⁶

Koszty tłumaczenia ustnego ponosi Skarb Państwa. Naruszenie prawa do skorzystania z pomocy tłumacza może być podniesione w postępowaniu odwoławczym jako obraza przepisów postępowania, która mogła mieć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy.²³⁷

TŁUMACZENIE PISEMNE

Zgodnie z przepisami o prawie do korzystania z pomocy tłumacza, podejrzany (oskarżony) powinien otrzymać tłumaczenie najistotniejszych orzeczeń. Oskarżony ma prawo do uzyskania tłumaczenia odpisu postanowienia o przedstawieniu, uzupełnieniu lub zmianie zarzutów, aktu oskarżenia oraz orzeczenia kończącego postępowanie.²³⁸ W praktyce tłumaczone są także inne dokumenty, które wydają się ważne w toku postępowania (np. zawiadomienie o terminie posiedzenia, na którym sąd postanawia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania). Z osobistych doświadczeń niektórych tłumaczy wynika, że czasem tłumaczone są dosłownie wszystkie dokumenty, łącznie z nieistotnymi pismami.

I w tym przypadku o konieczności wykonania tłumaczenia decyduje organ prowadzący czynność procesową (Policja, prokurator lub sąd). Koszty tłumaczenia ponosi Skarb Państwa. Naruszenie prawa do skorzystania z pomocy tłumacza wykonującego tłumaczenie pisemne może być podniesione w postępowaniu odwoławczym jako obraza przepisów postępowania, która mogła mieć wpływ na rozstrzygnięcie sprawy.²³⁹

KOMPETENCJE I NIEZALEŻNOŚĆ TŁUMACZY

Status prawny tłumaczy przysięgłych w Polsce reguluje ustawa z 25 listopada 2004 r. o zawodzie tłumacza przysięgłego. Zgodnie z przepisami tej nowej ustawy, do praktykowania zawodu tłumacza przysięgłego dopuszczane są wyłącznie osoby, które zdały specjalistyczny egzamin przed tzw. Państwową Komisją Egzaminacyjną.²⁴⁰

Tłumacz przysięgły jest dopuszczony do wykonywania zawodu po złożeniu ślubowania i wpisaniu na listę tłumaczy przysięgłych. Lista ta prowadzona jest przez Mi-

---

²³⁶ W takim przypadku tłumacz siedzi beczynnie na sali sądowej, gotowy udzielić w razie potrzeby pomocy, podczas gdy cudzoziemiec zwraca się do sądu bezpośrednio. Wydaje się, że taka praktyka automatycznego powoływania tłumacza stanowi dla sędziego pewnego rodzaju zabezpieczenie przed podważeniem prawomocnego orzeczenia z przyczyn formalnych, np. na podstawie zarzutu błędów w komunikacji ze względu na brak tłumacza, czy też naruszenia uprawnień przysługujących oskarżonemu poprzez niezapewnienie mu dostępu do tłumacza.

²³⁷ Ta przesłanka odwoławcza wymieniona jest w art. 438 k.p.k.

²³⁸ Art. 72 § 3 k.p.k. Kruszyński 2007, str. 193.

²³⁹ Ta przesłanka odwoławcza wymieniona jest w art. 438 k.p.k.

²⁴⁰ Państwowa Komisja Egzaminacyjna powoływana jest przez Ministra Sprawiedliwości i składa się z czterech członków wyznaczonych przez Ministra Edukacji Narodowej, trzech członków wyznaczonych przez Ministra Sprawiedliwości oraz jednego członka powołanego przez Ministra Pracy i trzech przedstawicieli organizacji zrzeszających tłumaczy.

nistra Sprawiedliwości i podlega dorocznemu ogłoszeniu w dzienniku urzędowym Ministerstwa Sprawiedliwości. Zgodnie z nową ustawą, tłumacz przysięgły nie może odmówić wykonania tłumaczenia dla sądu, prokuratury, Policji lub organu administracji publicznej, chyba że zachodzą „szczególnie ważne” przyczyny. Ponadto, tłumacz musi uzasadnić każdą taką odmowę.

Czynności tłumaczy przysięgłych podlegają kontroli wojewodów. Wszelkie zarzuty niewykonania lub niewłaściwego wykonania obowiązków tłumacza badane są przez tzw. Komisję Odpowiedzialności Zawodowej.²⁴¹ Ustawa przewiduje katalog następujących kar dyscyplinarnych, jakie mogą zostać orzeczone wobec tłumaczy przysięgłych: upomnienie, nagana, zawieszenie prawa wykonywania zawodu a także – najbardziej surową sankcją – pozbawienie prawa wykonywania zawodu. Stawki wynagrodzenia [tłumaczy przysięgłych] ustala Minister Sprawiedliwości; dotyczą one wyłącznie tłumaczeń zleconych przez sądy, prokuratury, Policję i organy administracji publicznej.²⁴²

Wśród tłumaczy przysięgłych panuje powszechna opinia, że stawki wynagrodzenia są nieodpowiednie.²⁴³ Są one o wiele niższe niż stawki za tłumaczenia „komercyjne”. Co za tym idzie, wielu tłumaczy przysięgłych woli pracować dla firm lub osób fizycznych, a niektórzy unikają nawet zleceń od organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Stan taki może wpłynąć na dostępność tłumaczy w postępowaniu.

Zgodnie z k.p.k. do tłumacza stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące biegłych.²⁴⁴ Oznacza to, że tłumacza, podobnie jak biegłego, można wyłączyć z uwagi na brak bezstronności.²⁴⁵ Zarzut braku bezstronności tłumacza może zostać podniesiony przez obydwie strony (obronę i oskarżenie). Zastrzeżenia dotyczące jakości tłumaczenia ustnego powinny być przedstawiane organowi prowadzącemu postępowanie. Organ procesowy może też zastąpić tłumacza na wniosek stron postępowania. W praktyce, obawy dotyczące braku bezstronności mogą pojawić się po obu stronach: oskarżony może zarzucić tłumaczowi przysięgłemu stronniczość ze względu na fakt jego wyznaczenia przez organy prowadzące postępowanie. Z drugiej strony, czasem zdarza się, że po

---

²⁴¹ Niezależne stowarzyszenie tłumaczy sądowych i specjalistycznych (TEPIS <www.tepis.org.pl>) we współpracy z Ministerstwem Sprawiedliwości przygotowało dość obszerny kodeks etyki zawodowej [Kodeks Tłumacza Przysięgłego].

²⁴² Informacje zawarte w części „Kompetencje i niezależność tłumaczy” pochodzą ze strony <www.agisproject.com/>.

²⁴³ Stawki są stałe i obliczane w oparciu o ilość stron (każda liczy 1125 znaków [ze spacjami]). Przykładowo, stawka za stronę tłumaczenia przysięgłego z języka angielskiego na polski wynosi ok. 23 złote, a stawka za za stronę tłumaczenia z języka polskiego na angielski - 30 złotych. Stawka za każdą rozpoczętą godzinę tłumaczenia ustnego równa jest stawce za tłumaczenie pisemne powiększonej o 30 %. Ministerstwo Sprawiedliwości przygotowało projekt nowelizacji przepisów dotyczących wynagrodzeń za tłumaczenia, ale zmiany te zostały przełożone na późniejszy termin z uwagi na kryzys finansowy.

²⁴⁴ Art. 204 § 3 k.p.k.

²⁴⁵ Zob. art. 196 k.p.k. odnoszący się do biegłych.

stronie organów pojawiają się obawy, a nawet podejrzenia, że tłumacz przysięgły (cudzoziemiec z obywatelstwem polskim) pomaga podejrzanemu tej samej narodowości.

3. Kultura zawodowa obrońców w sprawach karnych

3.1. Organizacje zawodowe

Prawnicy świadczący usługi dla ludności w Polsce dzielą się na dwa odrębne zawody: adwokatów tworzących adwokaturę i radców prawnych, należących do samorządu radców prawnych. W przeszłości, radcowie prawni pracowali zazwyczaj jako prawnicy etatowi przedsiębiorstw, ale, wraz z upływem czasu, zakres ich uprawnień i kompetencji objął świadczenie pomocy prawnej dla podmiotów prywatnych. Jednakże w sprawach karnych rola radców prawnych jest dość ograniczona: mogą oni reprezentować poszkodowanego (powoda cywilnego) albo inną stronę postępowania niebędącą oskarżonym. Na etapie postępowania przedsądowego radca prawny może udzielać porad prawnych podejrzanemu (na jego żądanie), ale nie może zostać wyznaczony jako obrońca z urzędu. Tylko w przypadku wykroczeń radca prawny może działać w charakterze obrońcy.²⁴⁶

Adwokatura jest niezależną i samorządną organizacją zawodową²⁴⁷ składającą się z organizacji krajowej (Naczelnej Rady Adwokackiej) i okręgowych rad adwokackich. Także organy adwokatury są niezależne i mają prawo do ustalania przepisów regulujących ich funkcjonowanie. W pewnym zakresie jednak adwokatura podlega administracyjnej kontroli państwa: Ministrowi Sprawiedliwości przysługują określone uprawnienia nadzorcze względem adwokatury.²⁴⁸ W ciągu ostatnich lat istniała wyraźna tendencja zwiększania nadzoru władzy wykonawczej nad adwokaturą. Było to szczególnie widoczne pod rządami *Prawa i Sprawiedliwości* i wywołało zdecydowany sprzeciw ze strony adwokatury.²⁴⁹

Brak jest specjalistycznej jednostki lub organizacji, która zrzeszałaby obrońców. Z historycznego punktu widzenia wśród polskich adwokatów nie ma rozwiniętej tradycji specjalizacji, ale wydaje się, że stan ten ulega zmianie. Wszyscy adwokaci mogą

²⁴⁶ Art. 24 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia.

²⁴⁷ Art. 1 § 2 Ustawy - Prawo o adwokaturze: „Adwokatura zorganizowana jest na zasadach samorządu zawodowego.”

²⁴⁸ Na przykład, Minister Sprawiedliwości ma prawo wnieść sprzeciw od wpisu adwokata na listę adwokatów i wystąpić do Sądu Najwyższego o uchylenie sprzecznych z prawem uchwał organów adwokatury.

²⁴⁹ W 2007 r. sytuacja ta - prowadzona przez rząd polski kampania o uzyskanie kontroli nad adwokaturą i innymi zawodami prawniczymi - zwróciła uwagę organizacji międzynarodowych CCBE (Council of Bars and Law Societies of Europe) i IBAHRI (International Bar Association's Human Rights Institute). Podmioty te opublikowały raport, w którym postawa rządu polskiego oraz wynikające z niej nowelizacje prawa zostały surowo skrytykowane jako zagrożenie dla zasady rządów prawa w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości: Justice under Siege: a report on the rule of law in Poland – An International Bar Association Human Rights Institute/Council of Bars and Law Societies of Europe Report, listopad 2007 r., dostępny pod adresem <www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/11_2007_Nov06_Report1_1194344860.pdf>.

występować w sprawach karnych (choć istnieją określone ograniczenia dotyczące występowania aplikantów przed sądami). Jako że przy wyznaczaniu przez sędziego obrońców z urzędu specjalizacja nie jest z reguły brana pod uwagę, wszyscy członkowie adwokatury mogą być od czasu do czasu powoływani do uczestniczenia w sprawie karnej.

Zgodnie z k.p.k. obrońcą może być jedynie osoba uprawniona do obrony według przepisów o ustroju adwokatury.²⁵⁰ Prawo o adwokaturze stanowi, że na listę adwokatów może być wpisany ten, kto:

- jest nieskazitelnego charakteru i swym dotychczasowym zachowaniem daje rękojmię prawidłowego wykonywania zawodu adwokata;
- korzysta w pełni z praw publicznych oraz ma pełną zdolność do czynności prawnych;
- ukończył wyższe studia prawnicze w Rzeczypospolitej Polskiej i uzyskał tytuł magistra lub zagraniczne studia prawnicze uznane w Rzeczypospolitej Polskiej; oraz
- odbył w Rzeczypospolitej Polskiej aplikację adwokacką i złożył egzamin adwokacki.²⁵¹

W praktyce, przynajmniej do niedawna, nie było łatwo zostać adwokatem w Polsce. Procedura egzaminacyjna była bardzo trudna. Liczba absolwentów wydziałów prawa nieustannie rośnie, podczas gdy liczba kancelarii, w których potencjalni aplikanci mogliby znaleźć patrona jest ograniczona. W tym kontekście Naczelna Rada Adwokacka była ostro krytykowana w ostatnich latach. Jednym z powszechnie krytykowanych aspektów funkcjonowania zawodów prawniczych jest egzaminowanie i dopuszczanie nowych członków: procedury egzaminacyjne były nieprzejrzyste i często pojawiały się zarzuty nepotyzmu. Ponadto, adwokatura była oskarżana o celowe utrzymywanie liczby członków na najniższym możliwym poziomie w celu ograniczenia konkurencji.

Ostatecznie, w wyniku rosnącej presji politycznej oraz wyroku Trybunału Konstytucyjnego, Ustawa – Prawo o adwokaturze została w 2005 r. znowelizowana: wprowadzono bardziej jednolitą procedurę naboru aplikantów i osłabiono swobodę decyzyjną organów samorządu adwokackiego dotyczącą odmowy dostępu do zawodu. Następnie, po wydaniu kilku kolejnych wyroków przez Trybunał Konstytucyjny, Prawo o adwokaturze zostało ponownie znowelizowane. W wyniku ostatnich nowelizacji zmieniono [poszerzono] między innymi uprawnienia Ministra Sprawiedliwości w procedurze naboru oraz [ułatwiono] możliwość wejścia do zawodu bez uprzedniego ukończenia aplikacji adwokackiej.²⁵²

Trudno jest wciąż orzec, czy (uznane zostało, że) sytuacja zmieniła się po wprowadzeniu nowych procedur egzaminacyjnych. Warto jednak zauważyć, że liczba adwokatów wydaje się rosnąć. Obecnie w Polsce jest 9 236 *adwokatów*, z czego 7 260 prowa-

²⁵⁰ Art. 82 k.p.k.

²⁵¹ Art. 65 Ustawy - Prawo o adwokaturze.

²⁵² Ustawa z 20 lutego 2009 r. opublikowana w Dzienniku Ustaw z 2009 r. Nr 37, poz. 286.

dzi praktykę zawodową.²⁵³ Oznacza to, że znaczna ilość adwokatów (1 976) nie pracuje obecnie w zawodzie, najprawdopodobniej z uwagi na wiek bądź inne obowiązki zawodowe. Praktykujący adwokaci prowadzą kancelarie indywidualne (6 453) i pracują w ramach zespołów adwokackich (168). Pozostali (639) wykonują zawód w spółkach.

Rola adwokatury w postępowaniu karnym jest zasadniczo dwojaka: po pierwsze, samorząd adwokacki odgrywa raczej ograniczoną rolę w świadczeniu darmowej pomocy prawnej, jako że okręgowe rady adwokackie mają obowiązek przedstawiania sądom list adwokatów, których można wyznaczyć jako obrońców z urzędu. Po drugie, samorząd adwokacki powinien czuwać nad jakością pomocy prawnej świadczonej przez swoich członków, a w szczególności rozstrzygać wszelkie skargi dyscyplinarne skierowane przeciwko nim.

3.2. Etyka zawodowa

3.2.1. Organizacja postępowania dyscyplinarnego

Wyłączna odpowiedzialność za dyscyplinowanie adwokatów spoczywa na samorządzie adwokatury. Istnieją dwa poziomy sądy dyscyplinarne: sądy dyscyplinarne izb adwokackich i Wyższy Sąd Dyscyplinarny, działający na szczeblu krajowym. W skład obu rodzajów sądów wchodzi tylko adwokaci.²⁵⁴

Postępowanie dyscyplinarne regulowane jest przepisami Prawa o adwokaturze. Sąd dyscyplinarny wszczyna postępowanie na wniosek rzecznika dyscyplinarnego, adwokata. Skargi na adwokatów składać mogą niezadowoleni klienci oraz organy procesowe (sąd i prokurator), jeżeli dojdą do wniosku, że obrońca naruszył w trakcie postępowania przygotowawczego lub sądowego obowiązki procesowe.²⁵⁵ Dodatkowo, Minister Sprawiedliwości może polecić rzecznikowi dyscyplinarnemu wszczęcie postępowania przed sądem dyscyplinarnym.²⁵⁶ W postępowaniu dyscyplinarnym mogą zostać orzeczone następujące kary: upomnienie, nagana, kara pieniężna, zawieszenie w czynnościach zawodowych (na czas od trzech miesięcy do pięciu lat) bądź wyalenie z adwokatury.

Dane statystyczne na temat praktycznego działania systemu skarg dyscyplinarnych są nieliczne. Brak jest scentralizowanego systemu rejestracji liczby skarg, które

---

²⁵³ Dane na dzień 31 grudnia 2008 r. Dla porównania: w latach 1995-2004 ogólna liczba adwokatów wahała się pomiędzy 7 277 a 7 795 (z czego aktywnych było od 4 409 do 5 733).

²⁵⁴ Orzeczenie dyscyplinarne Wyższego Sądu Dyscyplinarnego wydane w drugiej instancji może być przedmiotem zwykłej skargi kasacyjnej. Skarga taka - podobnie jak w normalnym postępowaniu sądowym - rozpatrywana jest przez Sąd Najwyższy.

²⁵⁵ Art. 20 § 1 k.p.k. Co więcej, od momentu nowelizacji k.p.k. z 2007 r. na obrońcę, który bez należytego usprawiedliwienia nie stawiał się na rozprawę albo bez zezwolenia sędziego opuścił ją, sąd może nałożyć karę pieniężną w wysokości do 10 000 złotych. Sankcja ta jest wyszczególniona w art. 285 § 1a k.p.k.

²⁵⁶ W takim przypadku, Ministrowi Sprawiedliwości przysługują prawa strony postępowania.

trafiają do organów adwokatury każdego roku. Nie wiadomo też, w ilu przypadkach wszczynane jest oficjalne dochodzenie i postępowanie [dyscyplinarne].²⁵⁷

W ciągu ostatnich kilku lat skuteczność postępowań dyscyplinarnych była mocno krytykowana. Przykładowo, pojawiały się oskarżenia o stosowanie przez adwokatów taktyki gry na zwłokę oraz niereagowanie na skargi.²⁵⁸ Krytyka ta doprowadziła, m.in, do nowelizacji k.p.k. w 2007 r., na mocy której wprowadzono możliwość nałożenia przez sąd na dziekana rady adwokackiej kary pieniężnej w wysokości 10 000 złotych w razie nieudzielenia przez niego odpowiedzi na skargę w ciągu 30 dni.²⁵⁹

3.2.2. Normy etyki zawodowej

Zobowiązania adwokatów (w tym obrońców) wobec klientów zostały ustanowione i są regulowane w trzech aktach prawnych:

- Ustawie – Prawo o adwokaturze z 1982 r.;
- Kodeksie Etyki Adwokackiej z 1998 r.; oraz
- Kodeksie postępowania karnego z 1997 r.

Normy zawarte w Kodeksie Etyki mają dość ogólny charakter. Charakterystyczną cechą polskich norm [adwokackiej] etyki zawodowej są wielokrotne odwołania do „godności zawodu” oraz innych, podobnych nieo określonych pojęć odnoszących się do takiej godności, np. uczciwości i sumiennosci. Silnie podkreślana jest też niezależność adwokatów od klientów. Poza tym, brak jest szczególnych regulacji dotyczących działania w charakterze obrońcy w sprawach karnych.²⁶⁰

Z uwagi na fakt, że następujące po upadku komunizmu zmiany w procedurze karnej stanowią nowe wyzwania dla obrońców, zalecane jest sformułowanie szczegól-

²⁵⁷ Jedynym źródłem informacji na ten temat jest składane raz na cztery lata Sprawozdanie Organów Adwokatury, ale dokument ten zawiera jedynie fragmentaryczne dane.

²⁵⁸ „Odpowiedzialność [za dyscyplinowanie swoich członków] powierzono wyłącznie organom samorządu zawodowego, które są obiektem powszechnej krytyki z tytułu niewłaściwego wykonywania tych obowiązków. Państwo, choć posiada odpowiednie możliwości prawne, nie korzysta z przysługujących mu prerogatyw w tej kwestii. (...) Helsińska Fundacja Praw Człowieka często otrzymuje skargi dotyczące zignorowanych lub niewystarczająco wyjaśnionych zdaniem osób je zgłaszających skarg [na postępowanie adwokatów, w większości obrońców z urzędu] złożonych w organach dyscyplinarnych; w niektórych przypadkach skargi w ogóle nie wywołują żadnej reakcji. Z doświadczeń HFPC wynika, że jakością usług prawnych i nadzoru nad profesją [adwokata] stanowi temat, który nie wzbudza jakiegokolwiek zainteresowania. Zagadnienie to nie jest badane. Samorząd zawodowy może rozstrzygać sprawy dyscyplinarne zgodnie ze swoim nieograniczonym uznaniem, co czasami skutkuje przeoczeniem nieprofesjonalnych praktyk adwokatów”. Bojarski 2003a, str. 123.

²⁵⁹ Art. 20 § 2 k.p.k., znowelizowany w 2007 r.

²⁶⁰ Jedynym przepisem Kodeksu Etyki, który reguluje kwestię pomocy prawnej świadczonej w sprawach karnych, jest art. 29 stanowiący, że „podczas widzeń z osobami pozbawionymi wolności adwokat powinien dbać o zachowanie powagi i godności zawodu”.

nych norm etyki zawodowej dotyczących działania w charakterze obrońcy oraz różnych kryteriów realizacji skutecznej obrony.

K.p.k. zawiera kilka przepisów określających zobowiązania obrońców względem klientów. Bez wątplenia najważniejszą regulacją w tym zakresie jest przepis stanowiący, że obrońca może przedsięwziąć czynności procesowe jedynie na korzyść oskarżonego.²⁶¹

3.3. Postrzeganie obrońców i ich stosunek do innych zawodów prawniczych

3.3.1. Uwagi ogólne

Nie jest łatwo sformułować ogólną opinię na temat zawodu adwokata, jako że jego przedstawicielami są osoby, które posiadają indywidualne przymioty zawodowe i cechy charakteru. Można jednak stwierdzić, że środowisko to jest, tradycyjnie, z natury elitarne i konserwatywne. W szczególności starsi członkowie palestry postrzegają swój zawód jako swego rodzaju *officium nobile*, wymagające określonych przymiotów, które nie są dane wszystkim adwokatom. Jak zauważono powyżej, co najmniej do 2005 r. egzaminy na aplikację adwokacką charakteryzowały się niską zdawalnością.

Godności zawodu stoi u podstawy regulacji Ustawy – Prawo o adwokaturze i zasad etyki zawodowej. Zawód ten uznawany jest za najbardziej prestiżowy i lukratywny (finansowo) spośród zawodów prawniczych i dlatego to tę ścieżkę kariery zawodowej wybierają najczęściej absolwenci prawa. Jednakże wielu rozpoczynających pracę *adwokatów* preferuje prawo gospodarcze i handlowe, podczas gdy prawo karne – szczególnie z finansowego punktu widzenia – jest dla nich najmniej atrakcyjnym obszarem praktyki.

3.3.2. Jakość (kontrola jakości) usług świadczonych w ramach bezpłatnej i odpłatnej pomocy prawnej

Jak wspomniano powyżej, usługi pomocy prawnej w sprawach karnych nie ograniczają się do tych świadczonych przez wykwalifikowanych obrońców specjalizujących się w prawie karnym. Ponieważ adwokaci nie stanowią jednorodnej grupy, trudno jest sformułować ogólne opinie na temat tego zawodu. Wiele jednak wskazuje na to, że ja-

---

²⁶¹ Art. 86 § 1 k.p.k. W opinii HFPC istnieje konieczność ustanowienia szczególnych i konkretnych zasad opisujących obowiązki zawodowe obrońców z urzędu. „Wydaje się, że rozsądnym byłoby opracowanie bardziej szczegółowych norm pomocy prawnej świadczonej z urzędu - listy obowiązków adwokata zatrudnionego przez Państwo dla osoby w trudnej sytuacji materialnej. Obowiązujące obecnie zasady etyki zawodowej są zbyt ogólne i odnoszą się do uczciwości i sumiennosci, ale nie mówią bezpośrednio, na przykład, o obowiązku skontaktowania się z klientem przed rozprawą czy obowiązku prowadzenia akt sprawy każdego klienta. (...) Państwo polskie 'zatrudnia' adwokata z urzędu, płaci mu wynagrodzenie, ale nie kontroluje w żaden sposób jakości jego usług.” Bojarski 2003a, str. 129.

kość pomocy prawnej świadczonej w sprawach z urzędu jest niższa niż ta świadczona klientom, którzy wynajęli adwokata we własnym zakresie.²⁶²

Prawdopodobnie wskazać można wiele różnych powodów (przypuszczalnie) niskiej (niższej) jakości usług prawnych w sprawach z urzędu. Jednym z nich jest fakt przydzielania takich spraw wszystkim członkom adwokatury, niezależnie od ich wiedzy, doświadczenia czy dostępności. Wielu adwokatów czuje się obciążonych koniecznością występowania w przydzielonych im sprawach, które dotyczą nieznaney im (zbyt dobrze) problematyki prawnej. Niejednokrotnie, adwokaci wręcz „odsprzedają” swoje sprawy z urzędu lepiej przygotowanym kolegom.²⁶³

Istotnym problemem jest również brak skutecznego mechanizmu kontroli i zapewnienia jakości. Jak zauważył Bojarski w Raporcie z monitoringu HFPC, nie przeprowadza się żadnych badań nad jakością pomocy prawnej, nie ma danych na ten temat, nie opracowano również żadnego systemu oceny. Ponadto, brakuje specjalnych mechanizmów służących do oceny jakości reprezentacji prawnej w sprawach z urzędu i nie wprowadzono systemu kontroli jakości. Całkowita odpowiedzialność (za stosowanie procedur dyscyplinarnych) spoczywa na organach samorządu zawodowego, które w ostatnich latach krytykowano za brak skuteczności.²⁶⁴

3.3.3. Postrzeganie roli obrońcy

Transformacja ustrojowa roku 1989 nie doprowadziła do jakichkolwiek fundamentalnych zmian w postrzeganiu roli obrońcy (przez doktrynę).²⁶⁵ Wynikało to głównie z tego, że okres rządów komunistycznych nie wpłynął znacząco na percepcję roli obrońcy; spojrzenie na tę kwestię w literaturze przedmiotu z okresu przed transformacją nie różni się zasadniczo od poglądów prezentowanych obecnie.

W poprzednim systemie, prawo karne było postrzegane głównie jako instrument prowadzenia polityki: było to przydatne narzędzie zwalczania przeciwników władzy komunistycznej, które rządy wykorzystywały do realizacji własnych celów politycznych. Nie ulega wątpliwości, że taka koncepcja prawa karnego i postępowania karne-

---

²⁶² § 2.2.2.

²⁶³ Podczas „Forum pomocy prawnej” zorganizowanym w czerwcu 2002 r., jeden z prawników z Poznania wspomniiał o tej praktyce w kontekście projektu „Dostęp do wymiaru sprawiedliwości”, stwierdzając: „Od 30 lat zajmuję się prawem cywilnym, w tym handlowym, i moje doświadczenia z pewnością wpłyną na charakter mojego wystąpienia. [...] Najbardziej niepokoi mnie fakt, że większość spraw z urzędu to sprawy karne. Za każdym razem, gdy otrzymuję taką sprawę, a zdarza się to kilka razy w miesiącu, stoję przed sporym dylematem, bo nie specjalizuję się w prawie karnym. Nie mogę z pełną odpowiedzialnością przyjąć takiej sprawy, gdyż, jak już wspomniałem, jestem cywilistą z trzydziestoletnim doświadczeniem. Z tego względu, proszę kolegę o zastępstwo, zawieram z nim umowę, odpłatną oczywiście i płacę mu za usługi. W ciągu roku ponoszone przeze mnie koszty substytucji w sprawach z urzędu to kwota około 15 tysięcy złotych, z czego za sprawy, w których występuję osobiście otrzymuję od 2 do 3 tysięcy złotych, reszta to mój koszt”: Bojarski 2003a, str. 85-86.

²⁶⁴ Bojarski 2003a, str. 123. Zob. § 3.2.1.

²⁶⁵ „Niewiele się zmieniło w postrzeganiu roli obrońcy w postępowaniu karnym w Polsce od czasu upadku komunizmu, zarówno w teorii jak i w praktyce”: Kruszyński 2007, str. 199.

go utrudniały obrońcy realizację zadania obrony prywatnych interesów swojego klienta. Złożoność tego problemu najlepiej ilustruje literatura sowiecka, która wiele uwagi poświęciła roli obrońcy i ograniczeniom, jakim podlegała ona w procesie karnym.²⁶⁶ Chociaż w literaturze sowieckiej prezentowane były różne poglądy na tę kwestię, przeważała opinia, że funkcja publiczna obrońcy jest dużo ważniejsza od pełnionej przez niego roli (częściowego) rzecznika prywatnych interesów klienta. Uważniejsze spojrzenie na polską literaturę zajmującą się tym problemem dowodzi, że obowiązki publiczne obrońcy były w Polsce znacznie mniej wyeksponowane niż w ZSRR. Tylko nieliczni autorzy wyrażali najbardziej skrajne opinie na temat roli obrońcy jako *pomocnika sądu*, i to wyłącznie na wczesnym etapie rządów komunistycznych w Polsce.²⁶⁷

Zgodnie z innym poglądem polski obrońca postrzegany jest jako *dominus litis* (gospodarz sprawy). Jak wspomniano powyżej, może on podejmować tylko takie działania, które służą interesom jego klienta. Ponieważ to obrońca ponosi odpowiedzialność w tym zakresie, to on sam musi ocenić, czy dana strategia obrony jest korzystna dla jego klienta; w skrajnych przypadkach, może to być nawet takie działanie, którego klient nie aprobuje. Chociaż, z oczywistych względów, takich sytuacji należy za wszelką cenę unikać z uwagi na wzajemne zaufanie, na którym opierać się powinna relacja klienta z adwokatem, polskie prawo nie zabrania obrońcy działania wbrew woli klienta. W polskiej literaturze przedmiotu panuje powszechne przekonanie, że taka forma obrony jest dozwolona.²⁶⁸ Pogląd ten wyróżnia polską etykę obrońcy w procesie karnym na tle kodeksów etyki zawodowej w innych krajach, gdzie życzenie klienta ma wartość nadrzędną.

Ogólnie rzecz biorąc, w ostatnich dziesięcioleciach zmianie uległ sposób postrzegania obrońców przez opinię publiczną. Media, politycy i społeczeństwo niezwykle krytycznie oceniają pracę adwokatów. Zdaniem niektórych przedstawicieli zawodu, sytuacja wyglądała zupełnie inaczej w czasach komunizmu, kiedy szanowano adwokatów za ich oddanie działaniom na rzecz ochrony praw człowieka.²⁶⁹

Jeżeli chodzi o stosunki adwokatów z przedstawicielami innych zawodów prawniczych biorących udział w procesie karnym, można odnieść wrażenie, że niektórzy obrońcy niechętnie „sprzeciwiają się” prokuratorowi na etapie postępowania przygo-

---

²⁶⁶ Ważne pytania [jakie wówczas zadawano] dotyczyły następujących problemów: czy obrońca ma prawo działać na rzecz klienta, o którego winie jest przekonany?; czy istnieją okoliczności, w których obrońca ma obowiązek doprowadzenia do skazania klienta?; czy istnieją wyjątki od zasady ochrony tajemnicy adwokackiej, jeżeli ujawnienie informacji poufnych leży w interesie publicznym?.

²⁶⁷ Najważniejszym z nich był L. Schaff. Zob. Schaff 1953.

²⁶⁸ Przykładowo, Kruszyński twierdzi, że: „(...) ustalając strategię obrony obrońca musi podejmować niezależne decyzje; musi on działać w taki sposób, aby jego udział w procesie nie ograniczał prawa oskarżonego do podejmowania niezależnych kroków i vice versa. Jednakże, obrońca może podejmować kroki, które nie są zgodne z wolą klienta, pod warunkiem, że służą one jego dobru.” (Kruszyński 2007, str. 200). Pogląd ten podziela kilku innych autorów takich jak T. Grzegorzczak, S. Waltoś i H. Gajewska-Kraczkowska: zob. Grzegorzczak 1988, str. 31, Waltoś 2002b, str. 303 i Gajewska-Kraczkowska 1992, str. 1138-1139.

²⁶⁹ Wywiady z obrońcami prowadzone w ramach badań doktoranckich (zob. przypis 121).

towawczego. Prokurator uważany jest za „mistrza” postępowania, i działanie wbrew jego życzeniom może zaprzepaścić szanse obrony na skuteczne reprezentowanie interesów klienta. Niektórzy obrońcy podnoszą tę kwestię jako jeden z (formalnych/strategicznych) powodów swojej bierności w trakcie postępowania przygotowawczego.²⁷⁰

W polskim systemie karnym w sądach niższej instancji zasiada wielu młodych sędziów zawodowych. Niektórzy członkowie adwokatury wyrażają opinię, że młodzi sędziowie (zbyt) łatwo ulegają argumentacji lubi wpływom prokuratora. Ponadto, niektórzy członkowie adwokatury krytycznie oceniają sytuację, w której zarówno sędzia jak i prokurator są obecni na sali rozpraw przed wejściem obrońcy oraz fakt, że nie opuszczają oni sali pomiędzy posiedzeniami. Zdaniem niektórych adwokatów ich klienci mogą przez to odnieść wrażenie, że ich sprawa jest przedmiotem dyskusji pod nieobecność obrońcy.²⁷¹ Bez względu na to czy takie założenie ma jakiegokolwiek podstawy faktyczne, opisana praktyka może wskazywać na istnienie kultury prawnej, w której prokuratura cieszy się uprzywilejowaną względem obrony pozycją (bądź przynajmniej sprawiać wrażenie, że takowa istnieje).

4. Polityczne zobowiązania do skutecznej obrony karnej

4.1. Publiczna percepcja przestępczości

Nie ulega wątpliwości, że po upadku komunizmu problem przestępczości w Polsce uległ zarówno ilościowym jak i jakościowym przemianom. Dla przykładu, w ostatnim dziesięcioleciu rozpowszechniły się przestępstwa, które w czasach komunizmu występowały sporadycznie, jak np. przestępstwa narkotykowe. Co więcej, w okresie transformacji kwitła przestępczość zorganizowana i finansowa.²⁷² Wskutek tego, w ostatnich latach zwalczanie przestępczości stało się jednym z głównych tematów polityki krajowej i wzbudziło duże zainteresowanie mediów. Jak wspomniano wcześniej, uważa się, że polskie społeczeństwo w większości wspiera rygorystyczną politykę karną.²⁷³ Jednakże, biorąc pod uwagę wpływ zarówno polityki jak i mediów na społeczeństwo, nie można jednoznacznie stwierdzić, czy społeczna percepcja przestępczości i strach przed nią odzwierciedlają rzeczywiste nastroje społeczne.²⁷⁴

Z badania przeprowadzonego przez Konsorcjum EoRPA wśród mieszkańców Unii Europejskiej na temat ich doświadczeń związanych z przestępczością i organami po-

---

²⁷⁰ Tamże.

²⁷¹ Tamże.

²⁷² Krajewski 2004, str. 379. Więcej na temat pojawienia się przestępstw gospodarczych w postkomunistycznej Polsce; zob. Bojarski & van Dijk 2007, str. 257-282.

²⁷³ Krajewski 2004, str. 392. Na poparcie niniejszej tezy, w artykule tym autor przytacza kilka publikacji socjologicznych z lat sześćdziesiątych (str. 392-395).

²⁷⁴ Zob. np. problem „paniki moralnej” (moral panic) rozpowszechnianej przez polskie media w związku z rzekomą skalą problemu narkotykowego w Polsce. Krajewski 2003, str. 279.

rządu publicznego wynika, że polskie społeczeństwo cechuje silny strach przed przestępczością.²⁷⁵ Jednakże, co ciekawe, wysokie poczucie zagrożenia przestępczością nie pokrywa się z rzeczywistym wskaźnikiem wiktylizacji; badanie obrazuje również widoczną w Polsce jednoznaczną i stałą tendencję spadkową w poziomie przestępczości pospolitej od 1990 r. Z perspektywy europejskiej, Polska z kraju o wysokim poziomie przestępczości przekształcała się w kraj o średnim poziomie przestępczości. Np. w ostatnich latach znacząco spadł odsetek włamań, rozbojów i kradzieży kieszonkowych. Zaobserwowano również zadziwiający spadek liczby przestępstw seksualnych w stosunku do lat poprzednich. Natomiast dosyć powszechne formy przestępczości w Polsce to oszustwo konsumenckie i przekupstwo funkcjonariuszy publicznych (korupcja). Rozległa jest skala przestępstw narkotykowych, co zdaje się odpowiadać wysokiemu poczuciu strachu przed przestępczością. Chociaż poczucie zagrożenia jest ciągle powszechne, można zaobserwować tendencję spadkową zbliżającą Polskę do średniej europejskiej. Z badania wynika, że polskie społeczeństwo jest bardzo krytyczne wobec działań i skuteczności Policji w kontrolowaniu przestępczości.²⁷⁶

Należy zauważyć, że wyniki badania z 2005 r. dyskredytują częściowo wyniki bardziej aktualnego badania opublikowanego przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości. Po pierwsze, wynika z nich, że od 2004 ogólny poziom strachu przed przestępczością uległ obniżeniu, istotnie natomiast wzrosło zaufanie do Policji.²⁷⁷ Ponadto, zgodnie z wynikami badań Eurobarometr 2008,²⁷⁸ Polacy nie traktują przestępczości jako kwestii priorytetowej polityki państwa. W porównaniu z innymi krajami europejskimi, Polacy znacznie rzadziej wskazują przestępczość jako najważniejszy problem, z którym boryka się ich kraj. Znacznie istotniejsze są ich zdaniem problemy finansowe i ekonomiczne.²⁷⁹

4.2. Zmiany w polityce karnej

Po upadku komunizmu, wyróżnić można kilka etapów rozwoju polityki karnej w Polsce. Najogólniej wskazać można dwie fazy; pierwszą trwającą do czasu wejścia w życie nowego kodeksu karnego (1997 r.) oraz drugą, następującą po nim. Przed 1997 r. dominował w Polsce liberalny kierunek rozwoju polityki karnej, wyznaczany przez ekspertów, którzy potrafili przekonać zmieniające się koalicje partii rządzących o konieczności zwiększenia ochrony prawnej gwarantowanej podejrzanym i oskarżonym.

²⁷⁵ Wskazuje ono również, że Polska jest jednym z dwóch krajów UE o najwyższym poziomie poczucia zagrożenia przestępczością. Zob. van Dijk i in. 2005.

²⁷⁶ Informacje na temat wspomnianych wyników dostępne są w: van Dijk i in. 2005.

²⁷⁷ Siemaszko i in. 2009, str. 243-244.

²⁷⁸ Eurobarometr to seria badań sondażowych wykonywanych regularnie na zlecenie Komisji Europejskiej. Każdy sondaż obejmuje około 1000 wywiadów przeprowadzanych w każdym Państwie Członkowskim Na podstawie wyników wywiadów opracowywane są raporty dotyczące nastrojów społecznych związanych z określonymi problemami odnoszącymi się do Unii Europejskiej.

²⁷⁹ Ponad 40 % społeczeństwa uznaje system opieki zdrowotnej za jeden z dwóch najważniejszych problemów, z którymi boryka się Polska. Na drugim miejscu respondenci wskazują rosnące ceny/inflację (36%).

Niedługo po wejściu w życie noweli kodeksu karnego z 1997 r. stwierdzono m.in., że w obliczu wzrostu przestępczości i coraz większej liczby spraw wymagających rozpatrzenia przez sądy, należy wypracować nowy system umożliwiający zachowanie równowagi pomiędzy potrzebą ochrony prawnej a skuteczną kontrolą karną.²⁸⁰ Ten nowy kierunek rozwoju polityki karnej zainicjował kilka niedawnych zmian w procedurze karnej zmierzających do przyspieszenia procesu karnego, z których większość została wdrożona poprzez rozbudowaną nowelizację k.p.k. z 2003 r. Jej główne założenia to:

- zwiększenie liczby wyjątków od zasady bezpośredniości, przykładem czego jest korzystanie z zeznań świadków złożonych przed rozpoczęciem rozprawy;
- rozbudowanie kategorii spraw, w których rozprawa może toczyć się pod nieobecność oskarżonego;
- rozszerzenie możliwości zawierania porozumień karnoprocesowych;
- wprowadzenie instytucji świadka anonimowego i świadka koronnego w celu zwalczania przestępczości zorganizowanej.

Za przejaw zwiększonego nacisku na skuteczność w polskiej polityce karnej można również uznać zwrócenie uwagi na zjawisko *nadużycia prawa do obrony*. Jeszcze do niedawna, było ono praktycznie nieznanne w polskim prawie, doktrynie i orzecznictwie. W ciągu ostatnich kilku lat, wprowadzono kilka zmian w przepisach procedury karnej, które miały zapobiec nadużywaniu uprawnień proceduralnych. Jednym z nich było wprowadzenie zapisu o prawie do odrzucenia wniosku dowodowego (obrony), jeżeli w sposób oczywisty zmierza on do przedłużenia postępowania.²⁸¹

Wspomniane wyżej zmiany wskazują, że w ciągu ostatnich kilku lat, uwaga ustawodawcy skupiła się wyraźniej na instrumentalnej funkcji prawa karnego, czyli skutecznym przeciwdziałaniu przestępczości. Wiele zmian wprowadzono pod wpływem Prawa i Sprawiedliwości, partii, do której należy [należał] obecny [były] Prezydent RP i która znana jest z propagowania dość represyjnej polityki karnej. Tendencje te uległy osłabieniu wraz z dojściem do władzy liberalnej *Platformy Obywatelskiej* w październiku 2007 r. Należy podkreślić, że od czasu upadku komunizmu Polska miała 18 różnych Ministrów Sprawiedliwości, co wskazuje na brak stabilności w tym obszarze polityki wewnętrznej.

Oczywiście, błędnym byłoby stwierdzenie, że zwiększenie nacisku na skuteczność w procesie karnym wiąże się automatycznie z negatywnymi konsekwencjami dla oskarżonego i jego prawa do obrony. Ogólnie rzecz biorąc, sprawne i skutecznie rozpatrzenie sprawy w rozsądnym terminie pozostaje również w interesie oskarżonego, a to czy konkretne mechanizmy skuteczności naruszają prawa oskarżonego zależy bez wątpienia od sposobu ich praktycznego wykorzystania. Powyższą tendencję doskona-

---

²⁸⁰ Krajewski 2004, str. 401-402.

²⁸¹ Art. 170 § 1 pkt 5 k.p.k.

le ilustruje wprowadzenie w 2007 r. *postępowania przyspieszonego*, które spotkało się z powszechną krytyką ze względu na jego negatywne skutki dla prawa do obrony.²⁸²

5. Wnioski

W ciągu ostatnich dwudziestu lat w Polsce przeprowadzono daleko idące zmiany w obszarze wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. W czasach rządów komunistycznych, możliwości skutecznego korzystania z prawa do obrony były w istotny sposób ograniczone na kilku płaszczyznach. Ograniczenia te były nie tylko skutkiem wadliwych uregulowań uprawnień i przywilejów proceduralnych przyznanych obronie, ale były związane również z przebiegiem postępowania karnego oraz brakiem równowagi między kompetencjami prokuratur i sądów.

Wraz z wejściem w życie obecnie obowiązującego k.p.k., wprowadzono wiele nowych gwarancji proceduralnych, które wpłyną pozytywnie na możliwość przeprowadzenia przez podejrzanego/oskarżonego skutecznej obrony w procedurze karnej. Przykładami nowych przepisów, które poprawiły ochronę prawną podejrzanego są, *m.in.* wyraźnie sformułowane prawo do kontaktowania się i konsultowania z adwokatem po zatrzymaniu, prawo do uzyskania pouczenia o określonych uprawnieniach proceduralnych przed przesłuchaniem oraz prawo do obecności adwokata podczas przesłuchania.²⁸³ Mimo braku jakichkolwiek aktualnych danych statystycznych lub badań empirycznych dotyczących udziału lub działań podejmowanych przez polskich obrońców we współczesnych postępowaniach karnych, nie ulega wątpliwości, że wciąż można napotkać na wiele trudności. Najważniejsze problemy zdiagnozowane w niniejszym raporcie obejmują:

- **Darmowa pomocy prawna** Jak dotąd, reformy systemu prawnego przeprowadzone po upadku komunizmu nie wpłynęły (w zasadniczy sposób) na polski system pomocy prawnej w sprawach karnych. Do jego największych słabości należą: brak jasnych kryteriów przyznawania pomocy prawnej (zarówno przesłanek ekonomicznych jak i innych, pozafinansowych okoliczności uzasadniających ustanowienie obrońcy z urzędu), zbyt duża swoboda decyzyjna sędziego w przedmiocie przyznawania pomocy prawnej, brak odrębnego budżetu na pomoc prawną oraz brak wiarygodnych danych statystycznych niezbędnych do przeprowadzenia oceny funkcjonowania systemu pomocy prawnej. Co więcej, nie ma gwarancji dostępności darmowej pomocy prawnej na wczesnym etapie postępowania (bezpośrednio po zatrzymaniu).²⁸⁴ Co więcej, obowiązek uzyskania pomocy prawnej w postę-

²⁸² Zob. § 1.3.4.

²⁸³ Art. 245, 300 i 301 k.p.k.

²⁸⁴ To właśnie ten aspekt funkcjonowania systemu pomocy prawnej w Polsce był przedmiotem krytyki CPT, zob. przypis 122.

powaniu toczącym się przed Sądem Najwyższym oraz fakt, że w praktyce obrońcy z urzędu mogą łatwo odmówić przygotowania i złożenia kasacji od wyroku, może pozbawić mniej zamożnych oskarżonych możliwości przedłożenia ich sprawy do rozpatrzenia przez Sąd Najwyższy. Wreszcie, istotnym problemem jest brak skutecznego mechanizmu kontroli i zapewnienia jakości [pomocy prawnej świadczonej z urzędu]. Nie istnieją dostępne dane na temat jakości pomocy prawnej oraz brak jest odpowiednich usystematyzowanych kryteriów oceny systemu. Wspomniane problemy w znaczący sposób ograniczają możliwość skorzystania ze prawa do skutecznej obrony przez mniej zamożnych podejrzanych (oskarżonych) i w związku z tym ich rozwiązanie jest kwestią priorytetową.

- **Brak informacji** Z uwagi na to, że skuteczna obrona jest możliwa jedynie w warunkach pełnej znajomości swoich praw przez podejrzanego, podejrzany oraz jego obrońca powinni, tak szybko jak to możliwe, uzyskać dostęp do stosownych materiałów znajdujących się w aktach. W obu tych aspektach, polska procedura karna wykazuje spore braki. Pomimo tego, że podejrzany zostaje pouczone o przysługujących mu uprawnieniach proceduralnych, władze nie są zobowiązane do powiadomienia podejrzanego o sposobach dochodzenia tych uprawnień (np. w treści pouczenia pojawia się informacja o prawie do pomocy prawnej, ale brak jest wzmianki o możliwości skorzystania z bezpłatnej pomocy w postaci obrońcy z urzędu). Należy również zauważyć, że osoba podejrzana nie jest informowana o prawie do zachowania milczenia [odmowy odpowiedzi na pytania]. Choć osoba taka nie może być przesłuchiwana w charakterze podejrzanego i że jej wyjaśnienia nie mogą zostać wykorzystane jako materiał dowodowy w postępowaniu sądowym, to w sytuacji, gdy osoba podejrzana zdecyduje się na złożenie oświadczenia, jej możliwości wyboru strategii obrony na dalszych etapach postępowania może ulec ograniczeniu. Wreszcie, (ograniczony) dostęp do akt sprawy stanowi jedno z najpoważniejszych ograniczeń prawa do obrony w fazie postępowania przygotowawczego. Przed rozpoczęciem rozprawy wgląd do akt sprawy wymaga uzyskania zgody prokuratora, który ma w tym zakresie dużą swobodę decyzyjną. Jeszcze do niedawna, obronie często odmawiano dostępu do akt sprawy przez większość postępowania przygotowawczego. Trybunał Konstytucyjny orzekł o niezgodności z Konstytucją odpowiednich przepisów k.p.k., w następstwie czego Kodeks został znowelizowany w sierpniu 2009 r. Pomimo, że nowelizacja weszła w życie dopiero przed miesiącem i udało się zgromadzić niewiele informacji na temat praktycznych konsekwencji jej stosowania, niektórzy prawnicy twier-

dzą, że dostęp do akt sprawy w trakcie postępowania przygotowawczego jest w dalszym ciągu ograniczony.²⁸⁵

- **Poufność** Po aresztowaniu i w ciągu pierwszych 14 dni tymczasowego aresztowania, kontakt pomiędzy obrońcą a klientem odbywa się pod nadzorem. Adwokaci nie są specjalnie zaniepokojeni tym naruszeniem zasady poufności. Wynika to przede wszystkim z faktu, że nadzór ten nie jest prowadzony na szeroką skalę a obrońcy bez oporów przekładają pierwszą szczegółową rozmowę z klientem, na okres przypadający po upływie pierwszych 14 dni tymczasowego aresztowania. Jednakże z punktu widzenia skuteczności obrony w sprawie karnej, należy podkreślić, że w praktyce nadzór prowadzony jest przez władze na bardzo ważnym etapie postępowania. Co do zasady, w ciągu tych pierwszych 14 dni, przeprowadzane są kluczowe przesłuchania. Stąd też, prywatne rozmowy [klienta z obrońcą] mają podstawowe znaczenie dla zapewnienia [temu pierwszemu] skutecznej obrony.
- **Kultura prawna** Pomimo braku aktualnych danych empirycznych w tym przedmiocie, wiele wskazuje na to, że wśród adwokatów (nadal) przeważa opinia, iż pasywność na etapie postępowania przygotowawczego jest najlepszą strategią obrony. Oczywiście, ma to istotne znaczenie dla korzystania z prawa do obrony i prowadzi do sytuacji, w której nowe lepsze rozwiązania prawne dostępne obronie nie znajdują szerszego zastosowania w praktyce. Stan taki wymaga dalszych badań empirycznych, nie tylko w zakresie faktycznych działań podejmowanych przez obrońców w postępowaniu przygotowawczym, ale również dotyczących tego, czy, a jeżeli tak – to w jakim zakresie – bierność na tym etapie postępowania wpływa na skuteczność obrony. Należy również pamiętać, że w ostatniej dekadzie, nastąpił niewielki postęp w rozwoju etyki zawodowej. Pomimo zmian w procedurze karnej oraz pojawienia się nowych możliwości proceduralnych dostępnych dla obrony, (wciąż) brakuje konkretnych norm regulujących pracę obrońcy i zapewniających skuteczną obronę w sprawach karnych.

---

²⁸⁵ Wypowiedź jednego z poznańskich adwokatów, sierpień 2009 r.

6. Bibliografia

Książki

De Vocht 2009

De Vocht, D.: *Verdediging in transitie. Rechtsbijstand in strafzaken in postcommunistisch Polen*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2009.

Girdwoyń 2004

Girdwoyń, P.: *Zarys kryminalistycznej taktyki obrony*. Kraków: Zakamycze 2004.

Grzegorzczak 1988

Grzegorzczak, T.: *The defence lawyer in pre-trial investigation*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1988.

Grzegorzczak 2004

Grzegorzczak, T.: *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer 2008.

Izydorczyk 2002

Izydorczyk, J.: *Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2002.

Klejnowska 2004

Klejnowska, M.: *Oskarżony jako osobowe źródło informacji o przestępstwie*. Kraków: Zakamycze 2004.

Kulesza 2005

Kulesza, C.: *Efektywność udziału obrońcy w procesie karnym - w perspektywie porównawczej*. Kraków: Zakamycze 2005.

Marguery 2008

Marguery, T.P.: *Unity and Diversity of the Public Prosecution Services in Europe. A study of the Czech, Dutch, French and Polish systems*. praca magisterska. Uniwersytet w Groningen 2008.

Schaff 1953

Schaff, L.: *Proces Karny Polski Ludowej - Wykład Zasad Ogólnych*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze 1953

Siemaszko i in. 2009

Siemaszko, A., B. Gruszczyńska, M. Marczewski: *Atlas przestępczości w Polsce 4*. Warszawa: Oficyna Naukowa 2009.

Waltoś 2002b

Waltoś, S.: *Proces Karny - Zarys Systemu*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze 2002..

Wąsek-Wiaderek 2000

Wąsek-Wiaderek, M.: *The Principle of 'Equality of Arms' in Criminal Procedure under Article 6 of the European Convention of Human Rights and its Functions in Criminal Justice of Selected European Countries*. Leuven Law Series. Leuven: Leuven University Press 2000.

Wąsek-Wiaderek 2003b

Wąsek-Wiaderek, M.: *Zasady równości stron w Polskim procesie karnym w perspektywie prawno-porównawczej*. Kraków: Zakamycze 2003.

Wiliński 2006

Wiliński, P.: *Zasada prawa do obrony w Polskim procesie karnym*. Kraków: Zakamycze 2006.

Rozdziały w pracach zbiorowych

Izydorzycyk 2008

Izydorzycyk, J.: *Stosowanie tymczasowego aresztowania w kontekście instytucji Habeas Corpus, prawo do obrony*. W: *Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce - analiza i rekomendacje*. Red. P. Wiliński i in. Lublin: Rule of Law Foundation 2008, s. 33-42.

Kruszyński 1998

Kruszyński, P.: *Prawo podejrzanego do obrony w nowym k.p.k.* W: *Nowy kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe*. Red. E. Skrętowicz. Kraków: Zakamycze 1998, s. 141-152.

Kruszyński 2007

Kruszyński, P.: *The Investigative Stage of the Criminal Process in Poland*. W: *Suspects in Europe - Procedural Rights at the Investigative Stage of the Criminal Process in the European Union*. Red. E. Cape. Antwerp: Intersentia 2007, s. 181-206.

Kulesza 2004

Kulesza, C.: *Obrońca w postępowaniu przygotowawczym - wybrane aspekty*. W: *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności - księga pamiątkowa profesora Andrzeja Bulsiewicza*. Red. A. Marek i in. Toruń: Tnoik 2004, s. 201-215.

Lewandowski 2008

Lewandowski, L.: *Praktyka stosowania instytucji tymczasowego aresztowania w Polsce*. W: *Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce. Analiza i rekomendacje*. Red. P. Wiliński, J. Izydorzycyk, D.R. Swenson, D. Raczkiwicz, L. Lewandowski, M. Wasylczuk i M. Gilewicz. Lublin (etc.) 2008, s. 61-64.

Murzynowski 2005

Murzynowski, A.: *Criminal Procedure*. W: *Introduction to Polish Law*. Red S. Frankowski. The Hague: Kluwer Law International 2005, s. 377-407.

Zielinski 2003

Zielinski, A.: *Changes in Court Decision-Making in Poland since 1989*. W: *Systems of Justice in Transition - Central European Experiences since 1989*. Red. J. Pfiban i in. Aldershot: Ashgate 2003, s. 109-120.

Artykuły w periodykach

Arciuch 2008

Arciuch, M.: *Realizacja prawa do obrony w trybie przyspieszonym*. „Palestra”. 2008 nr 5/6. s. 67-80.

Bojańczyk 2009

Bojańczyk, A.: *W sprawie obowiązków procesowych obrońcy wyznaczonego z urzędu do sporządzenia nadzwyczajnego środka zaskarżenia (cz. I)*. „Palestra”. 2009 nr 5/6, s. 50-55.

Bojarski 1999

Bojarski, L.: *Czy instytucja obrony z urzędu wymaga zmian?*. „Palestra”. 1999 nr 5/6, s. 52-62.

Bojarski i Van Dijk 2007

Bojarski, J. i M. van Dijk: *Combating Business Crime in Poland*. „Tilburg Foreign Law Review”. 2007 nr 3, s. 257-282.

Gajewska-Kraczkowska 1992

Gajewska-Kraczkowska, H.: *The Bar in Poland: Professional Ethics and the Legal Position of the Defense Counsel in Criminal Cases*. „Capital University Law Review”. 1992, s. 1125-1144.

Jurkiewicz 2001

Jurkiewicz, G.: *Większa siła. Sady dyskryminują adwokatów w udostępnianiu akt*. „Rzeczpospolita”. 5.03.2001.

Kmieciak 2000

Kmieciak, R.: *Prawo do milczenia zatrzymanej osoby podejrzanej - w świetle reguły nemo tenetur*. „Prokuratura i Prawo”. 2000 nr 7/8, s. 17-22.

Krajewski 2003

Krajewski, K.: *Drugs, Markets and Criminal Justice in Poland*. „Crime, Law and Social Change”. 2003 nr 40, s. 273-293.

Krajewski 2004

Krajewski, K.: *Crime and Criminal Justice in Poland*. „European Journal of Criminology”. 2004 nr 1, s. 377-407.

Kulesza 2007

Kulesza, C.: *Efektywna obrona w postępowaniu przygotowawczym a favor procuratori*. „Prokuratora i Prawo”. 2007 nr 4, s. 5-33.

Stefański 2008

Stefański, R.A.: *Glosa do postanowienia z 28 VI 2007, II KK 36/07*. „Państwo i Prawo”. 2008 nr 5, s. 142-146.

Waltoś 2002a

Waltoś, S.: *Prokuratura - jej miejsce wśród organów władzy, struktura i funkcje*. „Państwo i Prawo”. 2002 nr 4, s. 5-18.

Wąsek-Wiaderek 2003a

Wąsek-Wiaderek, M.: *Dostęp do akt sprawy oskarżonego tymczasowo aresztowanego i jego obrońcy w postępowaniu przygotowawczym - standard europejski a prawo polskie*. „Palestra”. 2003 nr 3/4, s. 55-71.

Pozostałe źródła

Bojarski 2003a

Bojarski, Ł.: *Access to Legal Aid in Poland: Monitoring Report* [online]. Warszawa 2003. Dostępny w: http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session1/PL/HFHR_POL_UPR_S1_2008anx_AccesstoLegalAidinPoland.pdf.

Bojarski 2003b

Bojarski, L.: *Access to Legal Aid: Information about the Project* [online]. W: *Access to Justice in Central and Eastern Europe: A Source Book*. Public Interest Law Initiative INTERIGHTS. Bułgarski Komitet Helsiński i Polska Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Węgry 2003. Dostępny w: <www.pili.org/en/content/view/55/53/>.

Daniuk i in. 2006

Daniuk, B., B. Daniuk, M. Derezińska, W. Hermeliński, P. Kładoczny i A. Sędek: *Prawo do obrony w postępowaniu przygotowawczym na tle dostępu do pomocy prawnej w postępowaniu karnym*. Raport Naczelnej Rady Adwokackiej. Warszawa: NRA 2006.

Rakowski i Rybicki 2000

Rakowski, P. i Rybicki, R.: *Features - An Overview of Polish Law* [online]. 2000. Dostępny w <<http://www.llrx.com/features/polish.htm>>.

Rekosh 2002

Rekosh, E.: *Still No Justice for All*. 2002. Dostępny w: <www.pili.org/en/content/view/121/26/>.

Van Dijk i in. 2005

Van Dijk, J., R. Manchin, J. van Kesteren i G. Hideg. *The Burden of Crime in the EU. Research Report: a Comparative Analysis of the European Survey of Crime and Safety (EU ICS)*. 2005. Dostępny w: <http://www.unicri.it/www/analysis/icvs/pdf_files/EUICS%20-%20The%20Burden%20of%20Crime%20in%20the%20EU.pdf>.

Walmsley 2009

Walmsley, R.: *World Prison Population List*. Wyd. 8. styczeń 2009. Dostępny pod adresem: <<http://www.kcl.ac.uk/schools/law/research/icps>>.

7. Załącznik I – treść „pouczenia”

POUCZENIE DLA PODEJRZANEGO DOTYCZĄCE JEGO UPRAWNIĘĆ I OBOWIĄZKÓW

Podejrzanemu przysługuje prawo do:

- składania wyjaśnień (art. 300 k.p.k.);
- odmowy składania wyjaśnień lub odmowy odpowiedzi na pytania (art. 300 k.p.k.);
- złożenia wniosku o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności (art. 142 k.k.s.)
- składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia, obecności przy czynnościach dowodowych (art. 300 k.p.k.);
- korzystania z pomocy obrońcy (art. 300 k.p.k.);
- końcowego zaznajomienia z materiałami postępowania (art. 300 k.p.k.)
- żądania przesłuchania go z udziałem ustanowionego obrońcy, niestawiennictwo którego nie tamuje przesłuchania (art. 301 k.p.k.);
- złożenia wniosku o skierowanie sprawy do instytucji lub osoby godnej zaufania w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego albo wyrażenia zgody na jego przeprowadzenie za zgodą pokrzywdzonego (art. 23a § 1 kpk);
- korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim (art. 72 § 1 kpk);
- skorzystania z prawa do złożenia wniosku o wydanie wyroku skazującego bez przeprowadzenia rozprawy, jeżeli zachodzą warunki, o których mowa w art. 335 § 1 k.p.k.;

Podejrzany jest obowiązany poddać się:

- oględzinom zewnętrznym ciała oraz innym badaniom niepołączonym z naruszeniem integralności ciała, wolno także pobrać odciski palców od podejrzanego, fotografować go oraz okazać w celach rozpoznawczych innym osobom (art. 74 § 2 pkt 1 k.p.k.);
- badaniom psychologicznym i psychiatrycznym oraz badaniom połączonym z dokonaniem zabiegów na jego ciele, z wyjątkiem chirurgicznych, pod warunkiem, że dokonywane są przez uprawnionego do tego pracownika służby zdrowia, z zachowaniem wskazań wiedzy lekarskiej i nie zagrażają zdrowiu podejrzanego, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest nieodzowne; w szczególności podejrzany jest obowiązany - przy zachowaniu tych warunków - poddać się pobraniu krwi, włośsów lub wydzielin organizmu (art. 74 § 2 pkt 2 k.p.k.);
- pobraniu wymazu ze śluzówki policzków, jeżeli jest to nieodzowne i nie zachodzi obawa, że zagrażałoby to zdrowiu jego lub innych osób (art. 74 § 2 pkt 3 k.p.k.).

Podejrzany pozostający na wolności:

- obowiązany jest stawić się na każde wezwanie w toku postępowania karnego oraz zawiadomić organ prowadzący postępowanie o każdej zmianie miejsca zamieszkania lub pobytu trwającego dłużej niż 7 dni; w razie nieusprawiedliwionego nie-stawiennictwa podejrzanego można zatrzymać i sprowadzić przymusowo (art. 75 § 1 i 2 k.p.k.);
- jeżeli przebywa za granicą ma obowiązek wskazać adresata dla doręczeń w kraju; w razie nieuczynienia tego pismo wysłane na ostatnio znany adres w kraju, albo jeżeli adresu tego nie ma, załączone do akt sprawy uważa się za doręczone (art. 138 k.p.k.);
- jeżeli podejrzany, nie podając nowego adresu, zmienia miejsce zamieszkania lub nie przebywa pod wskazanym przez siebie adresem, pisma wysłane pod ten adres, uważa się za doręczone (art. 139 k.p.k.);

Potwierdzam odbiór pouczenia o moich uprawnieniach i obowiązkach przed pierwszym przesłuchaniem.

..... miejscowość/dzień/miesiąc/rok .....

(podpis podejrzanego)

Raport na temat Polski autorstwa Dorris de Vocht jest jednym z częściowych raportów przygotowanych w ramach projektu badawczego pt. Skuteczne prawo do obrony w Unii Europejskiej oraz dostęp do wymiaru sprawiedliwości: badanie i promowanie najlepszych praktyk (Effective defence rights in the EU and access to justice: investigating and promoting best practice). Projekt był realizowany w latach 2007–2010 przez Uniwersytet w Maastricht, University of the West of England oraz organizacje pozarządowe: Justice i Open Society Justice Initiative. Projekt był finansowany przez Wspólnotę Europejską oraz Open Society Institute. Pełne wyniki badań, rekomendacje oraz wszystkie raporty częściowe zostały opublikowane w książce pod redakcją E. Cape, Z. Namoradze, R. Smith and T. Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Antwerp-Oxford-Portland, Intersentia, 2010.